

**20. YÜZYILDA HALKLARI KİTLELEŞTİRMENİN CAZİBESİ:
FAŞİST REJİM ÖRNEKLERİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı**

Gamze ÖZGÜR CEYLAN

Danışman: Doç. Dr. Ferihan POLAT

**Haziran 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı öğrencisi Gamze ÖZGÜR CEYLAN tarafından Doç. Dr. Ferihan POLAT yönetiminde hazırlanan “20. Yüzyılda Halkları Kitleleştirmenin Cazibesi: Faşist Rejim Örnekleri” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 26.06.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Ferihan POLAT

Jüri Üyesi - Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Rezzan AYHAN TÜRKBA Y

Jüri Üyesi

21.07/2019 tarih ve 30/01.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Gamze ÖZGÜR CEYLAN

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tez çalışmamın planlanması, yürütülmesi ve sonuçlandırılması aşamasında değerli öneri ve katkılarıyla bana her türlü desteği esirgemedi veren kıymetli hocam Doç. Dr. Ferihan POLAT'a ve değerli hocam Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR'e ayrıca lisans ve lisans üstü öğrenciliğim süresince ders aldığım veya almadığım bütün bölüm hocalarıma, halihazırda doktora öğrencisi olan arkadaşlarım Halide TONGA ve Songül AKYURT'a bana bu süreçteki katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim hayatım süresince her zaman desteğini hissettiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Süleyman Yaman KOÇAK'ı rahmetle anar, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her anında olduğu gibi, tez yazma sürecimde de desteklerini hiç esirgemeyen eşime ve aileme de sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi bildirmek isterim.

ÖZET

20. YÜZYIL'DA HALKLARI KİTLELEŞTİRMENİN CAZİBESİ: FAŞİST REJİM ÖRNEKLERİ

ÖZGÜR CEYLAN, Gamze

Yüksek Lisans Tezi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD

Siyaset Bilimi Programı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ferihan POLAT

Haziran 2019, III+107 sayfa

Faşizm; 20. yüzyılda ortaya çıkan bir ideoloji olup bu yüzyıl içerisinde İtalya, Almanya, İspanya gibi pek çok ülkede uygulama sahası bulmuştur. 20. yüzyıl faşist ideolojisinin iktidara gelmesi konusunda hazırladığı koşullar, ülkelerde faşist rejimin nasıl iktidara geldiği ve nasıl uygulandığıyla ilgili konular ele alındığında kitleleri harekete geçirecek ve faşist rejimi desteklemelerini sağlayacak pek çok ortak özellik ön plana çıkmaktadır.

Faşist uygulamaları tam destekleyecek bir kitlenin yaratılması ve yönlendirilmesi hususunda önderin niyet ve araçlarının araştırılması çalışmanın başlıca amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, 20. yüzyılda Almanya, İtalya, İspanya ve Portekiz'de yaşanan faşist uygulamalar tarihine bakarak halkları kitleleştirmenin neden cazip olduğu ve bunun çeşitli sonuçları, ele alınan ülkeler arasında karşılaştırmalar da yapılarak detaylı biçimde açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, bir kitlenin yaratılmasında nelerin etkili olduğu ve kitlenin nasıl meydana geldiği; ikinci bölümünde, faşizm ideolojisi ve bu ideoloji altında yatan temelleri, birey ve kitlelere nasıl zuhur ettiği ve kitle ruhunun faşizmi nasıl beslediği konularına değinilmiştir. Çalışmanın sonunda ise, önceki bölümlerde paylaşılan veriler göz önünde bulundurularak, faşist rejim ülke örneklerinden hareketle, bu ideolojinin kitleleri harekete geçirmedeki fiiliyat ve başarısı, bu sırada kitle indinde ortaya çıkan psikolojik, sosyolojik ve siyasal süreçler hakkında genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitle, Kitle Ruhu, Faşizm, Faşist Rejimler, Faşist Önderler

ABSTRACT

THE ATTRACTIVENESS OF MASSING THE CROWDS IN THE 20TH CENTURY: EXAMPLES OF FASCIST REGIMES

ÖZGÜR CEYLAN, Gamze

Master Thesis

Political Science and Public Administration Department

Political Science Programme

Adviser of Thesis: Assoc. Dr. Ferihan POLAT

June 2019, 107 Pages

Fascism, is an ideology which emerged in the 20th century and it was applied fascist ideology in many countries, such as Italy, Germany and Spain. The conditions prepared by the 20th century, how the fascist regime came to power in the countries and how it was applied to issues concerning will mobilize the masses and enable them to support the fascist regime of many common features come to the fore.

One of the main aims of this study is to investigate the intention and tools of the leader in creating and directing a mass that will fully support the fascist practices. In this study, it is tried to be explained in details by looking at the history of fascist practices in Germany, Italy, Spain and Portugal in the 20th century; why the popularization of the people is attractive and various results of this, as well as comparisons between countries are.

In the first part of the study, what is the effective in creating a mass and how the mass occurs, in the second part the ideology of fascism and foundation underlying this ideology, how the individuals and masses emerged and how the mass spirit tool fascism are addressed. The study is concluded with contains general evaluation with regard to psychological, sociological and political processes that occurred in the eyes of community, this ideology's action and success in mobilizing the masses by considering the information discussed in the previous chapters and the example fascist regime countries.

Keywords: Mass, Mass Spirit, Fascism, Fascist Regimes, Fascist Leaders

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLENİN MEYDANA GELMESİ

1.1. Kitle ve Kitlenin Meydana Gelmesi.....	3
1.1.1. Dokunulma Korkusu.....	4
1.1.2. Bir Araya Gelme İsteği.....	5
1.1.3. Yayılma Gücü.....	7
1.1.4. Deşarj.....	9
1.2. Kitlenin Özellikleri.....	10
1.2.1. Bilinçli kişiliğin kaybolması durumu	12
1.2.2. Ortak bir amacın veya uyarıcının varlığı durumu	12
1.2.3. Düşünce ve duyguların sirayet yoluyla aynı yöne yönelişi durumu....	12
1.2.4. Tek bir zihniyet durumu	13
1.2.5. Bilinçaltı ile hareket eden kişiliğin hâkimiyeti durumu	13
1.2.6. Telkinlerin uygulamasına hemen başlamak istenilmesi durumu.....	13
1.2.7. Yoğunluğunu artırmak istediği durum	14
1.2.8. Eşitliğin sağlanması durumu	14
1.2.9. Daima büyümek istediği durum.....	14
1.2.10. İstikrarsızlık ve çabuk yön değiştirme durumu	15

İKİNCİ BÖLÜM

FAŞİST İDEOLOJİ VE FAŞİZMİN KİTLE RUHU ANLAYIŞI

2.1. 20. Yüzyıl Siyasal Sistemlerinde Kitle Etkisi	16
2.2. Faşist İdeoloji İle İlgili Temel Kavramlar	20
2.2.1. Faşizmin Anlamı.....	20
2.2.2. İdeoloji Nedir?	21
2.2.3. Faşist İdeoloji Nedir? Faşist İdeoloji Nasıl Oluşmuştur.....	23
2.3. Faşizmin Doğuşu	25
2.3.1. Faşizmin Özellikleri.....	28
2.4. Faşizmin İlkeleri ve Görünümü	30
2.5. Faşizmin Kitle Ruhunun Oluşumu	36
2.5.1. Faşizmin Baskıcılığı ve Emredici Aile İlişkisi	38
2.5.2. Cinsel Arzuları Bastırma İşlevi Olarak Faşizm	43
2.5.2.1. Cinsellikten Arındırmak	44

2.5.2.2. Kadın Cinselliğinin Baskılanması	46
2.5.3. Faşist Öğreti; Irkçı Saldırganlık.....	50
2.5.4. Yabancılaşma.....	52
2.6. Politikanın Estetize Edilmesi.....	55
2.7. Faşist Liderin Etki Araçları	57
2.7.1. Propaganda	59
2.7.2. Kitle İletişim Araçları	63
2.7.3. Mitingler	64
2.7.4. Kitleleri Uyum Araçları	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

20. YÜZYIL FAŞİZMİ VE FAŞİZMİN UYGULANDIĞI ÜLKE ÖRNEKLERİ İLE AKTARIMI

3.1. Almanya'da Faşizm Örneği: Hitler Rejimi (1933-1945).....	69
3.1.1. Almanya'da Faşizmin Doğuşu	70
3.1.2. Alman Faşizmi'nde Ön Plana Çıkan Etmenler.....	71
3.1.3. Alman Faşizmi'nin Yükselmesi	75
3.1.4. Alman Faşizmi'nde Kitle Ruhunun Oluşumu	76
3.1.5. Alman Faşizmi'nin Sona Ermesi	77
3.2. İtalya'da Faşizm Örneği: Mussolini Rejimi (1922-1943)	77
3.2.1. İtalya'da Faşizmin Doğuşu	77
3.2.2. İtalyan Faşizmi'nde Ön Plana Çıkan Etmenler	79
3.2.3. İtalyan Faşizmi'nin Yükselmesi	80
3.2.4. İtalyan Faşizmi'nde Kitle Ruhunun Oluşumu	81
3.2.5. İtalyan Faşizmi'nin Sona Ermesi.....	82
3.3. Portekiz'de Faşizm Örneği: Salazar Rejimi (1933-1974)	82
3.3.1. Portekiz'de Faşizmin Doğuşu.....	83
3.3.2. Portekiz Faşizmi'nde Ön Plana Çıkan Etmenler	83
3.3.3 Portekiz Faşizmi'nin Yükselmesi	83
3.3.4. Portekiz Faşizmi'nde Kitle Ruhunun Oluşumu	84
3.3.5. Portekiz Faşizmi'nin Sona Ermesi.....	84
3.4. İspanya'da Faşizm Örneği: Franko Rejimi (1939-1975).....	84
3.4.1. İspanya'da Faşizmin Doğuşu.....	85
3.4.2. İspanyol Faşizmi'nde Ön Plana Çıkan Etmenler.....	85
3.4.3. İspanyol Faşizmi'nin Yükselmesi.....	86
3.4.4. İspanyol Faşizmi'nde Kitle Ruhunun Oluşumu	87
3.4.5. İspanyol Faşizmi'nin Sona Ermesi	88

SONUÇ.....	89
KAYNAKLAR	99
ÖZ GEÇMİŞ	107

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

DAP	Deutsche Arbeiterpartei - Alman İşçi Partisi
ISP	Italiano Socialista Partito - İtalyan Sosyalist Parti
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
PNF	Partito Nazionale Fascista - Ulusal Faşist Parti
TDK	Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Bireyler gündelik yaşam içerisinde kendilerini güvende hissedebilecekleri bir kalabalık içinde bulunmak isterler, grup oluşturmanın en temel sebeplerinden birisi budur. Bu durum hem sosyal hem siyasal alanda zuhur eder. Bireyler tek başlarına bulduklarında yapamayacakları pek çok şeyi kitle halinde yapabilir hale gelirler. Kitle içindeki bireyler benliklerini kaybederek tek bir fikir, tek bir gövde oluştururlar. Özellikle, siyasal mecrada oluşan bu tarzdaki kitlelere önderlerin, siyasal meşruiyeti sağlamak bakımından çok ihtiyacı vardır.

Faşizm, dar anlamıyla; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yani 1919'da ortaya çıkan Orta, Güney ve Doğu Avrupa'daki kimi ülkelerin siyasal sistemlerine egemen olan, İkinci Dünya Savaşı'na giden gelişmelerin başlıca nedenidir. 1944'te büyük bir yenilgiye uğrayan ve Batı Almanya ile İtalya'da resmen ortadan kalkan bir siyasal yöneliş ve bir kitle hareketinin adı olan Faşizm; İtalya, İspanya ve Portekiz'de bir süre daha varlığını devam ettirmiştir.

Kitle eylemlerinin meydana gelmesine kaynak olacak, sebep olarak gösterilebilecek gelişmeler ve bireyleri kitleleşmeye iten özellikle psikolojik sebepler önemlidir. Faşizm gibi insani ve özgürlükçü değerlerden uzak olduğu görülen bir ideoloji içinde kitleye dâhil olan bireylerin psikolojik alt yapısında nelerin yattığı ve halkın/bireylerin neden kitle içine girmede son derece istekli ve faal oldukları sorularına 20. yüzyıldaki faşist rejimler deneyimi üzerinden cevap aramak bu araştırmanın odak noktası niteliğindedir.

Faşist ideoloji bu çalışmada, siyaset felsefesi perspektifinden değil, halkları nasıl kitleleştirdiği ve bunu yaparkenki araç ve amaçlarının incelenmesi bakımından siyaset psikolojisi perspektifinden ele alınmıştır. Bu ideolojinin seçilmesinin sebebi ise; insanların, insanca olmayan duygular ve eylemler barındıran bir ideolojiye hizmet ve itaat etmelerinin altında yatan nedenleri ortaya çıkarmaktır. Çözümlemeler, örnek ülkeler üzerinden yapılacak incelemeler doğrultusunda, dönem toplumlarının yapısını ve özelliklerini de yansıtacaktır. Faşist rejim örnekleri, karşılaştırmalı olarak incelendiğinde uygulanması ve temel gaye olarak belirlenen ilkeler bağlamında ülkeden ülkeye birtakım farklılıklar oluştuğu da bu çalışmada ele alınan konulardan biridir. Faşist rejime, 20. yüzyılda maruz kalan bazı ülkelerdeki farklılıklar da ortaya

konulacaktır. Bu bağlamda, ne gibi durumlarda, ne tarz önderler aracılığıyla kitlelerin etkilendiğine verilecek cevaplar tezin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, faşist rejimin iktidara gelmesinde ve pek çok ülkede uzun seneler boyunca uygulanmasında etkili olan kitlenin oluşumu konusu ele alınmıştır. Birinci bölüm kapsamında faşist rejimlerde kitlenin meydana getirilmesiyle ilgili olarak veriler sunulmuştur. İkinci bölümde, faşist rejimlerin kitleleri etkilediği enstrümanları ve bu etki sırasında oluşturduğu bazı kurum ve kuralları da ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, faşist rejimlerin uygulandığı bazı ülkeleri, bu ülkelerde faşist rejimin nasıl ortaya çıktığı, kitleler üzerindeki tezahürü ve nasıl sona erdiği ele alınmış, verilen ülke örnekleri üzerinden, bu ülkelerde faşist rejime destek veren kitlelerin nasıl oluştuğu hakkında karşılaştırmalı olarak bilgiler verilmiştir.

Araştırma, temelde ele alınan ülkelerin faşizm deneyimlerini anlamada yardımcı olacağı gibi ileride günümüz eylemlerini de açıklayabilmek adına dolaylı olarak katkı sağlayacaktır. Genel anlamda ise, siyasal ideolojilerin kitleleşmiş insan gruplarına neden ihtiyacı olduğunu (hem halk içindeki bireylerin hem de yönetici katındaki bireylerin psikolojik yapıları araştırılarak) anlayabilmek bakımından bu araştırmanın açıklayıcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, insanların gündelik siyasal yaşama kitle içinde katılmalarına dair geçmiş bazı örnekler için açıklamalar sunulmaktadır. Çünkü bir ülkeyi, bir toplumun davranışlarını çözümlmek için kitle psikolojisini iyi analiz ediyor olmak gereklidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLENİN MEYDANA GELMESİ

Siyasal sistemlerde kitlelerin nasıl meydana geldiği hem siyaset teorisyenlerinin hem de siyasal liderlerin ve danışmanlarının önemli ilgi ve araştırma alanlarından birisidir. Bu bağlamda, faşist rejimleri ve onların geniş halk kitlelerini tek bir lider etrafında nasıl harekete geçirdiklerini anlamak için kitlelerin oluşumunu, özelliklerini ve siyasal sistemler üzerinde kitle etkilerini yakından irdelemekte büyük fayda bulunmaktadır.

1.1. Kitle ve Kitlenin Meydana Gelmesi

Kitle kelimesi; en basit tabiriyle rastgele bir bireyler topluluğunu ifade etse de bireylerin bir hedef etrafında kendi bilinçlerini, karakter ve statülerini bırakıp bir topluluk oluşturması, onları kitle diye anmamıza sebep olmaktadır. Bu bakımdan, kitle kelimesi; rastgele oluşan topluluktan daha fazlasını ifade etmektedir. Bu hususta Gustave Le Bon'un psikolojik kitle tanımlaması konuya ışık tutmaktadır. Le Bon'un tanımıyla;¹

“Kitleyi meydana getiren bireyler kimler olursa olsun; yaşama biçimleri, iş güçleri, karakterleri yahut zekaları ister benzer ister ayrı olsun kalabalık haline gelmiş olmaları onlara bir nevi kolektif ruh aşılar. Aşılanan bu ruh, onları, her biri tek başına, ayrı ayrı buldukları halde duyacaklarından, düşüneceklerinden ve yapacaklarından tamamıyla başka hissettirir, düşündürür ve yaptırır. Bazı düşünce ve duygular ancak kitle halinde bulunan bireylerde kendini gösterir veya eyleme dönüşür. Psikolojik kitle, aynı cinsten olmayan unsurlardan toplanmış, bir an için birbirleriyle kaynaşmış, geçici bir yaratık gibidir. Tıpkı canlı bir vücudun hücrelerinin bir araya gelerek bu hücrelerden her birinin sahip olduğu özelliklerden pek farklı özellikler kazanmış bir varlık oluşturmaları gibi.”

Bütün kitle hareketlerinin ilk taraftarları arasında hayâl kırıklığına uğramış kişilerin çoğunluğu teşkil etmesi durumu gözlemlenmektedir. Ayrıca bunlar, genellikle kendi gibi olanlarla hızla birleşme isteği içindedirler. Hoffer'a göre; hayâl kırıklığının bizatihi kendisi, kışkırtıcı hiçbir dış etkiyi gerçekleştirilmeksizin, kesin inanç adamının kendine özel karakterlerinin çoğunu yaratmaya yeterlidir ve etkili bir saptırma tekniği esas itibariyle, hayal kırıklığına uğramış kişilerdeki kolayca meyletme ve uyma yeteneğini istenilen yönde eğitmek ve o yönde kullanmak için yeterlidir. Bir kitle hareketinin çağrısı, aktif ve uyandırıcı döneminde iken, çağrısını kişiliğini yükseltmek

¹ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, İstanbul 2005, s. 17-18.

peşinde olana değil beğenmediği benliğinden kurtulmak çabasında olanlara yöneltmektedir. Eğer bu bireyler, kitle hareketine tam taraftar olarak katılırlarsa, hareketin kolektif bünyesi içinde yeni bir hayata yeniden doğmuş gibi olurlar.² Kurtulmak istedikleri benliklerinden kurtulmuş, eziklik duygusunun yerine kendine güven, gaye, öğrenme duyguları ikame edilmiş olur.

Bireylerin bir araya gelerek, bir topluluk oluşturma çabalarının nedeni aslında bu bireylerin psikolojik alt yapısında yatmaktadır. Elbette ki siyasal ve toplumsal pek çok olayın kaynakları da ayrı ayrı bireylerin psikolojik süreçlerinde bulunmaktadır. Görünürde her zaman, kitle oluşumuna yol açan belli bir ideoloji, propaganda veya motto vardır. Fakat siyasi örtüyü kaldırdığımızda karşımıza bireylerin bilinçaltı çıkacaktır. Sadece siyasi yöntemler ve çözümlerinin bu konuyu anlamak biraz imkânsız gibi görünmektedir; bu halde psikoloji biliminden mutlaka faydalanmamız gerekmektedir.

Kitlenin oluşumunu dört temel faktör üzerinden irdelemek kitlenin nasıl ve hangi nedenlerden dolayı oluştuğunu anlamak bakımından yararlı olacaktır. Bu faktörler ise dokunulma korkusu, bir araya gelme isteği, yayılma gücü ve deşarjdır.

1.1.1. Dokunulma Korkusu

İnsanın, birey halinde yalnız başına iken, hayatını devam ettirebilmesi için pek çok tehlikeye karşı kendi yöntemleriyle önlem alması gerekmektedir. Gündelik yaşam içerisinde gerek doğal çevreden gerekse sosyal çevreden her an bir veya birden fazla sayıda tehlike gelmesi ihtimal dâhilindedir. Oluşabilecek tehlike ve sorunların bazıları, belli bir zaman içinde gerçekleşiyor ve eğer birey bunu tahmin edebiliyorsa, bu tehlikeye karşı daha etkili ve soğukkanlı şekilde gardını alabilmektedir. Bu durumun aksine, bazı tehlikelerin, önceden kesin olarak bilinmesi mümkün olmamaktadır. Anlık gelişebilen veya tehlike yaratacak sürecin varlığından habersiz olunan durumların varlığı da pek tabiidir. Bu potansiyel bilinmeyen tehlikesi, kişileri kaygılandırmakta ve oldukça korkutmaktadır. İşte burası çok önemlidir, insanı bilinmeyen gelmesinden ve dokunmasından daha başka korkutan şey yoktur.

Elias Canetti, insanın dokunulma korkusunu ve bu durumdan nasıl ve hangi ortamda kurtulabileceğini şu şekilde özetlemiştir: “Üzerine giydikleri bile yeterli bir güvenlik duygusu vermez; giysileri yırtmak ve kurbanın çıplak, yumuşak, savunmasız

² Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, İstanbul 1980, s. 32-33.

etini delmek kolaydır. Etraflarında yarattıkları bütün mesafelerin nedeni bu dokunulma korkusudur. İnsan bu korkudan yalnızca kitle içinde kurtulabilir. Bunun için insan, yoğun bir kitleye gereksinme duyar; kendisine ‘yaslananın’ kim olduğunu artık fark etmemesi için bu kitle fiziksel bakımdan da yoğun ve sıkışık olmalıdır. İnsan, kendini kitleye bırakır bırakmaz artık kitlenin dokunuşundan korkmaz olur”³ Çünkü kendisine benzeyenin dokunuşu onu korkutmamaktadır; dokunanın kim olduğu artık bilinmektedir. Bunun da ötesinde, olası tehlikeye karşı koyabilmekte yalnız değildir, kitle içindedir ve güçlüdür. Kitle oluştuğundan itibaren, kitle dışındakiler için, o asıl tehlike oluşturur.

Dokunulma korkusu, yoğunluk oranı kişiden kişiye değişse de her canlıda muhakkak ki mevcuttur. Her canlı yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmek amacıyla savunma mekanizması geliştirir. Sosyal bir canlı olan insanın ise, içinde barındırdığı korkular; özel olarak dokunulma korkusunun yoğun olması kitlenin oluşumuna yol açan ilk ve önemli faktördür. İnsanoğlu oluşturduğu savunma mekanizmalarından biri de kitleye dâhil olmaktır.

1.1.2. Bir Araya Gelme İsteği

İnsanlık tarihi açısından bakıldığında bir tür olarak insan, bir araya geldiğinde güç sağlamıştır ve bir araya gelip organize hareket edebilme becerileriyle hayatta kalarak ilerlemiştir. Bu bakımdan, evrimsel sürecimizde bile gruba ait olma, bağ kurma, bağlanma, grup şeklinde hareket edebilme becerileri genetik kodlarımıza aktarılmıştır. Gelişim psikolojisi açısından baktığımızda bile bir bebeğin ilk reflekslerinden olan yakalama refleksinin (grasping reflex) de bağlanmasıyla oldukça ilişkili olduğu söylenmektedir⁴. Birincil bakım verenle ve bebeğin iletişim kuracağı kendi türüyle yaşadığı bu temas onu kendine bakabilecek düzeye gelene kadar hayatta tutacak destek mekanizmalarıyla buluşturmaktadır. Gelişimsel olarak ilerleyen bu süreç, sosyo-duygusal açıdan çeşitli dönemlerde farklı biçimlerde kendini gösterir ve bizim biyolojimizde en belirgin iki şekilde karşımıza çıkar: Birincisi; karşımızdakinin hareketlerini anlamamıza, empati kurmamıza ve bir davranışı taklit etmemize yarayan ayna nöronlar ve ikincisi; bağ kurduğumuz kişilerle vakit geçirdiğimiz zaman salgılanıp bizi iyi hissettiren oksitosin⁵. Bebeklikten ergenliğe ve yaşlılığa kadar ayna nöronlar sayesinde taklit edilen ve arzulanan bir arada olma ve desteklenme isteğinin; bu durum

³ Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, İstanbul 1998, s. 15-16.

⁴ John W. Santrock, *Life-Span Development*, New York 2016.

⁵ Kürşat Altınbaş ve vd., “Empatinin Biyolojik Yönleri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2/1, s. 15-25.

gerçekleştğinde salgılanan hormon sayesinde kendini iyi ve güvende hissedilen insanoğlu, elbette bir araya gelmek istemektedir.

Bu bilgiler ışığında bakıldığında, insanın bir araya gelme isteğinin, gruptan destek alma ve kendini güvende tutma isteğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. İnsanın, kitle içine girmede hızlı ve istekli davranması, bireysel alanda maruz kalabileceği tehlikeleri bertaraf etmek amacını taşısa da, bunun yanında daha önce bir kez bile görmemiş olmasına rağmen, kendisi gibi olduğuna sonsuz inandığı kişilerin dokunuşunun korkutması bir yana dursun verdiği gücü hissetme isteğinden kaynaklanan duygusu o kadar kuvvetlidir ki; Canetti'nin aşağıda bahsettiği kitlenin yoğunlaşma çabası bu durumdan ileri gelmektedir.⁶

“İdeal durumda, kitle içinde herkes eşittir; cinsiyet dâhil hiçbir ayrımın önemi yoktur. Kendini iten her kimse, o da kendisi gibi biridir. Onu, kendisini duyumsuyormuş gibi duyumsar. Birdenbire her şey tek ve aynı bedende oluyormuş gibi olur. Kitlenin yoğunlaşma çabası bundandır. İnsanlar birbirine ne kadar kuvvetli yaslanırlarsa, birbirlerinden korkmadıklarından o kadar emin olurlar. Rahatlama hissi, kitle yoğunluğunun en çok olduğu yerde en çarpıcıdır.”

Kitleyi oluşturma potansiyelindeki insanların, sadece gündelik hayattaki tehlikelerle başa çıkmak amacıyla bir araya gelmek istedikleri gerçeği, kitle eylemlerinin görünen ilk yüzüdür. Bunun biraz ötesinde, bu insanların psikolojik alt yapılarında barınan duygu ve itkiler biraz daha farklılık göstermektedir. Şöyle ki, “insanları bir araya getiren unsurların en kolay bulunanı ve en geniş kapsamlısı ‘nefret’dir. Kitle hareketleri bir tanrıya inanmaksızın doğabilir ve genişleyebilir, fakat ortada nefretleri üzerine çekecek düşman olmaksızın genişleyemezler.

İdeal bir tanrıda olduğu gibi ideal bir düşman da her şeye kadir ve her yerde hazır olmalıdır. İnsanda, kendini aşağı görme duygusu,”tasavvur edilebilecek en haksız ve en caniyane hırsları yaratır”, çünkü o, kendini kabahatli bulan ve kusurlu olduğuna kendini ikna eden gerçeğe karşı öldürücü bir nefret duyar. Tahmin edileceği üzere, suçluluk hissi nefreti geliştirir.”⁷ Ortaya çıkan nefret duygusundan kurtulmak için düşmana karşı eylemde bulunan kitle, aslında bilinçaltındaki onulmaz eksik; aşağılık duygusuyla savaşıyor. Yalnızken daha da derine ittiği bu duygulardan kurtulma olasılığını, diğer insanlarla biraraya gelerek artırır; dolayısıyla kitlenin oluşumu hızlanır.

⁶ Elias Canetti, *age.*, s. 16.

⁷Yılmaz Değirmenci, “Kitle Hareketlerinin Anatomisi”, <http://blog.milliyet.com.tr/kitle-hareketlerinin-anatomisi/Blog/?BlogNo=35836>, 2007.

1.1.3. Yayılma Gücü

Bireylerin bir araya gelip kitleyi oluşturmasının hemen ardından, kitle ruhunda meydana gelen ilk etki yayılma gücüdür. Kitle, kalabalıklaştıkça güçlenecek, sosyal yapı üzerindeki etki alanı ve harekete geçirme kuvveti artacaktır.⁸ Bu sebeple, kitle içindeki bireylerin yayılma isteği de beraberinde gelir ve kitleye katıldığı andan itibaren başkalarını da dâhil etmek üzere devam eder. Bu güç, öyle etkilidir ki tıpkı ışık hızıyla yayılan bir virüs gibidir. Dışarıda bulunan bireyi, ister evinde olsun ister mesafece uzak bir yerde bulunsun adeta kitlenin içine sürükler. Yayılma isteğini fiziken ve düşünsel olarak ikiye ayırmak, kitlenin bu özelliğini anlamak bakımından oldukça faydalı olacaktır. Zira kitlenin hareketi salt gözle görülen bir hareket halinde olmayabilir. Aynı şekilde kitleyi bir araya getiren kolektif fikrin yayılması da kitlenin hareketlerinden birisidir. Bu açıdan düşünüldüğünde, kitlenin hareketlerinin sağlıklı ve doğru bir biçimde izlenmesi açısından tek boyutlu ele almamanın önem arz ettiği düşünülmektedir.

Fiziksel birlikteliğe yol açan yayılma türü; en basit anlatımla, kitle içindeki birey sayısını hızla ve hararetle çoğaltma isteği manasına gelmektedir. Burada, birbirine yaslanan omuz sayısı ne kadar artarsa, kitlenin ruhaniyetindeki kuvvet o derece artacaktır. Çünkü kitle içerisindeki bireyler, birbirlerinden destek almaktadırlar ve kitle içerisindeki birey sayısı arttıkça kitlenin üyelerinin de birbirinden destek alarak hissettiği gücün pozitif korelasyon biçimde arttığı söylenebilir. “Birdenbire her yer insan kalabalığıyla kararır ve sanki sokakların yalnızca tek yönü varmışçasına her taraftan daha çok insan nehir gibi akarak gelir. Çoğu ne olduğunu bilmez ve sorulacak olsa buna verecekleri bir cevapları yoktur; ancak diğer insanların çoğunun bulunduğu yerde olmak için acele ederler. Hareketlerinde, sıradan bir merak ifadesinden oldukça farklı bir kararlılık vardır. Sanki bazısının hareketi bir diğerine bir şey iletir gibidir.”⁹ Kartopu gibi büyüyerek ilerleyen kitle geçtiği yerdeki insanları büyük ölçüde içine almakta ve önüne çıkacak engelleri aşmakta güçlük çekmemektedir. Sosyal psikologların yaptığı çeşitli deneylerle bu konu ele alınmıştır ve gruba uyma davranışının bir sosyal etki olarak bireyler üzerinde güçlü bir pekiştirici olduğu söylenmektedir.

⁸ Elias Canetti, *age*.

⁹ Elias Canetti, *age.*, s. 17.

Düşünsel ve duygusal birlikteliğe yol açan yayılma türü; kitle içindeki bireyleri bir arada tutan türdür. Özellikle, kitle haline gelme ve kitlenin hareketinde ortak bir fikirden öte ortak duyguların hâkim olduğu (örneğin sevinç, öfke, korku gibi primer duygular) görülmektedir. Bir kitle içerisinde ufak nüanslarla farklı düşüncelere sahip olan bireyler olsa da kitlenin kendisine hâkim bir çekirdek şeması ve duygusu bu kitlesel harekete eşlik eder. Bu ortak duygu ve ortak düşünsel şema kitledeki bireyleri bir arada tutan ve bir hareketin kitleye karşı algılanmasını ve ona karşı yapılacak hareketin de kitlesel olmasını sağlayan önemli unsurlardır. Bu sebeple, fiziken kitle oluştuktan sonra ikinci aşamada yani kolektif bir ruh oluşum aşamasında, bu yayılma türü gerçekleşmektedir ve olmazsa olmazdır.

Hedef hareket artık belirlenmiş ve kitle en tepe noktasında bu hedefe kanalize olmuştur. Yukarıda yapılan benzetmeyle bu durum açıklanmaya devam edilecektir. Şöyle ki; kartopu gibi önüne çıkanı yutmakta olan kitle, kendi hedef ve kolektif ruhu içine aldığı tüm bireylere aşılar. Bir kartopundaki her bir kar kristali birbirinden farklı da olsa onu bir araya getirdiğinizde bir bütün haline gelir ve hiçbiri bir diğerinden ayrı hareket etmez. Bu insanlar artık aynı düşünen, hisseden, davranan bir makine haline gelmiştir. Öncesinde farklı yaşayış ve düşünüş tarzlarında bulunan bu kişilerin her birinin ayrı bir rengi olduğu düşünülürse, büyük bir çığ sonucu oluşan devasa kartopunun içinde ancak beyaz renge dönüşecek ve kendi rengini kaybedecektir. Kitlenin renksizliği, kitle içinde bulunduğu müddetçe insanların rengini de silecektir. Kitle ruhunun yapısı gereği bireyler düşünürken kitle üzerinden düşünmekte ve hareket ederken de kitlenin hareketini kendine referans almaktadır. Bu kolektif hareket yapısı hem cezbedici hem de korkutucudur.

Voltaji yüksek bir elektrik akımına benzeyen duygusal ve düşünsel aktarımı, Le Bon, zihni sirayet kavramıyla açıklamaktadır. “*Zihni sirayet* de kitlelere has olan özelliklerin meydana gelmesine sebep olur. Zihni sirayet olayı tam açıklanamamış olmakla beraber uyutucu sınıftan olaylara bağlanır. Bir toplulukta her duygu, hareket sirayet edicidir, ki birey, kişisel çıkarını topluluğun çıkarına kolayca feda eder. Bu fedakârlık hâli aslında insanın tabiatına aykırı olmakla beraber ancak bir kitleye dâhil bulunulduça meydana çıkan bir şeydir.”¹⁰ Birey, ruhunu kitleye teslim ettiğinde kendi sınırlarından ve baskıdan kurtulmaktadır. Bilinçli kişilik yapısı silinmekte ve tek bir

¹⁰ Gustave Le Bon, *age.*, s. 20.

zihniyet oluşmaktadır, o da ortalama şeylerin zihniyetidir. Kitleler üst akıl seviyesinde değillerdir, her ne kadar üst akıllı sayılabilecek üyeler barındırsa bile.

Kitle oluşumunda yayılma gücü, öncelikle bireylerin bir araya gelmesine sebep olan duygu, düşünce ve hedefin iletilmesini sağlaması bakımından olmazsa olmaz bir unsurdur. Bu güç sadece konuşarak değil, görüntü ve hâliyle kazanılır. Bir sis bulutu gibi amaç ve kitlenin içinde bulunduğu psikolojik durumlar (hâl) bireyden bireye çabucak aktarılır. Duyguların belli bir tarafa çabuk yönelmesi olayı kitlenin ne kadar telkine açık olduğunu göstermektedir. “Ne kadar yansız olduğu sanılırsa sanılsın, kitleler çoğu zaman telkine hazır bir dikkat ve bekleme durumu içerisinde bulunurlar. İlk yapılan telkin derhal sirayet yoluyla bütün zihinlere kendisini kabul ettirir ve hemen yönünü belirler.”¹¹ Bu noktadan sonra kitle oluşmuştur ve hedefine doğru akmaktadır. İnsanlardan oluşan dev bir yaratık meydana gelmiştir; öyle ki önüne çıkan engeli yakıp yıkan diğer tarafta da önüne çıkan insanı yalayıp yutan.

1.1.4. Deşarj

Gündelik yaşam içerisinde bireyler arasında mevcut olan, statü ve maddi koşullar gibi farklılıkların, kitle içinde ortadan kalktığına daha önceki başlıklarda değinmiştik. Lâkin burada açıklamamız gereken belki de en can alıcı nokta; kitle oluşumunun dördüncü ayağı olan “deşarj” aşamasıdır.

Kitle olmanın, enerjisini ortaya çıkardığı ve sürekliliğini belirlediği andeşarj anıdır. Bu anda kitle oluşumunu tamamlamıştır ve hazzını zirvede yaşamaktadır. Bireyler, tek tek ruhlarındaki baskılardan kurtulmuş adeta arzu ve isteklerine gem vuran şeyi gömmüş ve isteklerini hortlatmıştır. Yayılan enerji en üst seviyededir. Kitleye dâhil olan bireylere hızlıca sirayet eder. Bu halde hem yeni katılan bireyler hem de öncekiler bu enerjiyi pik seviyesinde tutmaya otomatik olarak çalışırlar.

“Gerçek olan bir şey varsa, bir emosyon durumuna ilişkin belirtilerin kitledeki bireylerce algılanmasının, onlarda otomatik olarak aynı heyecanı doğurmasıdır. Belli bir emosyon ne kadar çok kişide kendini açığa vurursa, kitlenin öbür bireylerinde aynı emosyonun ortaya çıkmasını sağlayan otomatik baskı o kadar güçlenir. Ruhundaki eleştiri mekanizması devre dışı kalan birey, kendini aynı emosyon durumu içerisine sürüklenmeye bırakır. Öte yandan bireydeki emosyon, kendisini etkileyen öbür bireylerin emosyonunda artışlara yol açar; böylece bireysel emosyon karşılıklı endüksiyon (ateşleme) yoluyla giderek şiddetlenir.”¹²

¹¹ *Age.*, s. 28.

¹² William McDougall, *The Group Mind*, Cambridge 1920, s.39; aktaran Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, İstanbul 2005, s. 42.

Enerji ne kadar yayılır ve beslenirse, kitlenin sürekliliği de o seviyede devam eder. Demek oluyor ki; kitleyi önemli ölçüde bir arada tutan itki; deşarjdır. Deşarj anı, başlangıçta kitle tarafından çoğu zaman hayal ediliyor değildir. Daha açık söylemek gerekirse kitle, bu anı yaşamak için kitleyi oluşturmak niyetinde değildir. Ancak evrilen süreç sonunda, bireyler kitle oluşumuna yol açan psikolojik sebeplerin çok ötesinde bir haz, mutluluk ve belki de sonsuz bir cesarete erişmiştir. “Rasyonel bireyin sahip olduğu nitelikleri bir eldiven gibi tersine çevirmek yeterlidir. Yargılama yetisi, gerçeklik ilkesine duyulan saygı, imkânıyla imkânsızın birbirinden ayırt edilmesi, sistemli bir şüphenin mevcudiyeti, hakikat arayışı, egoistlik gibi rasyonel bireye ait niteliklerin tersine çevrilmesi”¹³ kitlenin bu andaki davranışını göstermektedir. Kitlenin imkânsız nosyonu tanımaması, üzerine gelen tehlike veya fikirleri absorbe etmesi bu anın sonuçlarındandır.

Bireyin farkında olmadan kitle içine girmesindeki temel amaç bu noktadır ki kendi benliğinden kurtulma çabası olarak da nitelendirilebilmektedir. Bireyin doğumundan bugününe getirdiği yalnızlık ve hayal kırıklığı duygusundan kaynaklanan nefret ve mesafeden kitle içinde kendisi gibi olan aslında tüm diğer insanlarla sırt sırta vererek yaptığı taşkınlıklarla kurtulmaya çalışmaktadır. Genel olarak, kitle oluşumunu izleyen bir gözlemcinin olduğunu varsayalım; gözlemci için; başlangıç aşamasında, belli bir ortak hedef için bir araya gelen insanların, deşarj olayının yaşandığı an veya sonrasında karşılaşıacağı manzara, asla tahmin edilir olmayacaktır. Gözlemci, kitlenin akılsız bir dev gibi davranarak yıkıma pek kabiliyetli olduğu gerçeği karşısında hayretler içinde kalacaktır.

1.2. Kitlenin Özellikleri

Bireyin, kitle içine girdikten sonra maruz kaldığı psikolojik, biyolojik, anatomik ve birçok etki nedeniyle insan ruhunun sahip olduğu toplumsal saygıya değer pek çok yargı ve daha da ilerisinde bilinçli kişilik yapısının ortadan kalkması, kitlenin özelliklerinden başlıcasıdır. Bilinçli kişiliğin silinmesini müteakip ortaya tamamen bilinçaltı itkilerle hareket eden bir organizma çıkmaktadır. Bu kişi, toplumsal bilinç yapısının ruhuna işlemeye başladığı yaştan itibaren baskıladığı arzu ve isteklerini eyleme dökmede pek kabiliyetli olmaktadır. Didier Anzieu’ya göre, bu durumda kitle

¹³ Eugene Enriquez, *Sürüden Devlete*, İstanbul 2004, s. 67.

“rüya anındaki birey”¹⁴ gibi davranmaktadır. Birey-kitle karşıtlığı böylece uyanıklık-rüya hali karşıtlığına dönüşür. Kitlenin, kendisini her halükârda neredeyse yalnızca bilinçdışının güdümüne bıraktığını, buna karşın bireyinse kendisini bir kitlenin parçası olmaması koşuluyla yalnızca akılla yönlendirme ya da bilinçdışı dürtülerini olabildiğince bastırma yeteneğine sahip olduğunu düşünmeyi doğurmaktadır.¹⁵ Ki bu, daha önceki bölümde detaylı olarak anlatılan neden ve sonuçlara işaret etmektedir.

Bir araya gelme isteğinin psikolojik altyapısı olarak; bireylerin aslında kendi zihinlerinin yani bilinçli kişiliğinden kurtulmak isteği vardır. Yılmaz Değirmenci bu hususta bir saptamada bulunmuştur:¹⁶

“Bir kitle hareketinin yek vücut yapısı içinde kişisel bağımsızlığımızı kaybettiğimiz zaman yeni bir hürriyete kavuşuruz; bu, hiç utanmadan ve vicdan azabı çekmeden, nefret etme, yalan söyleme, işkence yapma, adam öldürme ve ihanet etme hürriyetidir. Bencillikten doğan nefret, zalimlik, benliğini teslim etmekten doğan nefret ve zalimlik yanında hafif kalır. Ait olma arzusu kısmen benliğini kaybetme arzusudur.”

Bu durumdaki birey de elbette kitleye dâhil olmak için hızlıca hareket eder ve aksiyon adamı olmaya niyetlidir. Süreçler birbirini tetikler niteliktedir.

Kitlelerin özelliklerinden birisi de; kendisine yöneltilen fikir ve eylemlerini adeta kendi içinde eritmesidir. Oluşumun deşarj aşamasında kitle ateşi yakılmakta ve bu andan itibaren kitleye yönelen eylem, düşünce, etki her ne olursa olsun bu ateş içinde eritilmektedir. Baudrillard, kitlenin bu özelliğini toplumsalın sonu olarak nitelemektedir. Toplumsal adlı kördüğüm, her şeyi sünger gibi emen bir gönderene dönüşerek, ne olduğu hem bilinen hem bilinmeyen kitlelerin etrafında durmadan dönmektedir. İstatistiklerin kristal bir küre gibi kullandıkları kitleler, madde ve doğal elementler gibi akımlar ve akıntılar tarafından etkilenirler. Kitleler mıknatıslanabilirler; çünkü toplumsal denen şey onları statik bir elektrik gücü gibi sarıp sarmalamaktadır. Oysa çoğu kez bu yığınlar yine de bir “kitle” olarak algılanır. Bir başka deyişle toplumsala ve politikaya ait olan bütün elektrik akımını emerek nötralize ederler. Politikaya ve toplumsala ait iyi bir iletici olmadıkları gibi, daha genelde iyi bir anlam ileticisi de değildirler. Her şey onların üstünden kayar gider. Onları her şey mıknatıslayabilir. Oysa bütün bunlar kitlelerin üstünde hiçbir iz bırakmadan uçup gider. Sonuç olarak kitlelere

¹⁴ Didier Anzieu, *Le Groupe et L'inconscient* içinde Dunod, 1975, s. 146-170; aktaran Eugene Enriquez, *Sürüden Devlete*, İstanbul 2004, s. 67.

¹⁵ Eugene Enriquez, *age.*, s. 68.

¹⁶ Yılmaz Değirmenci, *agm.*, s. 3.

yapılan çağrı her zaman yanıtızsız kalmıştır. Kitleler kendilerine yapılan bu çağrıları birer ışık demetine dönüştürüp dalga dalga yaymaya kalkmazlar. Tam tersine Devlet, Tarih, Kültür ve Anlam'ın çevresinde oluşturulmuş ışık demetlerini emerek ortadan kaldırırlar. Onlar tepkisizliktir, tepkisizliğin, nötr olanın gücüdür. İşte kitle bu anlamda yani geleneksel hiçbir pratiğe ve teoriye belki de genel olarak hiçbir pratiğe ve teoriye indirgenmeyen bir olgu olarak, bizim modernliğimizin belirgin bir özelliğidir.¹⁷

Genel özellikleri maddeler halinde sıralayacak olursak;

1.2.1. Bilinçli kişiliğin kaybolması durumu

Kitle halinde hareket ederken birey, bilinçli karar vermenin getirdiği sorumluluktan çok kitlesel hareketin getirdiği rahatlığı tercih edebilmektedir. Zira bu durumda yaşanan eylemin sorumluluğu salt bireyin kararı değildir, kitlenin zorlayıcı gücünün bu hareketteki sorumluluk payı bireye göre nispeten yüksektir. Aynı şekilde kitlenin elde edeceği bir sonuç ve sonrasında gelecek olan olumlu duygu da o harekete aktif biçimde dâhil olsun veya olmasın kitlenin her üyesinin de hissedeceği bir olumlu duygu ve başarı hissidir. Bu durumda kitle içine girmeden önce birey; tamamen zihinsel ve toplumsal değer yargıları ve kanunların etkisi altında iken, kitle içinde kazandığı güven ve telkinle bu yargılar ve baskılardan kurtulur, bilinçaltının hâkimiyetine girer.

1.2.2. Ortak bir amacın veya uyarıcının varlığı durumu

Ortak amaca ait uyarıcı, kitleye katılmış olan her bireyin düşünsel şemasında ve duygusunda bir yere dokunan nesne veya durumdur. Çeşitli kitle hareketlerini başlatmış olan olaylar, bir ateşleyici mekanizma gibidir. Kitledeki her insana farklı düzeyde etki etse de benzer duygular ve üç düzeyde benzer inançlar oluşturur. Bu üç düzey kişinin kendisi, muhtemel durumun geleceği ve dünyayla ilgilidir. Bu duyguyu paylaşan insanlar tüm sistemi harekete geçirir ve grup fikrini birbirlerine bulaştırırlar. Elbette, kişileri bir araya toplayan bir telkin, uyarıcı, propaganda gibi pek çok etken mevcuttur. Ancak çekirdek şekilde bir ortak hedef belirlenmeli ve adeta etrafında etten duvar örülmelidir. Bu hedef tek tek kişiler özelinde ekilecek, kitle özelinde ise yeşerecektir.

1.2.3. Düşünce ve duyguların sirayet yoluyla aynı yöne yönelişi durumu

Belirlenen hedef çevresinde kişiler bir araya geldikten sonra, yine bu yönde harekete geçmek isterler. Birbirlerini hissetmelerinin verdiği güçle, bu ortak duygunun

¹⁷ Jean Baudrillard, *Sessiz Yığınların Gölgesinde*, Ankara 2006, s. 11-12.

paylaşımının getirdiği ateşleyici olayla beraber aynı yöne doğru otomatik bir hareket gelişir. İster kahramanca ister zalimce olsun, bu yön ortak belirlenmiş ve hızlıca birbirlerine aktarılmıştır. Bu bakımdan her kitlenin hareketi dolaylı değil, doğrudan bir şekilde ateşleyici uyarana sebep olan olay, durum veya kişilere doğru bir harekettir. Kitle hareket ederken kolektif bir akış halinde ve birbirinden güç alarak hareket eder. Her bireyin hareket yönünü belirleyen bir diğer üyenin hareketidir. Burada kitlenin hareketinin eşgüdümlü ve doğrudan olmasını sağlayan gücün ise paylaşılan ortak şema ve duyguyla bir araya gelen kitlenin birlikteliğinde, kitlenin dışında kalan bir ögenin varlığıdır. Kitle, kendi dışında kalan ögeye doğru bilinçdışı bir hareket sergiler.

1.2.4. Tek bir zihniyet durumu

Bireysel farklılıklar, zihin süreçleri silinip yerine tek bir zihin ortaya çıkmaktadır; kitle zihniyeti, Le Bon'un tanımıyla "kolektif bilinç; kitlelerdeki zihniyetin tekleşmesi kanunu sonucu"¹⁸ ortaya çıkmaktadır. Kitlenin bir araya geldiği ortak şema ve duygu, farklı deneyimlerden çıkan ve ayrıca kitlenin karşısında bulunanlarının hareketlerine karşı ortak bir duygu durumu ve zihniyeti yaratır. Birçok kitle hareketinde, kitlenin üyeleri farklı kişilikler ve beklentileriyle eyleme geçmiş olsa da hissedilenin ve hedefin aynı olması bu ortak zihniyet durumunun göstergesidir. Genel anlamda bakıldığında kitlenin hareket sonucunda da temel bir beklentisi bulunur. Bu süreç, ortak zihniyetin varlığını düşünsel ve eylemsel hareket bağlamında gözlemlenebilir kılmaktadır.

1.2.5. Bilinçaltı ile hareket eden kişiliğin hâkimiyeti durumu

Bilinçli kişiliğin kaybolmasını takip eden süreçte gelişen durumdur. Kişi daha önce engellediği istek ve arzularının su yüzüne çıkmasına izin verir ve onların etkisi altında kalmaktadır. Burada hiçbir engelleme yoktur.

1.2.6. Telkinlerin uygulamasına hemen başlamak istenilmesi durumu

Başlangıçta, ortak hedef etrafında toplanan bireyler, kitle psikolojisinin ortaya çıkardığı deşarj anını yaşamalarının akabinde bir an evvel eylemde bulunmak istemektedirler. Kitle içerisinde kendisinin yalnız olmadığını ve birlikteliğin getirdiği gücü fark eden bireyler bir an evvel ait olduğu grubun kitlesel yapısında hareketi görmek isterler. Kitleler düşünüp tartışmak için değil bir yöne doğru harekete geçmek

¹⁸ Gustave Le Bon, *age.*, s. 15.

için bir araya gelirler. Duygusal boşalım yaşanmaktadır ve önünde duracak engel bulunmamaktadır. Son derece önemli hareketlerin sergilendiği andır.

1.2.7. Yoğunluğunu artırmak istediği durum

Dokunulma korkusunun ortadan kalktığı, güven ortamının tesis edildiği bir kitle içinde birey, kendisine dokunan ne kadar fazla ise o derece huzurlu ve güvende hissetmektedir. Ortak duygunun paylaşıldığı ve ortak hareket edilen insan sayısı arttıkça birey kendini daha güvende, daha doğru ve daha iyi hissetmektedir. Zira kitlenin insan kaynağı bakımından genişliği kadar hareketin de onandığı birey tarafından düşünülebilir bir şeydir. Bu nedendir ki, kitle hiçbir zaman insana doymaz, yoğunluğunu artırmak istemekte ve başardıkça güç kazanmaktadır. Bu halde, deşarj o kadar kuvvetlenmektedir.

1.2.8. Eşitliğin sağlanması durumu

Hiçbir farklılık barındırmayan kitlede önemli olan fiziksel olarak insan olmaktadır. Kitleyi, ilk anda bir araya getiren ve uyarıcı olayıyla başlayan ortak düşünsel şema ve ortak duygu herkesi benzer bir oluşun mensubu haline getirir. Sosyal statü ve her nevi farklılık ilk anda silinmektedir. Kitle içerisinde, kitlenin zihniyeti doğrultusunda ortak yöne doğru hareket isteği bu sebeple kitlenin içindeki bireyleri sosyo-ekonomik durumdan bağımsız biçimde eşit hissettirir. Kitle içinde bireye yaslanan kişi kendisinin aynada yansması kadar kendisine eşittir. Ayrıca kimin bir diğerinin omzuna yaslandığının hiçbir öneminin olmaması da bu durumu açıklar niteliktedir. Önemli olan o kitleye ait olmak, kitle hareketi içerisinde yer alacak motivasyona sahip olmaktır. Farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki insanların ortak duygular paylaşıyor olması da kitlenin neden bir arada olduğu sorusuna her bireyin yanıt bulmasını ve kendini o kitleye ait hissetmesini kolaylaştıracak bir unsurdur.¹⁹

1.2.9. Daima büyümek istediği durum

İçine aldığı bireylerle gittikçe büyüyen kartopuna benzettiğimiz kitle, önüne çıkanı yakalamak ister. Kitle içinde gerçekleşen pek çok sürece ve oluşumunda sayılan nedenlerin hepsine olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Bu sebeple, kitlede sınırsız bir büyüme isteği bulunmaktadır. Kitleye her katılan birey hem kendisini duygusal anlamda

¹⁹ Gustave Le Bon, *age*.

güçlü hissetmekte ve kitle hareketinin motivasyonunu yükseltmekte hem de kitlenin aldığı kolektif güç artmakta ve hareket alanı genişlemektedir.

1.2.10. İstikrarsızlık ve çabuk yön değiştirme durumu

Oluşum farklılıklarına göre kitlelerin belirli bir ömrü vardır; hiçbiri kalıcı değildir. Kiminin ömrü günler sürebilirken kiminin de ömrü, saatlerle ölçülmektedir. Hâlihazırda bir kitleye dâhil olan bireyler, yarın başka hedefi olan bir kitle içinde bulunabilmektedirler. Kitle, bireyleri doğrudan harekete çekip daha sonra da belli bir düzeye erişene kadar orada tutar. Genel olarak, kitle içinde deşarj anının yaşanmasından sonra dağılma eğilimi başlamaktadır. Çünkü, enerji açığa çıkmış, tepki verilmiş ve görev tamamlanmıştır. Kitle işlevini tamamlamıştır ve artık dağılabilir. Kitleyi bir araya getiren duygunun deşarjının ardından ortak düşünsel şemanın ve duygunun ötesinde bireysel yaşantı ve fikirler devreye girmeye başlar. Kitlesel eylemin sonuçlarının ardından oluşacak yeni duygu ve fikirler kitleden kopmalara sebep olabileceği gibi yeni kitleler de oluşturabilir. Yahut tüm bunların ötesinde yeniden kitle oluşturabilecek potansiyelleri de taşıyabilir; öngörülmesi zor bir aşamadır.

İKİNCİ BÖLÜM

FAŞİST İDEOLOJİ VE FAŞİZMİN KİTLE RUHU ANLAYIŞI*

Bir ideoloji olarak faşizmin, genel bilgi olarak tiranlığa, zorbalığa ve halkın baskılanmasına yönelik eğilim içinde olduğu bilinse de uygulama tarihine bakıldığında faşist liderler, halkları tarafından büyük destek görmüşler ve demokratik seçimlerle iktidara gelmişlerdir. Bu, oldukça önemli bir noktadır ki; “faşizm çalışmaları, sosyolojik ve siyasal unsurların yanında kitlelerin desteğinin arka planında yatan etmenleri incelemeyi amaçlayan psikolojik ve psiko-analitik yaklaşımları da içermektedir. Faşist rejimlerin, insanlığın evrensel değerlerine yönelik saldırıları kadar dönemdeki toplumlarda yarattığı ‘akıl tutulması’, süreci anlamaya yönelik araştırmaların başlıca konularından birini teşkil etmektedir.”²⁰

Bu bölümde faşizm, ideoloji, faşist ideoloji gibi temel kavramları ve faşist ideolojinin altında yatan temelleri ve siyasal iktidarın faşizm ideolojisiyle topluma nasıl etki ettiği ve bireyleri nasıl dönüştürdüğü, faşist ideolojinin görünüş biçimleriyle ilgili bilgi verilmektedir. Faşist ideolojinin, toplumda zuhur etmesinde etkili olan kitle ruhu anlayışı ve bu kitle ruhu anlayışının faşizmi nasıl beslediği hakkında önermeler sunulmaktadır. Faşizm rejimlerin emredici aile tutumu, cinselliğin bastırılması, ırkçı saldırganlık ve yabancılaşma olgularıyla olan ilişkisi yakından incelenmektedir. Böylelikle faşist rejimle yönetilen kitlelerde bireyin durumu ve faşist rejimde kitle ruhunun oluşmasında etkili olan enstrümanlar ele alınmaktadır.

2.1. 20. Yüzyıl Siyasal Sistemlerinde Kitle Etkisi

Kitleleşen insanların meydana getirdiği büyük ve tarihi aksiyonlar, siyasal hafızamızda oldukça yenidir. Özellikle, 20. yüzyıl bu türden eylemleri gözlemlememiz için geniş bir yelpazedir. Avrupa ve Asya Kıtaları'nın siyasal haritasının yeniden şekillendiği bu yüzyılı incelemek bu nedenle pek önemlidir. Fransız Devrimi ardından gelen süreçte milli devletlerin ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin yükselişi, çeşitli siyasal akımlar ve sosyal grupların bir araya geliş ve ayrılışları, yirminci yüzyıl ve sonrasını kitleler açısından zengin bir inceleme süreci olarak karşımıza çıkarır. Artık krallıkların

* Bu kavramsallaştırma, Wilhelm Reich'e ait olup, 1979 yılında Payel Yayınları tarafından Türkçe basımı yapılan kitabın da adıdır. Faşizm'e çağdaşlarının aksine bireyin psikolojik temellerini de eklemeyi başarmış bir yazar olarak yaptığı kavramsallaştırma, bu bölümde incelenen konunun özeti mahiyetinde olduğundan bölüm başlığı olarak seçilmiştir.

²⁰ Ömer Çaha ve Bican Şahin (der.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, Orion Kitabevi, Ankara 2013, s. 291.

getirdiği asil kan gücü değil, liderlerin peşinden sürükleyebildiği kitlesel hareketler iktidarın geleceğini belirleyebilmektedir. Liderler gücünü kanın getirdiği ayrıcalıktan değil, etkileyip harekete geçirdiği kitlelerden almaktadırlar.

Toplumsal yaşamın başlamasından günümüze kadar insanlar, sosyal alanda doğal bir ilişkiler ağı içerisinde. Devletler, bağlantılı olarak milletler, en nihayetinde insanların yaşantıları bir devinim içindedir. Değişen devlet yönetimleri, ülke sınırları, icatlar, keşifler, siyasal-ekonomik-sosyal fikirler ve buna benzer her anlamda insanlığın ileri doğru bir transformasyon içerisinde bulunması toplumsal yapı ve ilişkileri de birebir bağlantılı olarak değiştirmiştir. Temel düzeyde toplumsal yapının oluşmaya başladığı toplumla bugünkü toplumları kıyaslayacak olursak, karşımıza kitle hareketleri bakımından oldukça kurumsallaşmış bir yapı çıkmaktadır. Her yüzyıl bir öncekinden farklıdır ve kitle oluşumunu hızlandırmıştır; lâkin 20. yüzyıl, kitle eylemlerinin siyasal mecrada son derece önemli rol oynaması bakımından bazı kritik değişimlere ev sahipliği yapmıştır. Bu kritik değişimler arasında sanayi devrimini izleyen dönemlerdeki hızlı sanayileşme eğilimi önemlidir. Sanayileşmenin etkisi, toplumun her katmanını etkilemiş, özellikle bu olgunun doğurduğu işçi sınıfı, kitleleşme bakımından örnekler üretmiştir. Sanayileşen ülkelerde, insanlar çalıştıkları yerlere yakın bir kente taşınmışlar ve dolayısıyla köyden kente doğru hızlı göç başlamış, kentleşmenin ilk adımları atılmıştır. Kente gelen bu insanlar arasında, köydekilerden farklı bir sosyal ağ oluşmuştur. Köydeki sosyal baskı, sıkı aile ve akrabalık ilişkileri, informal ilişkiler yerini daha az sosyal baskı, formel ilişkiler, özgürlükçü anlayış gibi daha bireysel ilişkilere bırakmıştır.²¹ Kent mekanında, özgürlükçü ve yaratıcı fikirler hızlı yayılmakta, aile veya benzer baskı altında bulunmayan ‘bireyselleşmiş’ birey, kitleleşme hareketine çok daha yatkın hale gelmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısıyla, teknolojinin iletişim alanında devrim niteliğinde yenilikler getirmesi, örnek olarak; bilgisayarların icat edilmesi, cep telefonlarının üretimi ve yaygınlaşması, dünyanın her köşesinden insanların birbirleriyle iletişim kurmalarına, duygu, düşünce ve fikirlerin birbirlerine aktarılmasına ortam sağlamış ve fikir alışverişlerini kolaylaştırmıştır. Bu minvalde, yerel düzeyde kitle hareketlerinin artışı sağlandığı gibi, milletlerarası düzeyde de kitle hareketleri gözlemlenmiştir.

Çağımız ve özellikle 20. yüzyıl, neredeyse her alanda pek çok yeniliğin meydana geldiği bir dönem olması bakımından önemlidir. Bilim ve tekniğin hayli ilerlemesi ve

²¹ Wilhelm Reich, *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, İstanbul 1979.

yeni buluşların doğurduğu taptaze düşünme ve yaşama koşulları doğal olarak ekonomik, politik, sosyal alanları etkisi altına almaktadır. Buna karşılık, toplumların bünyesinde bulunan tüm eski öğeler ise yıkılmakta veya evrilmektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı karışıklık ise uygarlıkları buhranlara itmektir. Böyle buhranlı ruh halinden geçen bireylerin çok daha önceki toplumlara kıyasla siyasal mecrada, kitleleşme hareketine daha yatkın olacakları düşünülmektedir. Kalabalıkların gücü, siyasi bir güç olarak iktidara bir hazine sunmaktadır.

Geleceğe dair yapılan çıkarsamanın doğruluğu yakın geçmişe bakıldığında sağlanmaktadır. Geçtiğimiz yüzyılda kitleler, devrimlerin ve değişimlerin önemli belirleyicisi olmuşlardır. Dünya üzerinde iki büyük savaş ve pek çok devrim meydana gelmiştir. Özellikle, devrim dönemlerinde kitlelerin desteğini almak deyim yerindeyse zorunlu hale gelmiştir. Bu devrimler ister faşizan ister komünist ideolojiyle dolu olsun kitleler tarafından desteklenmedikleri sürece kısa zamanda geçerliliklerini yitirmişlerdir.

20. yüzyıl iki tane dünya savaşına şahitlik etmesi bakımından ivedilikle incelenmesi gereken bir zaman dilimidir. Milletler, hatta kavimler üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır. Savaş veya benzer travmatolojik olaylar, milleti oluşturan bireylerin bilinçaltına işlemektedir. Günlük siyasi yaşam içerisinde ise, bu bilinçaltı kendini gösterecektir. İnsanlar için, gem vurulan itkilerden kurtulma olanağını bünyesinde barındıran kitle içine girmek de çok arzu edilir olmaktadır.

20. yüzyıl, günümüz devletlerinin bugünkü şekillerini almasında çok önemli bir zaman dilimi olmuştur. İki büyük dünya savaşına ve devrim niteliğinde pek çok siyasal olaya şahitlik etmesi bakımından oldukça çetin bir yüzyıl olduğunu göstermektedir. İmparatorlukların çökmesiyle boşalan siyasal alanda türeyen birbirinden farklı ideolojilerin hayata tutunmaya çalıştığı böyle bir zamanda insanlar da elbette bunalım yaşamaktaydı. Siyasal belirsizlik, zorlukla geçirilen savaşlar, ciddi derecede verilen maddi ve manevi kayıplar tüm bu insanları ciddi bir bunalıma sürüklemişti. Bu halde, uygulamaya konmaya çalışılan ideolojiler, meşruiyetini bu insanları bir şekilde tatmin etmek yoluyla sağlamaya çalıştılar. Özellikle, faşist ideoloji, görüngü ve uygulamalarıyla tam da bu durumdaki insanlardan beslenmişti. Ortaya ortak bir hedef olarak Yahudi Düşmanlığı, Büyük Almanya Hayali, Büyük Roma İmparatorluğu hayâli gibi ütöpik arzular koyarak, insanları bu doğrultuda adeta, ağzından kanlar akan büyük vahşi bir varlığa yani kitleye dönüştürdüler. İnsanlar açlıklarını, kişisel ve ülkesel sıkıntı ve bunalımlarını bir kenara atıp ‘unutturulup demek daha yerinde olur’ kendilerini bu

davaya adadılar.²² Yine de durum ne olursa olsun, faşizm gibi insani değerlerden uzak ve aydınlanma karşıtı bir ideolojiye insanların rahatça itaat etmesi akla uygun görünmemektedir. İnsanlar üzerinde araştırma yapılması zaruri olduğu kadar yöneticiler üzerinde de bu konunun enikonu araştırılması gerekmektedir.

Kitleleşen insanların kullanıldığı siyasal alanlar yalnızca faşist öğretinin uygulandığı alanlar değildir. 1917 yılının Ekim ayında Petrograd'da işçi kitlelerinin önünde ilerleyen Lenin, Çarlık Rusyası'nın yıkıldığını ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulduğunu ilan etti. Yine 1934 yılında Mao Zedong, önderliğinde Çinli Komünistler hükümete karşı, yaklaşık 10.000 km yol yürümüşler ve vazgeçmemişlerdir. Bu olay tarihe 'Uzun Yürüyüş' olarak geçmiştir.²³ 20. yüzyılın neredeyse tamamı milliyetçilik, devletçilik, halkçılık akımları altında halkların mücadeleleriyle geçti. Halklar, böyle buhranlı dönemde bir önder tarafından onları kitleleşmeye itecek manipülatif propagandalar aracılığıyla etkilere açık hale gelmişlerdir.

Çalışmada faşist ideolojinin, halkları kitleleştirme çabasının üzerinde durulmasının nedeni ise; faşizmin kitlelere muhtaç bir ideoloji olması sebebiyledir. İktidara gelmesinden yıkılışına kadar faşist iktidar; halkını, soyuttan somuta daha hızlı ve kolay ele geçebilir, yönlendirilebilir arzuların hâkimiyetine sokmayı amaçlamaktadır ve kitle oluşturma araçlarını bu nedenle fazlaca kullanmaktadır.

Zaman ve teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, yönetsel, toplumsal, ekonomik alanlarda ne kadar yenilikler yapılırsa yapılsın, insanlık devam ettiği sürece, halkın siyaset talebi ve siyaset üreticileri de hep var olacaktır. Liderleri tarafından 'özellikle de zor durumda olan toplumlar için' faşist uygulamaların da halkları kitleleştirme süreçlerinin de devam edeceği öngörülmektedir. Erich Fromm'un 'Özgürlükten Kaçış' isimli psikolojik araştırma bulgularını kaleme aldığı kitabında, insanın kendi özgürlüğünden nasıl kaçıp, kitleye sığındığını ifade eden şu sözleri durumu özetler niteliktedir. "Zayıfa egemen olmak yerine güçlüye boyun eğen kitleler, kadınlar gibi, yalvaranı değil, yöneteni severler ve içten içe, liberal özgürlüğün verilmesinden başka rakip tanımayan bir öğretiyi onları çok daha fazla doyurur; çoğu kez bu özgürlüğü ne yapacaklarını şaşırırlar; hatta çabucak kendilerini terk edilmiş hissederler. Tinsel olarak kendilerini dehşete düşüren küstahlığı da, insansal özgürlüklerinin insafsızca

²² Gustave Le Bon, *age*.

²³ Frederic Tuten, *Uzun Yürüyüşte Mao'nun Maceraları*, İstanbul 2014.

engellenmesini de kavrayamazlar; çünkü öğretilerdeki aldatmaca hiçbir şekilde kafalarına dank etmez, etmeyecektir.”²⁴

2.2. Faşist İdeoloji İle İlgili Temel Kavramlar

20. yüzyıl ideolojileri arasında, meşruiyet sağlamadaki azımsanamayacak başarısı ve halkı harekete geçirme kabiliyeti bakımından faşist ideoloji, incelemeye değerdir. Öncelikle, bazı temel kavramsallaştırmalar yapılarak faşist ideolojiyi tanımlaya çalışmak yerinde olacaktır. Bu nedenle faşizm nedir, nasıl doğmuş ve olgunlaşmıştır, bu sorulara aşağıdaki başlıklarda yanıt verilmiştir.

2.2.1. Faşizmin Anlamı

İnsanlığı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik organize hareketi sağlayan ve birbirini anlaması için yardımcı olan iletişim becerileridir. Dilin, evrimsel açıdan gelişimine baktığımızda insan türünün varlığını sürdürebilmesi için onları pençelerden, kanatlardan ve dişlerin getirebileceğinden çok daha avantajlı bir konuma getirmiştir. Kullandığımız hemen her kelimenin kökleri çok eskiye dayanır ve nasıl düşündüğümüzle ilişkilidir. Bir varlık veya kavrama verdiğimiz isim, onun bizim için zihinsel düzlemde ve tarihsel süreçte ne anlam ifade ettiğinin önemli bir göstergesidir.

Kelimeler çoğu zaman etimolojik kökenlerini araştırmaya gerek duymaksızın kullanılmaktadır. Ancak herhangi bir varlığı ya da fikri tam anlamıyla anlamak ve tarihsel sürecini daha iyi kavramak istiyorsak bu durumda kullandığımız kelimelerin etimolojik kökenlerine daha yakından bakmamız gerekmektedir. Faşizmi ve faşizmi ortaya çıkarıp besleyen koşulları, faşist yönetim dönemlerini en iyi şekilde anlamak için öncelikle “faşizm” kelimesinin etimolojik kökenlerini incelemek gerekmektedir. Etimolojik olarak faşizm kelimesi ele alındığında karşımıza İtalyanca ve Latince kelime kökenleri çıkacaktır. Hazman’ın yazısında belirttiği üzere faşizmin İtalyanca kökenini ele alacak olursak faşizm, “fascio”dan gelmektedir ve bu kelime “demet” ya da “tomar” anlamına gelmektedir.²⁵ “Demet” ve “tomar” anlamlarının yanı sıra “fascio” kelimesi farklı anlamlara da gelmektedir. “Faşizm köken olarak Fascio sözcüğünden gelmekte olup kuvvet ve birliğe işaret etmektedir.”²⁶ “Fascio” kelimesini etimolojik olarak

²⁴ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, İstanbul 1996, s. 178.

²⁵ Sakıp Hazman, “Bahçıvan, Makas ve Hayal Gücü”, *Demokratik Modernite Dergisi*, Sayı 19, İstanbul 2017, s. 58.

²⁶ Hüsamettin İnaç ve Selami Erdoğan, “Toplumsal Bir İdeoloji Olarak Faşizm: Sosyo-politik Bir Analiz”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Ankara 2004, s. 61.

incelediğimizde karşımıza farklı anlamlar çıkmaktadır ancak bu anlamlar temelde ortak bir anlamı ifade etmektedir. Kısacası “fascio” kelimesi bir birlik ve bütünlüğü ifade etmekte olup kuvvet anlamına geldiği için de aynı zamanda iktidar ve güçle de yakından ilişkili olan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Faşizmin, Latince kökenlerine bakıldığında “fascio” kelimesinin Latince “fasces” kelimesinden türetildiği görülmektedir. Hayrullah Kozak’ın çalışmalarının da gösterdiği üzere, “Fasces” ise tarihi kaynaklarda yüksek memurların koruyucularının ellerinde taşıdıkları baltaların ismidir. Yine “fasces”in etimolojik kökeni bakımından “asa” anlamına geldiğine dair de araştırmalar mevcuttur.²⁷ Bu memurlar, Roma İmparatorluğu döneminde bu baltaları taşımaktadır. Yüksek memurların koruyucularının “fasces” taşıması bu nesnenin güç ve iktidarıyla yakından alakalı olduğunu göstermektedir.

İnce saplı sopaların sıkı şekilde bağlanmasıyla oluşturulan “fasces”, devlet iktidarının simgesi olup faşizmin de simgesi haline gelmiştir. Balta ve sopa, eril semboller olup güç ve iktidarı simgelemektedir. Nitekim ince balta saplarının sıkıca birbirine bağlanması faşist ideolojinin temelinde yatan milliyetçi birliktelik anlayışını yansıtmaktadır²⁸ Gerçekten de, faşist ideolojide karşımıza çıkan kitlesel milliyetçi birliktelik anlayışı “fasces” tasvirindeki gibi güçlü ve sıkı bir birliktelik anlayışını gözler önüne sermektedir. Faşizm, bu yönüyle hem İtalyanca hem de Latince kelimelerin etimolojik anlamlarını doğrudan görebileceğimiz bir siyasi yöneliş olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. İdeoloji Nedir?

İdeolojiyi, kısa bir tanımla; siyasal ve toplumsal öğretiler bütünü olarak açıklamak mümkündür. Karl Marx’ın belirttiği üzere, ideoloji, üretimin ekonomik koşullarının maddi dönüşüme koşut biçimde açıklanabilecek, insanların yaşadıkları çelişkilerin bilincine vardıkları ve bu bilincin yarattığı bir mücadele içinde konumlandıkları alanlardır. İdeoloji, bireylerin kişisel kanaatleri değil, maddi yaşamın çelişkilerinin oluşturduğu toplumsal bir bilinçtir.²⁹

²⁷ Emre Con, *Alman ve İtalyan Modelleri Bağlamında Faşist Devlet Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 7.

²⁸ Hayrullah Kozak, *Klaus Mann ve Ariane Mnouchkine'in "Mefisto" Oyunundaki 'Hendrik Höfgen' Karakterinin Faşist Rejim Karşısındaki Yöneliminin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 3.

²⁹ Karl Marx, *Kapital*, Ankara 2000.

Devletle ilgili tanımlamalardan yola çıkarak pek çok siyasi bilimler uzmanı ve filozof ideolojiyi tanımlanmış olup bu kişiler arasında Althusser de yer almaktadır. Althusser'e göre "toplumsal formasyonun belirleyicisi, buna göre toplumu dönüştürücü ve bireyleri bu ilişkiler ağı içerisinde yönlendirici egemen fikirler ve tasarımlar sistemi" olarak tanımlamıştır.³⁰ Bu bakımından ideolojiyi temelde hem toplumu biçimlendiren hem de toplumu dönüştüren ve siyasi iktidarın egemen fikirlerini topluma lanse etmesini sağlayan bir düşünce sistemi olarak ele almak mümkündür. Gerçekte ideoloji, yalnız düşüncede yer almaz, ayrıca tam olarak "kavramsal bir sistem" oluşturmaz. Gramsci'nin önemle belirttiği üzere, gelenek ve göreneklere, bir toplumun bireylerinin 'hayat tarzına' kadar yayılır. Böylece ideoloji, bir toplumsal formasyonun pratiklerinde (burjuva pratikler, proleter pratikler, küçük burjuva pratikler) somutlaşır.³¹

Siyasi iktidarın, bireylere ideolojiler aracılığıyla etki etmesi ve toplumu bu ideolojiler sayesinde dönüştürmesi onun, ideolojiyle olan ilişkisini şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. İdeolojilerin siyasi iktidar tarafından nasıl ele alındığını Halis Çetin şu şekilde ele almaktadır:³²

"Siyasal iktidar kendi meşruiyetinin kriterlerini ideolojiler çerçevesinde belirler. Bu ideolojik çerçeve aynı zamanda toplumsal ve siyasal eylemlerin de meşruiyet çerçevesini oluşturur. Bu anlamda ideolojiler, devletin sistemi kontrol mekanizması olarak işlev görür. Toplumda ve siyasette hangi düşüncenin ve eylemin meşruiyet sınırları içerisinde olduğuna siyasal iktidarın ideolojisi karar verir."³³

İdeolojiler, her ne kadar objektif kriterlerle ele alınması gereken düşünceler bütünü olsalar da, siyasi iktidarın kontrolü altında sübjektif kriterlerle ele alınmakta ve devletin kontrol mekanizması olarak görev almaktadırlar. Böylelikle toplumu objektif olarak etkileyen bir değerler ve fikirler bütünü olmaktan ziyade, toplumda siyasi iktidarın etkisini sürdürmesini sağlayan sübjektif değerler bütünü olarak kendisini göstermektedir.

Siyasi iktidarın ideolojilere sübjektif değerler kattığını göz önünde bulundurursak faşist ideolojide de yine faşist ideolojiyi topluma lanse eden, toplumu bu ideolojiyle dönüştüren ve yöneten bir siyasi iktidar ön plana çıkacaktır. Bu bağlamda da siyasi iktidar faşist ideolojiyi toplumu kontrol etmek için kendi amaçlarını meşrulaştırmak amacıyla kullandıkları sonucuna varılabilir.

³⁰ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul 1991, s. 47.

³¹ Nicos Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, İstanbul 2016, s. 351.

³² Halis Çetin, agm., s. 202.

³³ Halis Çetin, agm., s. 202.

2.2.3. Faşist İdeoloji Nedir? Faşist İdeoloji Nasıl Oluşmuştur?

Bir ideolojiyi, bir kavramı ya da bir kelimeyi anlamak ve en iyi şekilde yorumlamak için etimolojik kökenleri araştırmak gerekmektedir. Faşist ideolojiyi tanımak ve bu ideolojinin kökenlerini anlamak için faşist ideolojinin de etimolojik kökeninin araştırılması gerekmektedir. Faşist ideolojinin tarihsel süreci incelendiğinde, faşizmi tanımlama konusunda pek çok zorluk ortaya çıkmaktadır. *“Faşizmi tanımlama konusunda yaşanması muhtemel en büyük zorluklardan bir tanesi, onu bir ideoloji olarak ele alıp almamaya ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır.”*³⁴ Bu bağlamda faşizm bir ideoloji midir? Faşizm neden bir ideoloji olarak ele alınmamıştır? gibi sorulara cevap verilmesi gerekmektedir.

Faşist ideolojiyle ilgili en çok öne çıkan konulardan bir tanesi faşizmin bir ideoloji olarak ele alınmasında tarihsel dönüşüm sürecidir. *“İtalya’da ortaya çıktığı andan itibaren faşizm, faşist kadrolar tarafından bir siyasal ideoloji olarak nitelendirilmemiş, antidoktriner bir tavır takınılarak insanları mücadeleye davet eden bir hareket olarak tanımlanmıştır.”* Zira, faşizm bir ideoloji olarak ele alınmaktan ziyade daha çok bir hareket olarak topluma lanse edilen bir siyasi yöneliş olarak tanımlanmaktaydı. Bu da faşizmin bir ideoloji olarak ele alınmasını geciktiren bir sürecin oluşmasına neden olmuştur. Faşizmin, insanları mücadeleye davet eden bir hareket olarak tanımlanması ve bu şekilde ele alınması; faşizmin etkisinde olan toplulukların bu durumu kitlesel bir hareket olarak ele almasına ve siyasi ideoloji olmasının gölgede kalmasına neden olmuştur.

Bir siyasal hareketin, belli bir ideoloji haline gelmesi için yön gösterici birtakım ilkelerden oluşması gerekmektedir. Faşizmin tanımlanmasına ilişkin olarak yaşanan güçlüklerle aynı doğrultuda, bu zorlukların oluşmasında sosyal bilimlerde mutlak bir doğru bulunmaması ve karşıt görüşlerin ortaya çıkmasının rolünün olduğu görülmektedir. Özellikle faşist ideolojinin şiddet yanlı bir ideoloji olması ve bunu çekinmeden açıklaması da faşizmin tanımlanmasında fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasını doğal hale getirmektedir.³⁵ Bu bağlamda, faşizmin tanımlanması sürecinde siyasal bilimciler arasında oluşan görüş ayrılıkları net bir tanımın yapılmasını

³⁴ Birsen Örs, *“19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler”*, İstanbul 2010, s. 482; aktaran Burcu Baştürk, *“İtalya ve Almanya Örnekleri Bağlamında Faşizmde Kadın İmgesi”*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 9.

³⁵ Emre Con, *age.*, s. 5.

zorlaştırmış ve faşist ideolojiyle ilgili olarak pek çok tanımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Faşizm ideolojisinin kuramsal çerçevesini oluşturan en önemli yazarlardan birisi George Sorel'dir. Sorel'e göre, "Faşist Devlet" etik bir varlıktır. Büyük devlet mitosu sayesinde, yani herhangi bir büyük toplumsal hareketin katılımcılarının, gelmekte olan eylemi, içerisinde kendi davalarının zafere ulaşmasının kaçınılmaz olduğu bir muharebe olarak görülen toplumsal yapının tüm eylemi vasıtalandıracağına inanılmaktaydı. Tüm bir topluluk, tek bir inançta birleşecek ve ne kadar irrasyonel olursa olsun bu inanç için, aksi iddia edilemeyecek bir kararlılıkla harekete geçecektir. Bu formülasyon, faşizmde, bir mitos olarak ulus ve onun koruyucusu olarak 'Duçe' fikrinde karşılık bulur. Totaliter devlet fikri de Sorelcilik'te yer almaktadır. Sorel'in mitosunun mutlak etiği, faşist totaliter devletin tüm bireyselliği, tüm sivil toplumu soğurması ve egemen faşist ideolojinin mutlak tekeli hükmünde ifade bulur. Bu ideoloji, zorunlu ve mutlak olarak antirasyoneldir. Mitosun yüceliği, alelaide ve aşağı görülen özçıkara üstün gelir. Bireyin partikülerliğinin 'öznelliğinin' tüm diğer yönleriyle beraber, partiküler çıkar da patria mitosu tarafından yok edilir.³⁶

Baştürk'ün belirttiği üzere, faşizmin bir ideoloji olarak kabul görmemesi karşısında pek çok siyaset bilimi uzmanı ve düşünür bu konuda siyasi bir doktrin yaratmak üzere çalışmalara başlamıştır.³⁷ Bu çalışmalar arasında "faşizm filozofu" olarak bilinen Giovanni Gentile'nin çalışmaları da yer almaktadır. Faşizmin temellerini anlamak için faşizmin resmi düşünürü olan Giovanni Gentile'nin düşüncelerini ele almak gerekir. Faşizmin resmi düşünürü ya da faşizm filozofu olarak ele alınmasında Giovanni Gentile'nin, Mussolini İçin "Faşizmin Doktrini" anlamına gelen "A Doctrine of Fascism" eserinin payı büyüktür. Gentile, faşizmi bütün yaşamı çevreleyen bir organize birlik olarak değerlendirir ve bu sebeple devletin menfaatleri ve devamlılığının dışında herhangi bir amaç güdülmesi olası değildir.³⁸ Bu nedenle faşist uygulamaların ilkelerini ele alırken Gentile'nin bu doktrini oluştururken gözettiği devletin bekasını ve mutlakiyetini temele koyan ve bu amaç dışında başka amaçlara hizmet etmeyen bir devlet politikasının ele alınması gerektiği düşüncesini göz önünde bulundurmak gerekir.

³⁶ Cihan Cinemre, *Faşizm, Devlet ve Sınıflar*, İstanbul 2017, s. 123.

³⁷ Burcu Baştürk, *age.*, s. 9.

³⁸ Hanifi Macit, "Faşizmin Resmi Düşünürü: Giovanni Gentile", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Erzurum 2013, s. 58.

Giovanni, diğ er siyaset bilimci ve filozofların oluşturdukları faşizm doktriniyle önceleri bir ideoloji olarak kabul görmeyen ve daha çok insanları mücadeleye davet eden bir hareket olarak tanımlanan faşizmin ideoloji olarak ele alınması için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda faşizmin, bir ideoloji olarak ele alınmasına büyük katkı sağlamıştır. ‘Faşizm Doktrini’ eserinde de ön plana çıktığı üzere faşist ideolojide temel olan devlettir ve devletin dışında herhangi bir birey ya da olgu devletten önemli değildir. Devletin, mutlak olarak en üst değer olduğu ilkesi temelinde şekillenen faşizm bu nedenle, bu mutlakiyeti sağlamak için pek çok kontrol mekanizmasını kullanan bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletin faşist ideolojisinin, egemen ideoloji olarak iktidara gelmesi, devletin ideolojik aygıtlarına tamamıyla nüfuz edileceği anlamına da gelmektedir.

“Egemen ideoloji toplumun bağrında bir dizi aygıtların ve kurumların içinde maddileşir. Bu aygıt ve kurumlar arasında, kiliseler (dini aygıt), siyasi partiler (siyasal aygıt), sendikalar (sendikal aygıt), okullar ve üniversiteler (öğretim aygıtı), “haber alma araçları” (gazeteler, radyo, sinema, t.v., kısacası enformasyon aygıtı), ‘kültürel alan’ (yayın) belli bir görünüm altında aile vb. sayılabilir. Bunlar, devletin ideolojik aygıtlarıdır.”³⁹

Faşizmde her bir aygıt belirli yöntem ve sıklıklarla lider tarafından başarılı şekilde kullanılmıştır. Marx, egemen sınıfın nesnel çıkarlarıyla egemen sınıflar arasında doğrusal bir ilişki kurmaktadır. Maddi üretim araçlarını kontrol eden egemen sınıf, konumlarından dolayı toplumsal bilinci de kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istemektedirler. Kendi konumlarından dolayı toplumsal bilinci değiştirecek ideolojik aygıtları da kontrol ederler. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç ekonomik düzeydeki sınıf konumlarıyla bunların ideolojik düzeyde temsili arasında açık bir ilişkinin olduğudur.⁴⁰

2.3. Faşizmin Doğuşu

Faşizm, tarihsel olarak Birinci Dünya Savaşından sonra yıl itibariyle 1919’da ortaya çıkan Orta, Güney ve Doğu Avrupa’da siyasal sistemlere egemen olan, İkinci Dünya Savaşı’na giden gelişmelerin başlıca nedeni olmuş, 1944’te büyük bir yenilgiye uğramış ve resmen ortadan kalkmış bulunan bir siyasal yöneliş, bir kitle hareketinin adıdır.

Faşizmin, ortaya çıkışında Charles Darwin tarafından geliştirilen Sosyal Darwinizmin payı büyüktür. Bu yaklaşım, en kısa tabirle; doğada güçlüyle zayıfın

³⁹ Nicos Poulantzas, *age.*, s. 352.

⁴⁰ Karl Marx, *age.*, s. 72.

sürekli mücadelesinden ve nihayetinde en güçlü türlerin hayatta kalabileceğinden buna ek olarak zayıf olanların ise; tarih sahnesinden silineceğinden bahsetmektedir.

“Bu bağlamda, farklı uluslar, varlıklarını devam ettirmek istiyorlarsa sürekli olarak bir rekabet içerisinde bulunmalıdır. Böylelikle ortaya çıkan enerji, insanlığın daha ileriye gitmesini beraberinde getirecektir. Dolayısıyla ayakta kalmak isteyen uluslar, rekabetin en şiddetli olduğu alanı olan savaşlara girişeceklerdir.”⁴¹

Faşizmin, bu nedenlerden ötürü üstünlük rekabeti içinde olduğunu ve savaş olumladığını söylemek mümkündür.

Faşizm, “19. yüzyılın sonunda Avrupa Kıtası’nda yaşanan modernleşmeyle başlayan tarihsel dönemin bir parçasıdır. Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkardığı özgürlük, evrenselcilik, bireycilik ve otorite karşıtlığı gibi düşüncelere muhalif bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Yüzyılın dönümündeki entelektüel devrim ve kitlelerin siyasete girişi, medeniyetin özsel sorunlarına karşı takınılan bir tutum, bir hassasiyet ve bir düşünce sistemi olarak faşizmi doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve 1930’lardaki ekonomik kriz, faşist hareketler için gereken sosyolojik ve psikolojik şartları sağlamış ancak faşist ideolojiyi doğurmamıştır.”⁴² Bu yöneliş, sistem ve adını ilk ortaya çıktığı ülkenin, İtalya’nın dilinden ve tarihinden alır ve ilk önder olan Benito Mussolini tarafından kullanılmıştır. Mussolini, bir İtalyan Ansiklopedisi’nde ‘faşizm’ kelimesini açıklayan uzun bir metin yazmıştır. Mussolini’nin tanımıyla faşizm şöyle anlatılır:

“Faşizmde her şey devletin içinde yer alır. Devletin dışında insani ya da manevi varlık yoktur, yani hiçbir şey değer taşımaz. İşte bu anlamda faşizm, bir sentezdir. Her değer bütünü de parçası da bütün millet hayatını ifade eder, onu geliştirir ve güçlendirir. Faşizm, yalnız yasa yapıcı ve kurum kurucu bir devlet düzeni değildir. Faşizm, manevi hayatın eğitimcisi ve harekete geçiren gücüdür. İnsan hayatını biçimde değil; ruhta, karakterde ve inançta yoğurmak amacındadır. Bu amaca ulaşabilmek için de disiplinli, ruha egemen olan ve itiraz tanımayan bir otorite kurmak ister.”⁴³

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, faşist liderler, sıradan şekli yönetimden çok öte, insanı; ruh, karakter ve hatta imanda yoğurmak gibi kutsal bir erek uğruna mücadele etmektedirler. Baş uygulayıcısı ise kendileridir. Faşizmde devlet ön plana çıkmaktadır; devlet dışında başka hiçbir süje daha önemli değildir. Bu yönüyle faşizm en önemli ve değerli hususun devletin bekası ve devletin menfaatlerinin olduğu ve

⁴¹ Ömer Çaha ve Bican Şahin, *age.*, s. 293.

⁴² Zeev Stenhell, *Faşizm*, (der). Constantin Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 100.

⁴³ Benito Mussolini, *Faşizm-Faşist Devlet*, İstanbul 2016, s. 10-12.

devleti sürdürmek ve devletin menfaatlerine uygun hareket etmeyi sağlayacak amaçlar dışında başka bir bireyi ya da varlığı kabullenmemekte ve reddetmektedir. Mussolini, aynı zamanda bu tanımıyla faşizmin millet hayatını geliştirici ve güçlendirici bir ideoloji olduğunu ifade etmiş ve faşizmi harekete geçiren bir güç olarak tanımlamıştır. Manevi hayatın eğitimcisi olarak gösterdiği faşist ideoloji aynı zamanda itiraz tanımayan, disiplinli ve ruha egemen olan bir otorite olarak tanımlanmıştır. Mussolini faşizm sert ve sıkı bir ideoloji olarak açıklar. Yine Mussolini'nin tanımlamasına ek olarak devletin dışında hiçbir insani ve manevi varlığın tanınmaması bir kitlesel yapıya işaret etmektedir. Devletsel varlığın devam etmesi için kişisel farklılıkları yok sayılan bir halk kitlesinin benimsendiği, ortak duygu ve fikrin ise devlete bağlılık ve sadakat olduğu, hissedilen ve eyleme dökülen şeylerin de bu bağlam temelinde olduğu görülmektedir. Halkın kitleleşmesi, hem liderin devlet için yapacaklarını meşru kılacak, hem de halkı kitle haline getirdikten sonra kitleyi harekete geçirecek liderin hareketlerinin meşruiyetini arttıracaktır. Zira lider, devletin temsiliyeti açısından kitlenin aynı zamanda bir üyesidir de.

İtalya örneğinin yanı sıra Almanya'da uygulanan faşist rejim örneğine bakılarak, nasyonal sosyalizmin de devleti, her şeyden ve herkesten üstün gördüğü söylenebilir. "Nasyonal Sosyalizm'e göre birey, sosyal gerçek değil, gerçek olan sosyal organizmadır. İnsan toplumlarıyla biyolojik organizmalar arasında benzerlikler vardır. Birey, organizmadaki bir hücreden farksızdır. Birey toplum içinde bir hücre konumundadır ve bir kişiliği yoktur. Toplum da bireylerden oluşan bir bütün değil kolektif bir kişiliktir. Bireyler bu kolektif kişilik içinde erirler, kaybolurlar."⁴⁴

Faşist öğretinin icra ediliyor olması halinde yönetimde devletin egemen olmasının bir uzantısı olarak militer bir devlet anlayışı benimseneceği öngörülse de, çağdaş ideolojilerden farklılaştığı bir nokta da buradadır; idari yöntem olarak paramilitarizmi kullanmakta, asker yerine kalabalıkların gücünden faydalanmaktadır. Faşizm, araç olarak paramilitarizmi kullanan aşkın ve arındırıcı bir ulus devletçilik arayışıdır.⁴⁵ Nitekim Mussolini, Birinci Dünya Savaşı döneminde faşizmi kendi oluşturduğu paramiliter silahlı birlikleri isimlendirmek için kullanmış ve böylelikle faşizm, ideolojik bir anlam kazanmıştır.⁴⁶ Zira, Birinci Dünya Savaşı dönemi öncesinde

⁴⁴ Ayferi Göze, *Liberal, Marxist, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, İstanbul 2005, s. 128-129.

⁴⁵ Michael Mann, *Fascists*, USA 2006, s. 13-15.

⁴⁶ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, Ankara 2016, s. 233.

faşizm ideolojik olarak bir anlam taşımamaktadır. Savaşlar arası dönemde silahlı kuvvetlerin uyumu ve programında yaşanan aksaklıklar paramilitarist eylemlerin kolaylıkla uygulanmasına izin verdi. Faşizm, hâlihazırda kitle hareketlerini, paramilitarizmin öbeği olarak aşağıdan yukarıya doğru bir örgütlenme ve hareketlenmeyle örgüt yapısını oluşturdu. Aynı zamanda devlet aygıtından da aşağıya doğru emirler ve zorunluluklar yağmaktaydı. Birbirine zıt gibi görünen iki durum, liderlerin etkili seçim ve propaganda araçlarıyla başarılı şekilde harmanlandı. Faşist ülkelerde, ülke içinde paramiliter devlet idaresi, ülke dışında militarist olarak kendini gösterdi.

Tüm ideolojik görüntülerinin yanında faşizm, halkı oluşturan bireylerin ve yönetim kadrosunda faşist öğretiye sevdalananların psikolojik altyapılarında gömülü, araştırılmayı bekleyen bir konu ve sorunsaldır. Son derece hırslı yöneticilerin faşist uygulamalara neden bu kadar istekli oldukları anlaşılmaya açık olsa da, yönetilen tarafındaki insanların bu ideoloji veya öğretiyi etrafında toplanmaları akıl sınırlarını zorlamaktadır. *“Gerçekte faşizm; dünyanın bütün uluslarında, insan toplumunun bütün örgütlerinde ortaya çıkan uluslararası bir hastalık, bir görüngüdür.”*⁴⁷ Bir ihtimal, hırslı yöneticiler eylemlerinde alacağı sorumluluğu azaltmak adına halk içerisinde bir güruhu veya halkın tamamını, kendisi de onun bir üyesi olacak şekilde kitleleştirerek kendisi adına da eylem alanını genişletmekte, getirdiği zihinsel stres yükünü atmaktadır. Çünkü ne kadar yoğun bir kitle kendisiyle beraber hareket ederse o kadar haklı bir dava içerisinde olduğu, fikirlerine ve eylemlerine çok destekçi bulduğu, benzer fikir ve duyguları çok insanın paylaştığı hissine kapılmaktadır.

2.3.1. Faşizmin Özellikleri

Faşizm, uluslar tarihinde devlet ideolojisi olarak ilk defa, 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa’da uygulanmıştır. Dolayısıyla, *“faşizmin tarihi, onun teorik analizinin de tarihidir.”*⁴⁸ Bu bağlamda, vurgu yapılan nokta; faşizmle ilgili oluşturulan doktrinin öncesinde faşizmin uygulanan bir sistem olması nedeniyle tarihinin ideolojik olarak yapılandırıldığı tarihten çok daha eski olmasıdır. Bu doğrultuda, faşizmin tarihsel süreç içinde gelişimi incelenmiş ve net bir tanım yapılmak istenmiştir. Ancak, faşizmin birden çok ideolojiden etkilenmesi ve yine

⁴⁷ Wilhelm Reich, *age.*, s. 125.

⁴⁸ Ernest Mandel, *Introduction*, ve Leon Trotsky, *The Struggle Against Fascism in Germany*, (eds.) Constantin Iordachi, *age.*, s. 18.

birden çok ideolojiyi reddetmesi nedeniyle kesin bir tanımının yapılamaması zorluğuyla siyaset bilimi karşı karşıya kalmıştır.

Uygulama tarihine bakıldığında faşizm; Almanya ve İtalya ülkelerinde resmi ideoloji olarak kendini göstermiştir. Faşizm, İspanya, Portekiz, Romanya, Yugoslavya gibi ülkelerde ise faşist ilkeler doğrultusunda değişen yasaların hükümlerinde ortaya çıkmıştır. Faşist ideolojinin özellikleri, temelde ideolojik boyutun kapsadığı ütopyik düşünceler ve adı geçen ülkelerde tezahür eden şekillerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Her bir ülkenin toplumsal ve kültürel yapısı birbirinden farklı olduğundan faşizmin uygulama şeklinde ülkelere has karakterler gelişmiştir. Yine de genel özellik sayılabilecek hususlar, 1992 yılında Emilio Gentile tarafından 'Enciclopedia Italiana' için on maddede hazırlanmıştır. Bu maddeler aşağıda detaylı olarak verilmektedir:⁴⁹

1. En çok orta kesimde yaygın olan, kimliklerini toplumsal hiyerarşi ya da sınıfsal kökenlere değil de, bir yoldaşlık bilincine dayandıran teşkilatlanmış, kendisini düşmanlara karşı savaş halinde gören, ulusu yeniden canlandırma vazifesi üstlenmiş, korkutma ve parlamenter yöntemleri kullanarak siyasal iktidar üzerinde tekel kurmayı hedefleyen, parlamenter demokrasiyi yok edecek yeni bir rejim yaratmak için, gruplarla işbirliği yapan ve üyelik yapısı sınıflar üstü olan kitlesel bir hareket.
2. Kendisini Materyalizm, Bireycilik, Liberalizm, Demokrasi ve Marksizm karşıtı ilan eden, eğilimiyle popülist; kitlesel inançları 'yeni insan'ı yaratma hedefiyle birleştirmek, kitleleri toplumsallaştırmak ve kültürel açıdan asimile etmek üzere tasarlanan bir halk dini olarak teorik olarak değil de efsaneler, simgeler ve ayinler aracılığıyla daha çok estetik açıdan ifade eden pragmatik bir ideoloji.
3. Mistik düşüncelere ve güç istencinin bir tezahürü olarak kavramsallaştırılan trajik ve aktivist bir yaşam bilincine, tarihi gençlerin şekillendirdiği efsanesine dayanan bir kültür.
4. Gerek rejimin düşmanları gerekse aşağı ya da milletin bütünlüğüne tehdit olarak kabul edilen ırkların mensupları olsun kısacası toplumun dışında görülenlere ayrımcılık ve zulüm uygulayan; bireyler ve kitleleri, etnik ve ahlâki bir topluluk

⁴⁹ Emilio Gentile, *Fascismo*, Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, 1979-1992 içinde, V appendice, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana; aktaran Stanley G. Payne, *Faşizm* (der.) Constantin Iordachi, *age.*, s. 167-168.

olarak milletin organik ve mistik birliği içinde kaynaştıran bütünleştirici bir deneyim olarak görölen totaliter bir siyasetin önceliği kavramsallaştırması.

5. Milli toplum, disiplin, mertlik, yoldaşlık ve savaşçı ruhu prensiplerine şaşmaz bir bağlılık üzerine kurulmuş bir yurttaşlık ahlâkı.
6. Rejimin silah kullanılarak savunulması, yönetici kadrolarının sečilmesi ve devlet bünyesindeki kitlelerin daimi bir duygu ve inanç seferberliđi süreci içinde örgütlenmesiyle görevli tek bir parti.
7. Muhalefet ve fikir ayrılıklarını, gerektiğinde organize terör politikalarını kullanarak önleyen, kontrol altında tutan ve bastıran bir polis aygıtı.
8. Partinin üst kademeleri tarafından belirlenen ve en tepesinde parti ve rejimin faaliyetlerini kumanda eden, yön veren, koordine eden ve kutsal bir karizması olduğuna inanılan ‘lider’ figürünün bulunduğu, işlevler hiyerarşisi şeklinde örgütlenen siyasi bir sistem.
9. İktidar hedefine ulaşmak amacıyla sendikalaşma özgürlüğünü baskılayan, devlet müdahalesinin etki alanını genişleten, teknokrasi ve dayanışma prensipleri vasıtasıyla, ‘üretici kesimlerin’ rejimin kontrolü altında işbirliği yapmalarını sağlamaya çalışan, bütün bunlara rağmen yine de özel mülkiyet ve sınıf ayrımlarını koruyan, korporatif bir ekonomik örgütlenme.
10. Emperyalist yayılma hedefini taşıyan, milli güç ve görkem efsanesinin ilham verdiği bir dış politika.

Yukarıda belirtilen özelliklerden de anlaşılacağı üzere, faşist ideoloji; devletin özellikle her alanda hegemonyasına dayanması ve toplumsal ve ekonomik alanda alternatif oluşuma müsaade etmemesinin yanı sıra insan haklarını aşağılayan ve hor gören, akıl karşıtı olması (antirasyonel), enternasyonalist gibi çok çeşitli düşünce akımlarının bir araya gelmesiyle faşist eklektik öğretiyi içeren, düşmanlarını/günah keçilerini kendi kitlesi içinde birleştirici bir neden olarak belirleyen, aydınları ve sanatı dışlayan, cezayla baskı altına almayı devlet yönetim şekli olarak benimseyen, kitleleri, yönetim alanı içinde daimi heyecanlı tutmaya gayret eden bir harekettir. Devlet idaresinde, aşağıdan yukarı yönlü ilerleyen bir kitle hareketi olarak, yine kitle içinden bir lider tarafından yapılan yönlendirmeyle devamlılığını sağlamaktadır.

2.4. Faşizmin İlkeleri ve Görünümü

Faşist ideolojinin oluşum süreci, diğer ideolojik süreçlerden farklı gelişmiştir. “Faşizm, diğer ideolojilerden farklı olarak, içerikten ziyade eylem yönü kuvvetli bir

ideolojidir. Faşizmde felsefe, diğer mevcut ideolojiler gibi en başta değil, yavaş yavaş ve daha sonra oluşmuştur. Faşist felsefenin amacı faşizmin gerçekleştirmiş olduğu eylemleri açıklamak ve haklı çıkarmaktır.”⁵⁰ Faşizmde içerikten ziyade eylemin kuvvetli olması, kitlesel hareketin faşist yönetimlerce ne kadar kullanılabilir olduğunun göstergesi olarak düşünülmelidir. Zira, demokratik yönetimlerdeki çok fikirli, birden fazla öznenin kendi özellikleriyle beraber varlıklarını ortaya koyduğu sistemin aksine faşist sistemler kitlede kendi öznel varlıklarının ön plana çıkmasından çok kitlenin kolektif hareketini ve bütüncül yapıdaki bilincini canlı tutmak isterler. Bu bakımdan da faşist ideolojinin bir ideoloji olarak ele alınması süreciyle ilgili olarak ideolojinin yavaş yavaş ve faşist hareketlerin, yönetim sistemlerinden sonra oluşturulması durumu; faşizmin tanımlanmasını güçleştiren bir diğer faktördür. Diğer ideolojilerde öncelikle ideolojiler oluşturulmuş ve daha sonra harekete geçilmişken faşist sistemlerde faşizm; bir eylemler bütünü olarak görülmüş ve daha sonra ideolojik çerçeve oluşturulmuştur. Sonra gelen bu ideolojik çerçeve sayesinde faşist eylem ve etkiler, ilgili kavramsallaştırmalar doğrultusunda haklı kılınmıştır.

Faşist uygulamalar tarihinin yaşının henüz genç olması dolayısıyla net tanımının yapılamamasının aksine belli keskin bazı ilkeler konulmuştur. Faşizmin teori ve pratikte sağlaması yapılmış ilkeleri şöyle sıralanabilir:

1. Kendine has çağdaş yeni bir seküler kültür yaratmayı hedefleyen idealist bir felsefe,
2. Çağdaşı milliyetçiliklerin aksine yeni tarzda belirlenen keskin bir otoriter milliyetçi devlet anlayışı,
3. Devlet hegemonyası altında bulunan sınıflı fakat bütünleşmiş bir ekonominin oluşturulması,
4. Devletin ideolojik aygıtı olarak baskı ve şiddetin kullanılması ve dahası olarak aşkın milliyetçiliğin siyasal ve toplumsal alanda görünümü,
5. Devlet sınırlarını, aşkın milliyetçilik düşüncesinin tahakkümü altında en geniş sınırına iletmek, imparatorluk kurabilmek,⁵¹
6. Kitle ruhunu coşkulu tutacak duygusal ve mistik hususlara ön planda tutularak miting, tören simgelerinin estetik yapısına verilen önem,

⁵⁰ *Age*, s. 12.

⁵¹ Stanley G. Payne, *age*, (der.) Constantin Iordachi, *age*, s. 170.

7. İnsanı, ‘siyasal hayvan’ olarak tasvir eden bir anlayış olması dolayısıyla, insan yaşamının her anının devlet kontrolünde olması,
8. Weberyen otorite tiplerinden karizmatik otorite modeliyle açıklanabilecek bir lideri öngören siyasal yapılanma,
9. Organik ve bütünleşmiş bir toplumun külli desteğine dayanan bir örgütlenme biçimi,
10. ‘Yoldaşlık’ mottosu üzerinde temellenen, sıkı ilişkilerin geliştiği paramilitarist devlet anlayışı bulunmaktadır.

Faşist ideoloji, Aydınlanma’nın tüm getirilerine ve dönemin siyasal rejimlerine, ideolojilerine karşı cephe alan bir hareket gibi belirse de aslında eklektik yapıda ve bu ideolojilerin hamurunu yoğurduğu bir antivirüs özelliğindedir. Öyle ki dönemin topluluklarını çöküşe götüren, onları tedavisi mümkün olmayan ölümcül virüslere; liberalizm, komünizm ve muhafazakârlığa karşı ortaya çıkan agnostik bir antivirüs. Sanıldığı aksine, faşist ideoloji, gericilerin düşünme tarzından ibaret değildir. 20. yüzyıl modernitesinin ekonomik, askeri, siyasi ve ideolojik olmak üzere dört krizine; aydınlanmanın akıl, özgürlük, vatandaşlık ve insan toplumlarının akılcı şekilde planlanmasını içeren ‘hümanist’ geleneği kendi ideolojisi içine ilkeleri doğrultusunda başarıyla aktarma yöntemiyle alternatif oluşturmuş, paramiliter yapı geleneğiyle de kitlelerden oluşan ‘halk iktidarı’ nı gerçekleştirmiştir.

Bütünleşmiş ve organik bir milletin temel öge olması, faşist milliyetçiliğin aşırılığının sebebidir. Bütünleşmiş ve organik millet mefhumu, halkı kitleleşmeye sevk eden en güçlü argümanlardan birisi olmuştur. Bu düşüncenin temel taşı karşımıza din, ırk, soydaşlık birliği olarak çıkmaktadır. Aynı din, ırk veya soydaşlığa aidiyetle beraber gelişen kitleleşmeyi; bu öğeleri ödüllendirici veya bu öğelere karşı bir hareket de arttırabilmektedir. Çünkü sosyo-ekonomik bağlamdan farklı olarak ortaklaşabilen bu değerler kişinin kendisini böyle bir kitleye ait hissettiği andan itibaren bütünleştirici bir mekanizma haline getirir.

Homojen bir millet yapısını, olmazsa olmaz gören bu anlayış, ister yöneten olsun ister yönetilen, her kademesindeki bireyi kolaylıkla kitle hareketinin içine entegre etmeyi başarmıştır. Bu ideale diğer taraftan bakıldığında ise, ciddi derecede güçlü bir yabancı/düşman ve bizden olmayan ötekiyi inşa etmiştir. Bu inşa sürecinde kitleyi bir araya getiren din, ırk veya soydaşlık bağı, üyelerin kişiliğinden bağımsız bir dost kitle yarattığı gibi aynı şekilde bireylerin kişiliklerinden ve ortaya koyacağı öznel yapıdan

bağımsız bir “öteki” de yaratmaktadır. Kitleyi harekete geçiren uyarının ardından gerçekleşecek eylemde yönü belirlemek için yaratılacak öteki kavramı son derece önem taşır. Zira kitle hareketinde biriken enerjinin ve duygusal deşarj isteğinin kitle dağılmadan kontrollü şekilde güdümlenebilmesi için gereklidir.

Faşist rejimlerde güçlü birliğe zarar verme tehlikesi barındıran yabancının varlığı pek hoş karşılanmamaktadır. Kitle içerisinde yer alan ortak duygu veya düşünceye ait olmayan birey bu paylaşımdan uzak kalacağı için kendine orada yer bulamaz. Kitle ise; kendi aksine hareket edecek olanı grubun içerisinde uzaklaştırmaya ve onu bir öteki olarak görmeye eğilimlidir. Ancak bu ötekinin varlığı en az kitle kadar da gereklidir; zira ötekinin karşısındaki ‘biz’i daha da güçlendirmektedir. Yabancıya karşı gösterilen olağandışı saldırganlık ve şiddet eğilimi faşizmin aşırılığına sebep olarak gösterilmektedir. Ötekileştirmenin yoğun olarak gözlemlendiği faşizmde arzulanan kriterlere uyan toplum desteklenip saygı görürken; bu özellikleri yansıtmayan yabancı toplum ve bireylere saldırgan tutumlarla yaklaşmış ve onları dışlayıcı bir tavır takınılmıştır. Bireysel düzeyde de insanlar, grup tarafından reddedilmemek için gruba uyumlu yani grup normuna yakın davranışlar sergilemektedirler. Grubun normuna uyma davranışı eğilimi üzerine değinilebilecek psikolojik deneylerden birisi “Asch Deneyi”dir. Deneyde sosyal etkinin bir bireyin objektif nesne karşısındaki kararında bile ne kadar etkili olduğu ve gruba uyma davranışı adına algılanan somut ve nicel yapının bile nasıl değişebileceğine yönelik bulgular elde edilmiştir.

Asch Deneyinde denekler gruplar halinde sorulan sorulara bilerek yanlış cevap veren deney ekibi ve bu deneye katılan diğer insanlar yer almaktadır. Bu Deneyde, deney ekibi çoğunluk olup bilinçli şekilde önceden belirlenen yanlış cevabı vermektedir; Deneye katılan diğer kişilerin zamanla yanlış cevaplar vermeye başladığı, doğru cevabı söylese de kendi cevabından şüphe duyduğu yönünde veriler elde edilen bir deneydir.⁵²

“Asch Deneyi; insanların herhangi bir baskı altında kalmamalarına, herhangi bir yaptırımla veya ödülle karşılaşmayacak olmalarına, hatta hayatlarını hiçbir şekilde etkilemeyecek olmasına rağmen, sosyal çevrelerinden yüksek oranda etkilendiklerini, algı ve tutumları değişmese bile, çeşitli sebeplerle algı ve tutumlarının aksine yönde davranış sergilediklerini göstermektedir.”⁵³

⁵² Melike Zeynep Özarlan, *Kitleleri Harekete Geçirme Aracı Olarak Sosyal Algı Yönetimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 27.

⁵³ *Age.*, s. 28.

Bu bağlamda, faşist ideolojinin uygulandığı ülke ve topluluklarda saldırgan tutum ve ötekileştirme çalışmalarının yanlış olduğunu fark eden ve bu davranışları gerçekleştirmek istemeyen insanlar olsa dahi, faşist ideolojiyi, saldırganlığı ve ötekileştirmeyi savunan insanların etkisiyle zaman içerisinde ötekileştirme ve saldırganlık faaliyetlerine faşist eylemlerin yanlış olduğunu düşünen toplum üyeleri de katılmıştır. Bu nedenle de, faşizm her ne kadar yanlış, hastalıklı ya da saldırgan bir siyasi yöneliş olarak ele alınsa da, faşist eylemlere destek veren kişilerin bu siyasi yönelişin uygulandığı topluluklarda zaman içerisinde sayı olarak artmasında sosyal etki ve gruba uyma davranışının etkisi büyüktür.

Kişiler, davranışların yanlış olduğunu veya o anda kendi iradeleri dışında davrandıklarını; ancak kitlenin dışına çıktığında yahut bu fikirlerini söyleyebileceği yeni bir gruba dâhil olduğunda fark edebilmektedir. Kitlese hareketin buradaki cazibesi ise, hareket etmek istendiğinde bireysel yargılardan bağımsız şekilde kişiye salt isteklerine yönelik duygusal deşarjı sağlama yolunda geniş bir alan sağlamasıdır.

Ötekileştirme ve saldırganlık tutumlarına ilişkin olarak değinilebilecek bir diğer husus da otoriter ebeveyn tutumudur. “*Otoriter ebeveyn; anne - babanın çocuğa yönelik koşulsuz itaat beklentisinin olduğu ve kontrolü bu şekilde sağladığı görülmektedir.*”⁵⁴ Otoriter ebeveyn tutumunda; ebeveyn, çocuktan koşulsuz şekilde kendisine itaat etmesini, söylediklerine harfiyen uymasını ister ve kontrolü de bu şekilde elinde tutar. Ebeveyninin söylediklerine uymayan çocuk sert bir şekilde cezalandırılır ve onda koşulsuz itaat bilinci oluşturulmaya çalışılır. Böylelikle çocuğun anne–babasının söylediklerinin dışına çıkması sert bir kontrol ve cezalandırma süreciyle engellenir; ebeveynin çizdiği sınırlar içerisinde kalması ve kendisine verilen yönergelere uyması ise ödüllendirilerek uyma davranışı pekiştirilir.

Otoriter ebeveyn tutumu, faşist ideolojinin uygulandığı topluluklarda daha fazla ortaya çıkabilmekte veya ortaya çıkması teşvik edilmektedir. Geniş bir bağlamda, burada otoriter ebeveynin; devlet, çocuğun ise; bireyler olduğu anlaşılmaktadır. Toplumun en küçük yapısı olarak aile, çocuğu otoriteye itaat ve aidiyet temelinde yetiştirir. Burada devlet, toplumu kendi belirlediği ilkelere koşulsuz şekilde uymaya davet eder ve toplumdan koşulsuz bir itaat beklenir. Bu ilkelere ve kriterlere uymayan

⁵⁴ Diana Baumrind, “Current Patterns of Parental Authority”, *Developmental Psychology*, 4/1, s. 1-103; aktaran F. Zeynep Saylık ve Meral Gezici, “Otoriter veya Demokratik Ebeveyn Tutumunun ve Ebeveyne Bağlanma Biçiminin Suçluluk ve Utanç Duygularına Etkisinin Yarı-Deneysel Yöntemle İncelenmesi”, *Psikoloji Çalışmaları*, 38/2, İstanbul 2018, s. 102

toplum üyeleri ve yabancılar sert şekilde cezalandırılır. Bu cezalandırma, faşist ideoloji uygulanan toplumlarda ötekileştirme ve saldırgan eylemlerle kendisini gösterir.⁵⁵

Otoriter ebeveyn tutumu aynı zamanda reddedici bir tavır da içermektedir. Ebeveyn tarafından verilen yönergelere uymayan aile üyesi, grubun ortak zihniyetini taşımadığı gerekçesiyle bir öteki ilan edilmekte ve varlığı, uyma davranışını gerçekleştirene kadar reddedilmekte, kendisine yer bulamamaktadır. Bu bakımdan kitlenin kendisine ait olmayana ve eşgüdümlü hareket etmeyi dışarıda bırakma eğilimine benzediği düşünülebilmektedir.

Faşist ideoloji, kriz ve savaşın kitlelerde yarattığı umutsuzluk ve çıkışsızlık üzerinde yükselmekteydi. Onun, bu kadar geniş bir kitle tarafından kabul görmesinin nedeni de budur. Savaşın umutsuzluğu, sonuçsuzluğu ve yıkıcılığından bir şekilde kurtulmak isteyen pek çok kitle faşist ideolojiyle bu durumun bertaraf edilebileceğine daha kolay inanmaktadır. Faşist ideolojilerin yükseldiği toplumlarda yer alan kitlesel hareket genellikle saydığımız üç sebeple (din, ırk, soydaşlık) bir araya gelirler. İnşa edilmiş ötekenden zarar görmüş bu grup, kitlesel yarar sağlamak adına hareket eder.

Hitler, propagandasını birkaç temel argüman üzerinden ateşli söylevlerle kutsallık atfettiği kitlelere ulaştırıyordu: Almanya çok büyük bir devletti, yenilginin utançıyla yaşanmazdı ve üçüncü imparatorluk kurulmalıydı. Almanlar üstün ırktı ve arileşme yaşanmalıydı. Hitler, Alman İmparatorluğu'nun sınırlarının özellikle doğuya yani Sovyet topraklarına doğru genişletilmesini istiyordu: *“Uğruna savaş verdiğimiz amaç, insanın tasavvur edebileceği en yüksek, en güçlü amaçtı: ulusumuzun özgürlük ve bağımsızlığı, gelecekteki yiyecek kaynaklarımızın güvenliği ve ulusal onurumuz.”* Buradan da anlaşılacağı üzere, faşizmin bir ideolojiden çok bir eylem ve kutsal bir hareket olarak gösterilmesi faşizmin kitleleri çok daha kolay etkilediğini göstermektedir. Zira, Hitler, Mussolini, Salazar ve Franko örneğinde olduğu gibi savaş; özgürlük ve bağımsızlığın, onurun ve güvenliğin gerektirdiği ve çok büyük bir amaca hizmet eden bir eylem olarak ön plana çıkmıştır. Bu durumun da, faşizmin kitlelere çok daha hızlı ve kolayca tesir etmesini, saldırganlık ve ötekileştirme eylemlerinin toplum tarafından daha doğal karşılanmasını sağlamaktadır.

⁵⁵ Wilhelm Reich, *age*.

2.5. Faşizmin Kitle Ruhunun Oluşumu

Faşizm, varlığını kitlelerden almış ve ona mahkûm yaşayan bir ideolojidir. Faşizmi anlamak istiyorsak kitlelerin ruhunda meydana gelen tepkileri iyi okuyor olmamız gerekmektedir. Faşizmin doğasını anlamamızı sağlayacak kapı, tek faktörlü bir açıklamayla değil, ancak faşizmin güçlü kitlesel cazibesini açıklayabilecek birden çok anahtarla açılacaktır.⁵⁶ Zira faşizm tek bir neden ya da faktörden doğan ya da tek bir faktör ya da nedeniyle kitleleri peşinden sürükleyen bir ideoloji olmaktan çok uzaktır. Faşizmin, kitleleri peşinden sürüklemesinde etkili olan kitlesel cazibesi pek çok farklı kaynaktan beslenmektedir.

Kitlesel tarzdan faşist uygulamalara hizmet etmeye hazır bir büyüklüğün ve onların idaresine gelmiş olan liderlerin psikolojik ve psiko-analitik incelemesine girildiğinde, çocukluk çağında meydana gelen olay ve olguların negatif etkisinin üzerinde durulması gerekmektedir. Bu dönemde yaşanan izolasyon, yuvadan soyutlanma, kendini bastırma gibi ızdırap verici olayların şekilleri önemlidir. Emredici ailedeki ilk cinselliğin bastırılması, gelişim ve yaratıcılığın engellenmesi, Oedipus Kompleksi, erkeklerdeki hadım edilme korkusu, topyekün bir hayal kırıklığı, kabiliyetsizlik, suçluluk ve güçsüzlük duygusu yaratmaktadır. Pek tabiidir ki, bu tarzdan yaralar edinmiş bireyler, faşist liderler haline geldikleri vakit kurdukları tuhaf erkek fantezilerinden kaynaklı saldırganlık, narsist eylemler, sado-mazoşist duygulara sahip olmaktadır. Psikolog Erik Erikson'un Hitler hakkında yaptığı bir saptama, anlatılanları özetler niteliktedir. "*Zaman zaman tarih, bir adamın ulusal fantezileriyle kendi kaba ve kişisel hayallerini tatmin etmesine izin veriyor gibi görünüyor.*"⁵⁷

Toplumların değişimine sebep olan faktörler oldukça fazladır. Birden fazla etki, pek çok yönden toplumlara etkiler. Bunların başlıcaları, ruhsal, ekonomik, sosyal, eğitim, siyasi, diplomatik nedenler olabilmektedir. Bu bağlamda, ideolojiler yönetim anlayışlarında belirleyici olurlarken değişik faktörlerden beslenmişler veya çözüm olarak yer almışlardır. Kitle ruhbilimi açısından bakıldığında ekonomik değişme, hayli belirleyici olmaktadır. Kitle bilimiyle iktisat bilimi kol koladır; ancak bu alandaki değişim, kitlelerin bilincini eş zamanlı olarak etkilememektedir. Onların düşünce yapısındaki değişimler oldukça yavaş bir seyir izlemektedir.

⁵⁶ George L. Mosse, *Genel Bir Faşizm Teorisine Doğru*, (der.) Constantin Iordachi, *age.*, s. 105.

⁵⁷ Erik Erikson, *Young Man Luther*, England 1993, s. 104.

Faşizmin kitle ruhunun oluşumunda, erken çocukluk döneminden gelen baskıların etkisinin olduğu gerçeği de önemli bir noktadır. Bu yaştan itibaren çevresel ve sosyal tüm faktörlerin de kötüye gittiği bir zaman ve lokasyona sıkışmış insanlar, deneyimlediği mağduriyetleri, hastalıklı diyebileceğimiz çocuklukları üzerine eklemlerler. Faşist bireylerin meydana gelmesinde bu durumlar tamamıyla etkili olmaktadır. Noel O’Sullivan faşist otoriter kişiliği şu şekilde özetlemektedir:

“Cinsel mahremiyetin içerden baskısı altında ezilen ve kapitalizmin acımasız ekonomik düzeninin baskısıyla dışarıdan harap olan, özgürlüğün ağırlığı altında, sürekli cezaya çarptırılma endişesi yaşayan zavallı bir yaratık. ... Çılgın sefaletinden kurtulma girişiminde, politik aşırılığa dört elle sarılır.”⁵⁸

Toplumların değişmesi ve siyasal ideolojilerin dönüşmesinde etkili olan siyasi nedenlerden bir tanesi de savaştır. Faşizmin, kitlelere etki etmesindeki faktörlerden birisi de savaş dönemindeki toplumsal yapı olmuştur. Savaş döneminin etkisiyle toplumlar; özgürlüklerini, devletlerinin devamlılığını ve güçlü bir yapıya sahip olmasını arzular hale gelmiştir. Toplumların değişmesinde pek çok faktör etkili olmaktadır; ancak iki dünya savaşı arası dönemde uygulanan faşist örneklere bakıldığında durumun, pek de ekonomik yapıdan kaynaklanmadığı gibi bir izlenim verse de akıldışı kitle düşünce ve eylemleri daha eski bir toplumsal-iktisadi durumdan gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllar ve Büyük Buhran’ın etkisiyle gerçekleşen çöküşte bu toplumsal iktisadi faktör önemli yer tutmuştur. Öyle ki; savaş dönemi, devletlerin hem maddi hem manevi açıdan büyük kayıplar vermesine neden olmuş ve yaşanılabilir, güçlü bir devlet ve ülke arayışına duyulan açlığı arttırmıştır. Bu noktada, faşist ideoloji imdada yetişmiş bir ideoloji olarak belirmiştir. Kitlenin hissettiği ruhsal noksanlıklar, duruma ilişkin fiil algıları, umutları, özlemleri ve peşinde koştukları ütopya, faşizmle karşılanmıştır. Böylelikle faşist bir yaşam tarzı bu kitlelere ilaç gibi gelmiştir.

Faşist ideolojinin devlet rejimi olarak zirveye yükseldiği dönemde, kendine akıl almayacak sayıda itaat eden insanları bir araya toplaması, onları aynı potada hakiki manada eriterek, onlardan bir kitle oluşturmasının başarısı, diğer bir deyişle insanların özellikle orta sınıfın faşizm gibi hastalıklı bir görüngüye sahip olan ideolojiye itaat ederek ona sahip çıkmasının altında yatan psikolojik sebepler; kısacası halk yığınlarının içinde olup bitenler aşağıda dört başlıkta incelenmektedir:

⁵⁸ Noel O’Sullivan, *Fascism*, J.M. Dent & Sons Ltd., 1983, s. 25; aktaran Andrew Vincent, *age.*, s. 229.

Faşizmin baskıcılığı ve emredici aile ilişkisi açısından faşizm; baskıcı, sert ve otoriter bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Faşizmin bu özelliği, faşist ideolojiyle yönetilen toplumların toplumu otoriter şekilde kontrol eden ve belirtilen kuralların dışına çıkıldığı zaman onları sert bir şekilde cezalandırma eğiliminde olan emredici aile kavramıyla ilişkisini gözler önüne sermektedir.

Cinsel arzuları bastırmanın işlevi olarak faşizm cinsel arzuların bastırılması bireyin, aileye en kestirme şekilde bağlanmasını sağlar ve aynı zamanda devlete karşı başkaldırma dürtüsünü düşürerek kitlelerin faşist rejime daha kolay şekilde itaat etmesine yardımcı olur. Yöntemsel olarak, bireyi cinsellikten arındırmak ve kadın cinselliğinin baskılanması şeklinde uygulanmasının irdelenmesi, konuyu daha iyi anlamak bakımından önemlidir.

Faşist öğretisi; ırkçı saldırganlık açısından faşist öğretinin temelinde, devletin bekası ve çıkarlarının üstünlüğü ön plandadır. Yine faşist rejim yöneticilerinin üstün olduğuna dair büyük bir inanç söz konusudur. Devletin çıkarlarının, bu kadar ön planda olduğu ve faşist rejimin üstün bir yönetim şekli ve yöneticilerin üstün kişiler olduğuna inanıldığı için, diğer toplumlara ve yabancılara karşı ırkçı bir saldırganlık tutumu uygulanmaktadır.

Yabancılaşma temel olarak bireyin kendisine yabancılaşması ve topluma yabancılaşması olarak iki farklı perspektiften ele alınacak bir konudur. Zira, faşist ideolojilerde bu ideolojiyle uyşamayan ya da bu ideolojiye itaat etmekte zorluk çeken ya da bu ideolojiyi anlamsız bulan bireyler yabancılaşmakta ve faşist ideolojiye ayak uyduran kitlesel toplumun karşısında “öteki” durumuna gelmektedir.

2.5.1. Faşizmin Baskıcılığı ve Emredici Aile İlişkisi

Dünya üzerinde, iki savaş arası dönem, küreselleşmeye başlayan bir perspektif içinde var olan kaos ortamından fantastik derecede harika bir gelecek hayaliyle insanların sarhoş gezdiği önemli bir dönemdir. İlgili dönemi tetikleyici rolünü ise; kapitalizm oynamıştır. Öyle ki, kapitalist düzenin, Avrupa ülkelerinin iliklerine işlemeye başladığı bir dönemde, bu yayılmanın geleneksel sıkı aile ve dolayısıyla toplumsal bağlarını, gelenekselleşmiş üretim biçiminin çözülmesi sebebiyle zedeleyerek geniş halk yığınlarını dayanaksız bırakması, bundan doğan karışıklıkla meydana gelen aidiyete ve geleceğe ilişkin toplumsal kaygıların aktive olmasıdır. Faşist hareket, böylesi bir dönemde, “anonim bir varoluşla ilgili psişik-ideolojik ve toplumsal-örgütsel

hazırlıksızlık hali içinde reaksiyonlaşan geleneksel orta sınıfların ve işçi sınıfının kitleleşme, gürhlaşma potansiyeline hitap eder.”⁵⁹ Onlara, aidiyet duygusunun kaynağı olan organik ve öz bir toplum imgesi olarak güçlü dayanakları kazanma ve onlara sarılma tutkusunu, güçlü etki yollarıyla iyice pembe örtülere sararak örgütsel törenler ve toplanmalar aracılığıyla şırınga eder. Kitlenin bu halde, geleceğe yönelik kaygıları başka bir duyguya tamamıyla yönelmiş ve silinmiş olur. Özellikle, orta sınıfları kanalize etme gayretinde olan faşist iktidar, emeline ulaşmakta ve sarhoş ettiği halkı kitleleştirmeye gidecek kapıları aralamaktadır.

Her siyasi iktidarın; cumhuriyet, totalitarizm, monetarizm, faşizm ve daha birçokları özellikle de yeni rejim getirerek iktidara kavuşanların, halkın çoğunluğuna her halükârda ihtiyacı olmaktadır; bu durum, yönetimin doğasında vardır. Halis Çetin’e göre, bu anlamda devlet tek meşru temsilcisi olarak, tek ve türdeş bir halk yaratma tekeline sahip olmakta ve toplumu kendi ideolojik formasyonu içerisine hapsederek total bir dünyanın inşasına girişmektedir. Devlet, kendi meşruiyetini tek ve türdeş bir toplumsal birliğe dayandırmak için bu tekel işlevini hukuk, eğitim, ordu, bürokrasi gibi aygıtlarla kontrol altına almaya çalışır. Bu yüzden ulusalcılık, soylu amacın hizmetinde toplumdaki birbirine kenetlenme derecesini artırmak için türdeşleştirici bir araç olarak devlet tarafından savunulur ve beslenir.⁶⁰ Halkı kitleleştirme yolunda başvurulan ulusalcılık kılıfı, devleti ulusuyla özdeşleştirerek, ulus-devletin günlük yaşamına, halk iradesi, kamuoyu, kamu yararı gibi modern yalanlar içeren propagandalarla derinden nüfuz etmiştir.

Faşizmin, halkın her kesimine uygun söylemler geliştirdiğini bilsek de bunların en yoğunu orta sınıflara yapılmıştır. Özellikle, 1929 Buhranıyla büyük ekonomik darbenin yol açtığı bu sınıfın psikolojik dışavurumu faşist ideolojiye bulunmayacak bir nimet sunmuştur. “Orta sınıflar harekete geçmiş, faşizm kılıfı altında toplumsal bir güç olarak siyaset sahnesine çıkmışlardır.”⁶¹ Böylesi büyük bir güç olarak çıkmasının altında yatan psikolojik sebepleri birey bazında ve en önce aile ilişkisi kapsamında okumamız gerekmektedir. Çünkü bireyin, birey şeklini alması aileden gelen işçilikle olur. İnsan burada ne yaşadysa hayatının sonuna kadar ‘genellikle farkında değildir’ onu getirmektedir. Gündelik yaşamdan siyasi ve sosyal çevreye kadar her alan,

⁵⁹ Tanıl Bora, “Faşizmin Halleri”, *Birikim Dergisi*, Sayı 133, İstanbul 2000.

⁶⁰ Halis Çetin, *Totaliter Soylu Gelenek*, Ankara 2010, s. 356.

⁶¹ Wilhelm Reich, *age.*, s. 79.

bireylerin bilinçaltı durumlarından etkilenmekte ve dolayısıyla kurgulanmaktadır. Haliyle faşizme itaat eden ve onu yükselten insanların ruhsal yapılarının coşkusal temelini açan anahtar bize aile durumu verecektir.

Ailenin sosyo-ekonomik durumu, aslında pek çok şeyin belirleyicisidir. Ekonomik düzen ve üretim tarzları, bireyin hem aile hem de devlet düzenindeki yerini belirlemektedir. Orta sınıflar, özellikle; 20. yüzyılın orta yarısından önce geçimini topraktan, tarım işlerinden sağlamaktadırlar. Beden gücüne dayalı tarım işçiliğine, ailenin her bir üyesi gücü nispetinde otomatik olarak katılmaktadır. Küçük bir iktisadi kurum olarak aile, bireyi çocukluktan bizzat üretim sürecinin içine katması gerektiğinden ve katmak istediğinden, baskılamak ve ona yerini empoze etmek durumundadır. Üretim biçimi, aile bağlarının çok sıkı olmasını gerektirmektedir. Toprağa bağlı bu yaşam biçimi, gelenekçi, sabit fikirli, gerici bir mantalite oluşturmakta ve siyasal gericiliğe zemin hazırlamaktadır.

Aile üyeleri, aynı zamanda bir tarım işçisidir ve patron bir babaya bağlı bulunmaktadır. Baba, hem ekonomik hayatın yöneticisi hem de aile ilişkilerinin kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir. Bundan dolayı babanın, idari yetkileri elinde bulundurması zaruriyet arz etmektedir. Dolayısıyla *“üretim biçimi; aile bireyleri arasında çok sıkı bir bağ kurulmasını gerektirmekte, söz konusu bağsa ancak geniş bir baskıyla ve cinsel arzuların bilinçaltına itilmesiyle sağlanmaktadır.”*⁶² Özellikle kadına ve çocuğa -baba dışındakilere- bırakılan özerk alan yok denecek azdır. Hatta dünyaya dair arzu ve istekleri lider ‘aile içindeki baba ve devlet içindeki önder’ tarafından manipüle edilmiş, baskı ve korkuyla yerini yine aynı lider tarafından belirlenen mistik bir dünya ötesi hayale bırakmaktadır.

Devletin baskı aygıtının nüfuz ettiği sosyal ve iktisadi alandaki baskıyı yaşayan baba, ailesine bunu aktarmaktadır. Emredici devlet, aile içerisinde baba tarafından temsil edilir. Birey devletin ve babanın dolaşımli olarak babanın ve devletin baskısına maruz kalmaktadır. Babanın bu türden davranışta bulunması devlet ve aile bağının emredici türden bir ilişkinin nasıl ortaya çıktığını ve yayıldığını göstermektedir. Baba, aynı zamanda aile üyelerine devleti yönetenlere karşı da bir kölece itaati aşılacaktır. Anne, bu baskıya özellikle cinsel yaşamının engellenme yöntemine maruz kalırken çocuklar ‘özellikle oğullar’ hem bu yöntem hem de babanın süper rol model

⁶² *Age.*, s. 84.

belirlenmesine maruz kalmaktadırlar. Oğullar, kendilerini ailenin babasına benzeterek onunla tam bir özdeşleşme içine girmekte ve akabinde her türlü otorite ile, müthiş bir coşku içerisinde, kendini özdeş saymaya başlamaktadırlar.⁶³ Bu tohumların yeşerdiği orta sınıfın da, yine toprakla uğraşan kalabalık ailelerden meydana geldiğini bir daha hatırlatmak, iktisadi kazanç gereği bir arada çalışan aile üyelerinin çektiği geçim sıkıntısından doğan emredici ilişkilerin aynısını ulusun da yaşadığını ve dolayısıyla ulusla tepeden tırnağa özdeşleştiğinin görülmesini sağlamaktadır.

Devlet yetkesinde ve aile içinde erkeğin hegemonik alanı sınırsızdır. İktisadi alanda; erkek, kadın, çoluk, çocuk beraber çalışır fakat patron daima babadır. Ailenin ulusla, babanın führerle, oğlun babayla özdeşleştiği yerde, anne de ülkeyle özdeşleşmekte ve analık ülküleştirilmektedir. Devletin ve ailenin anası, saklı ve her zaman ulus ve önder tarafından muhafaza edilmesi gereken bir metadır ve kutsaldır. Önder bu halde, kitlelerin ailesel perspektifli korunma duygusunu ne kadar kendinde tutar ve onlara yansıtırsa, o denli itaati gerçekleştirmiş olacak ve böylece kitlelerin hazzı artacaktır. Büyük emredicilik öğretisi, halk kitleleri içinde son derece iyi karşılanmaktadır. Aile ilişkileri tabanında, ulus ve önder ilişkisi birbirinin aynada yansımaları gibi görünmektedir. Ana ülkeyle özdeşleşirken, aile üyeleri ulusla, baba da ulusun başı olan önderle özdeşleşmekte ve bu taban tabana yapışmaktadır.

Bireyin ruhunda meydana gelen özdeşleşmenin ileri boyuttaki tezahürü de ulus-devlet özdeşleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kitle, ulusla özdeşleşirken, lider devletle özdeşleşmektedir. Kişinin, diğer bir kişiyle ortak özelliğe sahip olmasını keşfetmesi; bir grubu oluşturan kişilerin, her bireyi lidere bağlayan bağdan kaynaklanan paylaşılmış duygu nedeniyle, bir diğer kişiye bağlanması⁶⁴ bu türden bir özdeşleşmenin nasıl meydana geldiğini açıklamaktadır. Buradaki özdeşleşmenin kişiye sağladığı haz, karşı konulamaz derecede olmakla birlikte, bu kişilerin ne kadar narsist kimseler olduğunu da ortaya koymaktadır.

Narsisizm terimi, başta kavramsallaştırması yapılırken; *“bireyin genellikle cinsel bir nesneye davrandığı gibi davranan, ona tam bir tatmin elde edene kadar bakan, okşayan ve seven bir insanın tutumu”*⁶⁵ olarak belirtilmişse de, bu kavramsallaştırmaya birçok eklemeler yapılmıştır. Karen Horney’e göre; narsistik kişiler, diğer insanlarla

⁶³ Age., s. 90.

⁶⁴ Sigmund Freud, *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, İstanbul 2012, s. 14.

⁶⁵ Age., s. 23.

olan duygusal bağlantılarının zayıflığını ve sevme kapasitesini yitirmiş olmanın boşluğunu yaşayan kişilerdir. Böyle bir benlik şişmesi ise kendine saygı duymaya devam edebilme ve sevgisizlikten kaynaklanan boşluğu beğeni toplayarak telafi etme gayretlerinin ifadesidir.⁶⁶ Kişi özelinde lidere duyulan saygı ve öykünme, içinde bulunduğu kitleye de hâkim olan bu tarzdan duygu ve düşünceleriyle bir bütün oluşturmakta ve aynı zamanda bireyin narsistik duygularının kaynağı olarak da ulusal narsisizmden pay almaktadır. Kişi, ulusun büyüklüğünden ödünç aldığı övünme duygusuyla tam bir tatmin sağlamaktadır.

Wilhelm Reich'e göre, birey kitleyle aynı düzeyde çakılıp kalmasının ardından kendisini lideriyle özdeşleştirir ve destek arama gereksinimi bu özdeşleştirmenin ardından gelişir. Bağımsızlık duygusunu, aldığı kafa eğitimiyle yitirdiği oranda, "ulusal özseverlik"ten (narsisizm) yani "ulusun büyüklüğü"nden ödünç alınan övünme davranışı gösterir. Ulusal narsisizm duygusunun oluşmasının ardından kendisini "lider"iyle özdeşleştiren birey karşısına diktiği ve kendi bireyselliğini içeren kitleyi küçük görmeye başlamaktadır. Zira birey bu sürecin ardından, üstün bir yetenek tarafından yönetilme arzusuna öyle bir kapılır ki, bu duygunun etkisiyle önemsiz ve değer verilmeyen bir izleyici olduğunu unuttur.⁶⁷ Bu bağlamda, lideriyle kendisini özdeşleştiren, bağımsızlık duygusunu, bu özdeşleştirme oranında kaybeden birey; ulusun büyüklüğüyle övünmekte ve ulusal narsisizm duygusuyla hareket etmektedir. Birey, üstün yetenek ve meziyetlerle kendisinden çok daha üst bir seviyede gördüğü faşist rejim uygulayıcıları tarafından yönetilme arzusunun yoğunluğuna kapılmakta ve bu bağlamda birey faşist rejimlerde değersiz ve önemsiz bir izleyici olduğunu unutarak hareket etmektedir.

Iordachi'ye göre ise, faşizmin özelliklerinden birisi de karizmatik bir yönetim anlayışına sahip olmasıdır. Bu karizmatik yönetim anlayışı, hem geleneksel hem de yasal siyaseti reddeder. Faşist rejimler, bazen planlı bir teknokratik toplum modeli inşa ederken bazen yeni bir düzen yaratma bağlamında ortaya atılan fikirlerin kültürel hegemonyasını sağlama mücadelesiyle hareket etmektedirler. Bu da bireylerin akla uygun kararlardan ziyade son derecede derin kolektif duygulara sahip güçlü bir kitlenin tapınım ve açık ibadet unsurlarına sahip bir kitle ya da kadro hareketi biçimini almasına

⁶⁶ Gülçin Orhan, *Narsisizm Etiyolojisi ve Dindarlıkla İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014, s. 32.

⁶⁷ Wilhelm Reich, *age.*, s. 100.

neden olmaktadır.⁶⁸ Iordachi ve Reich'in görüşlerinden hareket edecek olursak; faşist rejimlerde ortaya çıkan üstün ve karizmatik otorite anlayışı toplumda ortak bir yönetilme arzusu ve kendini yönetenleriyle özdeşleştirerek ulusal üstünlük duygularını yaratması nedeniyle kolektif kitle ruhunun oluşmasını sağlamaktadır. Kitle üyeleri, faşist rejimin üstünlüğü ve karizmasına öyle kapılmıştır ki; buradan, yönetim anlayışında bireylerin önemsiz ve değersiz bir izleyici olduğu algısı unutulmuş ve bu algının yerine güçlü ve ulusal narsisizm duygularıyla hareket eden büyük bir kitle ruhunun oluştuğu fikrine varılmaktadır.

2.5.2. Cinsel Arzuları Bastırma İşlevi Olarak Faşizm

Faşizmin, belli bazı psikolojik süreçler sonucu oluştuğunu özellikle, Freudçu öğretisi; erken dönem cinsellikle ilişkilendirerek aktarmaktadır.

“Psikolojik açıklamanın da kendi içerisinde çeşitli türleri olmasına rağmen ortak anlayış, faşizmin belirli kişilik türleri ve hastalıklarına göre açıklanması gerekliliğidir. Bazı psikologlar, Freudçu bir bakış açısıyla; faşizmi, ergenlik döneminde cinselliğin bastırılmasının bir sonucu olarak görmüşlerdir.”⁶⁹

Bu durumda, cinsel arzular insanın doğası gereği oldukça normal arzular olduğundan, bu arzuların bastırılması durumunda kendisini çeşitli psikolojik bozukluklarıyla ya da saldırganlık gibi tutumlarıyla dışarı çıkarmaktadır. Bu bastırılma ve çatışmanın doğuracağı sorunlar, faşist yönetimin baskıcı ve kontrolcü yapısıyla ilişkili olarak otoriteye itaat, kararların doğurabileceği olumsuz sonuçları kendinin dışına atfetme, kitlesel zihnin etkisiyle sınırsız hareket alanı içinde eylemde bulunma olarak görülmektedir. Aşırı baskıcı bir ebeveyn tutumunda Oedipal Kompleks yaşayacak olan bireyler, bu suçluluğu kitlesel bir egoya devretmek veya onu çözümlenecek hareket alanını sağlaması adına faşist rejimlere kolaylıkla meyledebileceklerdir.

Çocuğun, aile içinde anneye bağlanması ve babayla özdeşleşmesi süreçlerinden önceki bölümde de bahsedilmiştir. Ancak bu bölümde özellikle erkek çocuk için, önce babayla sonra lideriyle özdeşleşmesinin yolunu açan cinsel dönem hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Özdeşleşme; bir başka deyişle, duygusal bağlanımın zaman bakımından ilk dışı vurumu, Oedipus Kompleksinin gelişimiyle paralellik göstermektedir. Babasıyla özdeşleşirken, hatta böyle bir özdeşleşmeden önce oğlan, duygusal olarak bir kişiye yaslanmadan yapamayan kişiler, obje seçimine uygun olarak

⁶⁸ Roger Griffin, *Faşizm Genel Giriş*, (der.), Constantin Iordachi, *age.*, s. 197-198.

⁶⁹ Burcu Baştürk, *age.*, s. 13.

annesine düpedüz bir obje gözüyle bakmaya başlamaktadır. Birisi oğlanın annesine düpedüz cinsel obje gibi davranışı, ötekisi kendisine örnek aldığı babasıyla özdeşleşmesi olmak üzere iki psikolojik bakımdan iki değişik bağlanım göstermektedir. Her iki bağlanım, birbirini etkilemeksizin ya da engellemeksizin yanyana varlığını sürdürür, ruhsal yaşamda giderek daha çok sesini duyuran o karşı konulmaz bütünleşme sürecinden ötürü bir araya gelmekte ve bu kaynaşmadan Oedipus Kompleksi ortaya çıkmaktadır. Küçük oğlan annesine giden yolda babasının bir engel gibi karşısında dikildiğini fark eder; bu yüzden, babasıyla özdeşleşmesi düşmanca bir havaya bürünerek annesinin yanında babasının yerini alma isteğine dönüşmektedir. Yani babayla özdeşleşme ta başından beri çelişik nitelik taşımakta; sevecen bir yaklaşım biçiminde kendini belli edebileceği gibi babayı ortadan kaldırmaya yönelik bir istek kılığında açığa çıkabilmektedir.⁷⁰ Tüm bu erken dönem psikolojik süreçler, çocuk üzerinde yaşamı boyunca onarılmaz hasarlar bırakabileceği gibi, baskılanan bu ve benzeri olumsuz bilinçaltı süreçlerinden kurtulmaya istekli kişilerden meydana gelmiş topluluklarda vahim senaryoların yaşanmasına sebep olabilmektedir.

Emir veren toplum anlayışı, gençlerin cinsel yaşamına müdahale etmekte ve onların cinsel yaşamıyla kavga etmektedir. Bu nedenle de gençlerde benlik içi çatışma ortaya çıkmakta ve bunun en önemli sonucu da, cinsel gereksinimlerine ket vurularak bireylerin ailelerine mümkün olan en kolay şekilde bağlanması sağlanmaktadır.⁷¹ Böylelikle, birey aile dışına çıkamamaktadır. Kapalı, kalabalık ve köylü aile yapısı sayesinde faşizm, devlet yönetiminde etkin şekilde uygulanabilmiş ve ayakları kolaylıkla kaymayan bir ideoloji haline gelmiştir.

2.5.2.1. Cinsellikten Arındırmak

İlk insan Âdem ve Havva haricinde, günümüze kadar tüm insanlar bir anadan doğmuştur. İnsanın dünyaya gelmesinde anne ve babanın işlevleri ortak gibi görünse de, fiziksel olarak çocuğun anne bedeninde büyümesi ve vücut ile ruh bütünlüğüne burada kavuşması anneyi kutsal ve tek kılmaktadır. Çocuk, anne bedeninden ayrılmakla yaşadığı büyük şok ve ızdırabı, anneyi kendine her anlamda bağlı hissederek tasfiye etmeye çalışmaktadır. Bu sürece bir de cinsel bağlılık eklenir.

⁷⁰ Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, İstanbul 2017, s. 67-68.

⁷¹ Wilhelm Reich, *age.*, s. 93.

Oedipal Kompleksin doğası gereği, otorite figürü olan babayla bir çatışmaya girilir. Bu çatışma sonucu faşist yönetimlerin beslediği otoriter aile figüründeki baba, oğlan çocuğunun sevgi nesnesi olan anneye sahiptir. Oğlan çocuğu anneye sahip olan babayı gücün temsili olarak görerek hem hayran olur hem de korkar⁷². Onun gibi olmak adına çeşitli çabalar gösterir ve bu da zamanla baba ve siyasi kitlenin lideri arasındaki kuracağı ilişkide kritik bir rol oynar. Çocuğun, bir yetişkin olduğunda da otorite ve kitleyle özdeşim kurmak adına, onun gibi olabilmek ve sevgi nesnesine (anne, vatan, toprak, aidiyet) sahip olabilmek için gerekli direktiflere uyma ve itaat etme eğilimi göstereceği öngörülmektedir. Aynı şekilde çocuğun Oedipal Komplekste otoriter ve cezalandırıcı bir ebeveyn olarak anne tarafından reddedici tutum görmesi, sevgi nesnesinden uzaklaşma adına bir iğdiş edilme korkusu yaşatabilmektedir. Bu iğdiş edilme korkusuyla çocuğun bir yetişkin olarak da sevgi nesnesi tarafından reddedilmeme adına otoriteye itaat eğilimi göstereceği yapılabilecek çıkarımlardan birisidir. Oedipus Kompleksi birçok araştırmacı tarafından ilgi odağı haline gelmiş bir konudur.

“Oedipus Kompleksinin Freud için ne anlama geldiğini söylemek kolaydır: Dört veya beş yaşlarında cinsel arzuları uyanan erkek çocukta annesine yoğun bir istek ve bağlılık gelişir. Onun bu isteği babasının kendisinin karşıtı, hem de rakibi olarak görmesine yol açar. Bu durumda babasının yerine geçmek ve onu ortadan kaldırmak isteyen çocukta babasına karşı büyük bir düşmanlık duygusu doğar. Babasını rakibi olarak görmesi, aynı zamanda onda iğdiş (hadım) edilme korkusunu da geliştirir.”⁷³

Bu bağlamda babasının otoritesini ve gücünü kendisine rakip gören erkek çocuğunda iğdiş edilme korkusu gelişir ve bu korku Oedipus kompleksine giriş yolunu açıcı özellik göstermektedir.

Büyük güçler, güçlerini ve enerjilerini bilinçaltına itilen cinsel yaşamdan alırlar. Cinsel arzulara ket vurma iktisadi açıdan ezilen insanda, onu somut çıkarlarına aykırı biçimde davranmaya, duymaya, düşünmeye itecek yapısal değişiklikler yaratmaktadır.

Cinsel dürtülerin bastırılmasının faşist yönetimi nasıl beslediği konusunda pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırmalar arasında Reich'in faşizme yönelmeyi cinsel tutumbilime dayandırdığı çalışmaları da yer almaktadır. Bu çalışmalarda Reich, elde ettiği veriler sonucunda; maddi gereksinimlerin bastırılmasının kitleleri başkaldırmaya iterken; cinsel arzuların bastırılmasının kitlelerin başkaldırmasını

⁷² Tahir Özakkaş, Ödipal Evre: Cinsel Kimlik Evresi, Cinsel Sağlık Enstitüsü Derneği.

⁷³ Erich Fromm, *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, İstanbul 1998, s. 47.

önlediğine dikkat çekmektedir. Bu bilgiler ışığında, cinsel dürtülerin baskılanmasının, kişiyi, emredici devletin kurallarına itaat eden ve çektiği tüm sıkıntılara rağmen bu kurallara uymaya devam eden bireyler haline getirdiğini söylemektedir.⁷⁴ Cinsel dürtülerin bastırılmasının bireylerin faşist rejime başkaldırmasını önlediğine yönelik verilerin elde edildiği bu araştırmayla cinsel dürtüleri bastırılan kişilerin faşist rejimlerin uyguladığı sert ve otoriter kurallara uymaya devam ettikleri görülmektedir. Zira faşist rejimlerde, cinsel arzuların yerine maddi gereksinimler bastırılıyordu; bu sefer insanların başkaldırma dürtüsü daha güçlü olacaktı; ancak bunun yerine cinsel arzuların bastırılmasından faşist devletin, toplumu daha kolay bir şekilde itaat etmeye zorladığını çıkarmak mümkündür.

Tüm varlıkların anasının kadın olduğu, doğurgan olan dişiyle yaşamın süregeldiği onulmaz bir gerçekliktir. Lâkin, dişiliğin yansıması olan cinsellik, dünya tarihinin neredeyse hepsinde engelleme ve baskılanma sürecine maruz kalmıştır. Kadın, cinselliğini baskılamadan, iğdiş edilme kaygısı bulunmadan yaşadığında, kendine güvenen ve her anlamda aktif rol oynama potansiyeline sahip olan bir varlık olduğundan daha çok lider olma itkisine sahip erkeği hep ürkütmüştür. *“Erkekler tarafından kadın; onları dünyaya getiren, besleyen ve onlar için her zaman yitik cenneti temsil eden bir varlık olduğundan dolayı üzerinde tahakküm kurulmaktadır. Bu durum, erkeğe ekonomik ve politik boyun eğmeye dönüştürülür.”*⁷⁵

2.5.2.2. Kadın Cinselliğinin Baskılanması

Faşist ideoloji indinde, kadının baskılanması ve engellenmesiyle cinsel nesne haline gelişi toplumsal düzenin sağlamlasında vazgeçilmez bir yöntem olarak görülmektedir. Toplumsal düzenin, ancak sembolleştirme ve baskıyla sağlanabileceği düşünülmektedir. Yasaklayıcı, kadının toplumdaki yerini ve hafızalardaki imgesini belirleyici sözler, tabular ve izin verilen alan olmadan düzen olamaz. *“Kızların sünnet edilmesi ya da cinsel organlarının dikilmesi türünden tüm ayinsel uygulamalar daha iyi anlaşılmaktadır. Bu uygulamalar, kadın cinselliğinin daha ortaya çıkmadan öldürülmesini amaçlar ve kadını, annenin öz-erotik tatmin nesnesine değil, erotizmden yoksun ve yalnızca erkeğe tatmin vermesi gereken bir nesneye dönüştürmektedir.”*⁷⁶ Bu durum, kadın cinselliğinin dışlandığı ve kadınların cinsel dürtülerinin baskılandığı

⁷⁴ Wilhelm Reich, *age.*, s. 63.

⁷⁵ Eugene Enriquez, *age.*, s. 240.

⁷⁶ *Age.*, s. 220.

toplumlarda ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak da, erkek çocuğun, babanın konumladığı alanda yetişmesi ve yeniden yaratılması, onun babanın hâkimiyeti ve dolayısıyla toplumsal dizgenin kesin tahakkümü altında kalmasına vesile olmaktadır. “*Toplumsal düzenin kurulması için, cinselliğin engellenmesi, çocukların ‘erkeklerin çevresine sokularak’ ve ‘erilin hapsettiği dışıl yan efsunlanarak’ kadınlardan ayrılması yetecektir.*”⁷⁷ Kadının cinselliğinin bastırılması, gerici faşist hareketle paraleldir. İnsan haklarının ön planda olduğu, seçme ve seçilme hakkının bulunduğu, özgürlüğün kısıtlanmadığı çağdaş yönetimlerde, bu türden bir baskılama ile karşılaşmamaktadır. Ancak faşizm gibi totaliter yapısı bulunan yönetimler, cinsel arzuları her daim baskılamak yoluyla toplumsal düzeni sağlamak ve devam ettirmek eyleminde bulunmuşlardır.”

Mussolini faşizmi, kadını sadece bir çocuk terbiyecisi, bir anne ve kocasına karşı dişilik sorumlulukları bulunan bir varlık olarak görmekte ve kadınların erkeklere özgü mesleklerde çalışmasını son derecede hatalı bulmaktadır. Kadınların erkeklere özgü mesleklerde çalışmasının kadını analık görevlerinden uzaklaştıracağını düşünürdü.⁷⁸ Bu bağlamda, kadının bir çocuk terbiyecisi, kocasına karşı dişilik sorumlulukları bulunan bir varlık ve bir anne olarak görülmesi, faşist rejimlerde kadının bu niteliklerle sınırlandırılıp diğer vasıflarının önem arz etmediği bir cinsiyet olarak ele alındığı sonucuna varılmaktadır. Bu da kadının kendi öz varlığına yabancılaşarak, faşist rejimlerin etkisiyle kendisini bir anne, bir eş ve bir çocuk terbiyecisi olarak görmeye başlayıp bu eşitsizlik karşısında erkeklerden daha aşağı bir konumda hissetmesine yol açmaktadır.

Kadının yerinin aile ocağı olduğuna dair Mussolini'nin düşünceleri şu şekildedir:

“... Bir kadın boyun eğmelidir... Bir analiz gücü varsa da sentez gücü yoktur onun. Hiçbir zaman bir mimari yapıt ortaya koymuş mudur? Bir tapmaktan söz etmiyorum, bir kulübe kurmasını isteyin, kadınlar üstesinden gelemeyecektir. Kadın, bütün sanatların sentezi olan mimariye yabancıdır ve kaderi de bu noktada düğümlenmektedir. Bazı kadınların günümüzde, bazı ekonomik zorlukların baskısıyla, evinin dışında bir çalışma durumuna düştüğünü biliyorum. Ama modern toplumda kadının gerçek yeri, geçmişte olduğu gibi aile ocağıdır.”⁷⁹

⁷⁷ Eugene Enriquez, *age*, s. 222.

⁷⁸ Benito Mussolini, *age*, s. 220.

⁷⁹ Maria A. Macciocchi, *Faşizmin Analizi*; aktaran Şirin Tekeli, “Faşizm ve Kadınlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38, 3-4, İstanbul 1984, s. 418.

Bu bağlamda, faşist ideoloji, kadınları nesneleştiren ve sentez gücü olmayan bir insan olarak görmektedir. Kadının yerinin aile ocağı olduğunu ileri süren Mussolini, kadınların ekonomik zorluklar nedeniyle evinin dışında çalışmak zorunda kalması nedeniyle teknik alandaki çalışma hayatında başarısız olduğunu savunmaktadır. Modern toplumda kadınların yerinin çalışma hayatına atılmak olmadığını ileri sürmektedir.

Mussolini, kadın-erkek eşitliğine ilişkin olarak düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır:

“Kadının toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olduğu, yani yaratılış gereği erkeklere özgü olması gereken görevleri yapabileceği biçimindeki görüşler faşist doktrinci akla uygun olarak kabul edilemez. Kadın bambaşka görevler ve sorumluluklar için yaratıldı. Dolayısıyla erkeğe eşit kabul edilmesi, tabiatın kanunlarına aykırı hareket edilmesine sebep olur.”⁸⁰

Kısacası Mussolini kadın-erkek eşitliğini savunmamakta ve kadınların erkeklerden çok daha farklı görev ve sorumlulukları yerine getirmek için yaratıldığını savunmaktadır. Kadın-erkek eşitliğine açık bir şekilde karşı olan Mussolini, bu eşitsizliği kadının yaratılışına dayandırmakta ve erkeklerle aynı görevleri yapabileceğine dair olan inancı akıl dışı olarak görmektedir; kadının bu görevleri yapmasının hem yaradılış gereği tabiat kanunlarına hem de rasyonel düşünceye karşı olduğu düşüncesini benimsemiştir. Bu da faşist rejimlerde kadının toplumdaki konumunun net bir şekilde belirlendiği ve kadına atfedilen sorumluluk ve görevlerin ağırlığı nedeniyle kadının erkekle eşit olmadığı ve bazı sorumlulukları yerine getirmekle mükellef bir varlık olduğuna dair olan inancı güçlendirmektedir.

Alman Faşizmi’nde de erkekleri yücelten ve kadınları materyalleştiren bir tutum görülmektedir:

“Kadın özgürlüğü, Yahudi aklının icat ettiği bir kelimedir ve içeriği de aynı ruh tarafından doldurulmuştur. Alman kadınının, Alman yaşamının gerçekten bu güzel zamanlarında kendini özgürleştirmesi gerekmiyor. [...] Erkeğin dünyasının devlet olduğunu, onun toplumu için mücadeleye hazır olması gerektiğini söylersek o zaman kadınların dünyasının daha küçük olduğunu söylemek gerekir. Çünkü onun dünyası kocası, ailesi, çocukları ve evidir. [...] Erkeğin savaş alanında kahramanlık gösterdiği yerde, kadın da sonsuz bir teslimiyet içerisinde sabırla acı ve kederine katlanmalıdır. Doğurduğu her çocuk, halkının varoluşunun başarıyla savunulduğu bir savaştır”⁸¹

⁸⁰ Benito Mussolini, *age.*, s. 220.

⁸¹ Oğuzhan Ekinçi, "Nasyonal - Sosyalizm Döneminde Kadınlar", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, Erzurum 2018, s. 2921–2922.

Görüldüğü üzere, Alman Faşizmi'nde, kadınların özgür olması Yahudilere atfedilmiş ve yanlış bulunmuştur. Zira Alman kadınının dünyası küçüktür ve yeri ailesi, evi ve çocuklarıdır. Aynı zamanda kadınlar bakımından yine annelik yüceltilmiş ve doğumun önemi vurgulanmıştır. Bu bakımdan kadınlara bazı sosyal sorumluluklar yüklenmekteydi. Fromm'un belirttiği üzere, Hitler döneminde kadından beklenen çocuk doğurmak, evin işlerini yapmak ve emredici kocanın buyruğunda yaşamak, bu o dönemki halkların orta sınıflarının alışılmış haliydi.⁸² Alman Faşizmi'nde anneliği yüceltmek için girişilen faaliyetler vardır:

“Tarihsel süreç içerisinde Alman nüfusu azalmaktaydı; özellikle de Weimar dönemindeki ekonomik buhran, kadınların çalışma hayatında daha çok yer almalarına ve böylece doğum oranlarının düşmesine neden olmuştu. Bu gidişatı önlemek ve aile kurumunu teşvik etmek için fedakâr, müşfik ve diğergam anne kültürünü kesintisiz bir biçimde telkin eden Nazi Devleti, Amerika'dan örnek alınan ve 1922 yılından itibaren de Almanya'da uygulanmaya başlanan Anneler Günü'nü araçsallaştırarak 1934 yılından itibaren düzenlenen şöenlerin ayrılmaz bir parçası haline getirmişti.”⁸³

İspanya'da faşist yönetim sırasında kadınlara karşı hükümetin tutumuna örnek vermek gerekirse; dönemin ünlü yazarı Gaité'nin tanıklık ettiği durumun ifadesine bakmak yerinde olacaktır.

“İspanyol kadınının durumu bugün Orta Çağ'dakiyle aynıdır. Franko, sivil haklarını ellerinden almıştır. [...] Ayrıca kocası olmadığı sürece, yanında bir erkekle halka açık yerlerde dolaşması iyi görülüyor. Evli olanlar ise eşleri tarafından seyrek olarak dışarı çıkarılıyorlar. Kamu alanında çalışmıyorlar, ayrıca bunun için bir yasa olup olmadığını bilmiyorum ama İspanya'da halen daha araba kullanan bir kadına rastlamadım.”⁸⁴

Elde edilen bu bilgiler ışığında faşist rejimin kadınlara yüklediği görevler arasında annelik, çocuk doğurma ve kocaya karşı olan görevler yer almaktadır. Kadınlar annelik söylemiyle sistemle ilişkilendirilmiş ve faşist iktidarca kadının zihinsel ve biyolojik olarak çocuk doğurmaya uygun olduğu fikri radikalleşerek kadın metalaşmış ve adeta bir çocuk doğurma makinesi olarak görülmeye başlanmıştır.⁸⁵ Kadının metalaşması ve biyolojik bir nesne olarak görülmesi durumu bu bilgiler ışığında gözler önüne serilmektedir. Faşist rejimlerde kadın-erkek eşitsizliği ve kadının görevinin

⁸² Erich Fromm, *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*, İstanbul 1995, s. 137.

⁸³ Oğuzhan Ekinci, agm., s. 2922.

⁸⁴ Carmen Martín Gaité, *Usos amorosos de la posguerra española*; aktaran Ebru Yener Gökşenli, “İç savaş ve Savaş Sonrası İspanyası'nın İlk Döneminde Toplumsal Değişim”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/26, İstanbul 2013, s. 155.

⁸⁵ Burcu Baştürk, *age.*, s. 61.

çocuk doğurma olması nedeniyle adeta bir doğurma makinesi olarak görülmesi kadının erkekten daha aşağı bir düzeyde ve ona hizmet eden bir varlık olarak ele alınmasında etkili olmuştur. Esasında, kadının doğurma makinesi olarak görülmesi ve ona bu görevin atfedilmesine faşist rejimiyle yönetilen toplumlardaki nüfusu çoğaltma arzusunun çok fazla olması sebep olmaktadır. Bu toplumlarda, nüfusu çoğaltma arzusunun fazla olmasında ise, faşist rejimiyle yönetilen devleti uluslararası alanda güçlü hale getireceği ve bu gücü korumayı sağlayacağı yönündeki inanç yatmaktadır.⁸⁶ Zira, faşist rejimde nüfusu kalabalık olan bir devletin, uluslararası arenada daha güçlü bir konuma sahip olacağı ve nüfusuyla bu gücü elinde tutacağına dair olan inancın kadınların birer doğurma makinesi olarak görülmesinde rolünün büyük olduğu sonucunu doğurmaktadır. Kadının doğurma rolüyle birlikte, annelik kurumunun ön plana çıkarılarak kadının bu kurumun altında ezilmesine ve sadece bu kurumla ele alındığı sonucuna varılmaktadır.

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, faşist ideolojiler genel olarak anneliği yücelten bir tavır takınmıştır. Nüfusu arttırmanın uluslararası arenada güç elde etmenin yolu olacağını düşünen faşist liderler, anneliği öven ve kadını çocuk doğurma makinesi olarak gören bir tavırla kadının bedenini doğurganlıkla eşleştirmiş ve kadını materyalleştirmiştir.

Tüm bu verilerin ışığında, faşizm, aileyi ve anneliği yücelten ve kadın için cinselliği çocuk sahibi olmakla sınırlayan, cinsel dürtülerin bastırılması aracılığıyla insanları daha kolay kontrol altına alan bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5.3. Faşist Öğreti; Irkçı Saldırganlık

İrkçı saldırganlığı anlamak için öncelikle ırkçılığı tanımlamak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanımlamaya göre ırkçılık: "*İnsanların toplumsal özelliklerini biyolojik, irksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi, rasizm.*"⁸⁷ Mustafa Özkantar, ırkçılık kavramının 16. yüzyılda sömürgeciliğin ortaya çıkmasıyla birlikte başlayan bir kavram olduğuna değinmektedir. Özellikle de üstün ırk kavramının Nazi Almanyası döneminde belirginleşmesiyle ırkçılık kavramı daha somut bir kavram haline gelmiştir. Bu bağlamda da ırkçılığı farklı toplumlara karşı negatif duygular barındıran, ancak kendi

⁸⁶ Burcu Baştürk, *age.*, s. 60.

⁸⁷ tdk.gov.tr

toplumunun önceliklerini savunma ve kendi toplumunu severek, kendi ırkını ön plana çıkarma düşüncesinde temellendiği ifade edilebilmektedir.⁸⁸ Kısacası ırkçılıkta; bir ırkın diğer ırktan üstün olduğuna inanılır ve bu düşünce çoğu zaman saldırgan tutumlarla kendisini gösterir. Irkçılıkla saldırganlık arasındaki bu ilişki temelde kendi ırkını üstün gören ve onun menfaatlerini ön plana çıkarmak isteyen toplumun, diğer toplumlara karşı duyduğu antipatinin zaman içerisinde nefret ve saldırganlıkla kendini göstermesi olarak ortaya çıkmaktadır. Irkçılığın, faşizmle doğrudan ilişkisi Alman Faşizmi'nde karşımıza çıkmaktadır. Bir ulusun en soylu görevinin ırkın katkısızlığını korumak ve bunu gerçekleştirmek için büyük özverilere katlanmak zorunda olduğunu savunan bir görüş, pratik olarak uygulama alanını bulmuş; Almanya'da ve ele geçirilen diğer topraklardaki Yahudilere uygulanan eylemlerde kendisini göstermiştir.⁸⁹

Toplum içinde bir ötekinin inşa edilmesi süreci; faşist ideolojinin vazgeçilmezlerinden birisidir.

“Savaş ve çatışmayı yücelten faşizmin düşmanlara ihtiyacı vardır. Hasım olarak görülen yabancı milletlerin yeterince yakın ya da somut olmadığı durumlarda, iç düşmanlar önem kazanmaktadır. Görüldüğü üzere ırkçılık, Yahudiler ya da Çingeneler gibi somut düşmanlara odaklanmıştı; fakat faşizm daha genel bir kategori olarak, toplumsal bilinçten yoksun oldukları iddia edilen erkekler ve kadınlardan oluşan bir asosyaller kategorisini de kullanmıştır.”⁹⁰

Bu bağlamda, eğer yabancı milletler yeterince yakın ya da somut konumda değilse, faşist rejimlerde, rejimin uygulandığı ülkede yaşayan iç düşmanlara karşı ırkçı tutumlar geliştirilmektedir. Zira bu konuda Almanya, Nazizm'in iktidarda olduğu dönemde ülkesinde yaşayan ve ari olmayan milletlere karşı ırkçı tutumlar geliştirmiştir.

Faşist ideolojinin, kitlesel toplum ve devletin çıkarlarının üstün tutulduğu bir siyasi ideoloji olarak ırkçı saldırganlık arasında bir ilişki vardır. Bu tespit, özellikle Almanya örneğinde karşımıza çıkmaktadır. “Özellikle Kohl tarafından temsil edilen ve ilk çocukluk, gençlik dönemlerini savaşın hemen ardından, İttifak Kuvvetleri'nin aşağılamaları altında yaşamak zorunda kalan kuşaklar, bu aşağılamaya tepkilerini Almanya'ya gelen -İttifak Kuvvetlerinden olmayan- yabancı işçilere karşı düşmanlık

⁸⁸ Mustafa Özer Özkantar, “Reklamcılık Sektöründe Irkçılık ve Irkçılık Kavramının Göstergibilimsel Yansımaları Bağlamında Benetton Reklamları”, *Zirve Üniversitesi Sanat ve İletişim Hakemli Dergisi*, 1/2, , Gaziantep 2016, s. 35–36.

⁸⁹ Wilhelm Reich, *age.*, s. 113.

⁹⁰ George L. Mosse, *age.*, (der.) Constantin Iordachi, *age.*, s. 157.

biçiminde göstermeye yönelmiştir.”⁹¹ Bu bağlamda Almanya’ya gelen ve savaş döneminde ittifak kuvvetlerine dâhil olmayan yabancı işçilere karşı o dönemin kuşağının ırkçı saldırganlık göstermesi bu fikri destekler niteliktedir.

2.5.4. Yabancılaşma

Kişinin, içinde bulunduğu toplum ve topluma ait her türlü değer ve imgelerden uzaklaşması ve kendini soyutlaması hâli, kitle içindeki bireye özgü bir psikolojik durumdur. Yabancılaşma da bu türden bir bireysel psikolojik durumdur. “*Bireyin üyesi olduğu toplumdaki uzaklaştırılmış, o topluma ve kültüre düşman olan, reddeden kişi demektir.*”⁹² Yabancılaşma konusundaki araştırmalarıyla tanınan Amerikalı Sosyolog Melvin Seeman, kişide meydana gelen yabancılaşmanın unsurlarını beş maddede sıralamıştır.⁹³

- Güçsüzlük toplumu etkilemede yetersizlik duygusu taşıma nedeniyle bireyin kendisini güçsüz hissetmesi durumu yabancılaşmanın bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Anlamsızlık bireyin nereye varacağını bilememe ve kendi etkinliğine anlam verememesi sonucu ortaya çıkan anlamsızlık kavramı bireyin neye inanacağını bilememesine yol açmaktadır. Bu durum da inanç yolları ve yönetme eksikliğine neden olmaktadır.
- Kuralsızlık durumunda birey, toplumsal olarak benimsenmeyen davranışlara başvurarak belirli amaçlara ulaşmaya çalışmaktadır.
- Soyutlanma bireyin, toplumun belirlediği kurallara katılmada yaşadığı güçlük ve bunlara yabancılaşması sonucu toplumdaki uzaklaştırılmasıdır. Zira birey toplumun koyduğu kurallara katılmada zorluk çekmekte ve bu kurallara karşı yabancılaşma hissetmektedir.
- Öz yabancılaşma bireyin kendi kendine yabancılaşması anlamına gelmektedir.

Freud, grup liderini ilk nesne ilişkilerindeki babanın konumunda görür. “*Grup, sınırsız bir güç tarafından yönetilmeyi arzu etmektedir. Bireysel ego ideali, liderin şahsında somutlanan grubun ego ideali lehine terk edilir. Böylece, ortak bir dış nesne*

⁹¹ Hayriye Erbaş, “İrkçi Salırganlık: Egemen Açıklama Biçimleri İrkçılığı Olumlar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Ankara 1994, 15, s. 207.

⁹² Mahmut Tezcan, “Gençlik ve Yabancılaşma”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara 1985, 18/ 1, s. 121.

⁹³ Melvin Seeman, “On The Meaning of Alienation”, *American Sociological Review*, 6/24; aktaran Mahmut Tezcan, a.g.m, s. 121–122.

(grup lideri) *ego ideali yerine konulurken, ego düzeyinde, grup üyeleri birbirleriyle özdeşleşirler.*"⁹⁴ Freud'a göre, babayla kurulan ilişki, grup lideriyle kurulacak ilişkinin belirleyicisi konumundadır. Bireyin babasına atfettiği duygu, düşünce ve özellikleri grup liderine de atfedebilmekte, kurduğu ilişkinin içeriğini bu bağlama göre belirlemektedir. Aynı şekilde, babaya karşı olan ilgi ve tutum lidere yansıtılmaktadır. Grup üyelerinin birbirleriyle özdeş olması ise "ben" süjesinden, kitlesel hareketin temeli olan "biz" bilincine ulaşmayı sağladığı anlamına gelmektedir. Bu da bireylerin kendi bireysel düşünce ve duygularından feragat ederek, bir nevi kendisine yabancılaşarak, kitlenin kolektif düşünce ve duygu ağına bağlandığı göstermektedir. Başka bir deyişle, kişinin kendine özgü egosu, hareket için belirleyici konumdan çıkıp kolektif bir egoyla kişinin katılacağı kitlesel hareketin belirleyicisi olmaktadır. Kitleye ait olan kişi sosyal, ekonomik ve çeşitli farklılıklara bakmaksızın ortaklaştığı öğeler bazında kitlenin diğer bireyleriyle özdeşim kurmakta; hissettiklerini, düşündüklerini, algıladıklarını kitlenin tamamının da aynı şekilde duyumsadığını düşünmektedir.

Belirtilen şekilde düşünüldüğünde, faşist yönetimlerin bir toplumu kitleleştirmekteki iki enstrümanı olan otoriter aile tutumunu destekleme motivasyonu ve halkı oluşturan bireyleri, kendi farklılıklarını gözetmeksizin tek tipleştirerek kitleye dâhil etme ve ortak bir kitle bilinci yaratmanın cezbedici olabildiği görülmektedir.

1961 yılında Dr. Stanley Milgram tarafından yapılan deneyde insanların otoriteye, vicdanlarının sesini duymaksızın itaat edebileceğini göstermektedir. Bu deneyde, deneklerden acıyla haykıran ve yere yığılmış gibi gözükten zor durumda oldukları gösterilen insanlara elektroşok vermeleri istendi. Deneyden elde edilen bulgular sonucunda insanların haykırışlarına ve eziyet çekiyor gibi gözükmelerine rağmen pek çok denneğin onlara elektroşok vermekten kaçınmadığı gözlemlendi. Deneydeki üç denekten sadece birinin eziyet etmekten vazgeçtiği görüldü. Aynı zamanda deneklerin eziyet ettiğini sandıkları insanların yaşadığı emareleri empatik olarak gösterdiği ve çeşitli psikolojik rahatsızlıklar yaşadığı da deney sonucunda elde edilen bir veridir. Ancak denekler yaşadıkları rahatsızlıklara ve psikosomatik tepkilere rağmen, karşısındakine acı veriyor olsa dahi emre karşı gelememekteydi, bu da onların diğerinin çektiği acı ve eziyetin bilinçlerine ulaşamadığının göstergesi olarak ele alınabilmektedir. Zira, denekler yüksek ihtimalle kendi duygularına ve algılayışlarına

⁹⁴ Sigmund Freud, *Narsizm Üzerine ve Screber Vakası*, s. 15.

yabancılaşmıştı.⁹⁵ Otoriter ebeveyn tutumu ve kişinin kendi bilincini sorgulamaksızın eylemi gerçekleştirmesi, buna ek olarak kişinin kitlesel hareket ve emir sonucunda hareketlerinin sorumluluğunu kitleye yüklemesi, eylemlerine bu şekilde rahatça devam ettiği sonucunu doğurmaktadır. Zira deneklerde emre karşı gelememe ve karşısındakinin çektiği acıya rağmen onlara acı vermeye devam etme davranışını sürdürmesi bu sonuçlara işaret etmektedir.

Milgram deneyinden yola çıkarak faşist yönetimlerde, otoritenin verdiği emirler ve koyduğu kuralların bireylerde emre karşı çıkamama ve yanlış olduğunu bildiği halde bir eyleme devam etme davranışlarını oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bireyler, emre karşı çıkamadıkları ve konulan kurallara koşulsuz bir şekilde itaat etmeye zorlandıkları için, kendi duygu ve algılayışlarından fedakârlık etmekte ve böylelikle zamanla kendilerine yabancılaşmaktadır. Faşizm, ancak bireyin kendine yabancılaşmasından doğan sorgusuz itaat eden kişilerin oluşturduğu hâkim kitlenin varlığıyla yerleşme ve gelişme imkânı bulmuştur.⁹⁶

“Yabancılaşma” kavramının tüm bir Marksizm’de (özellikle geleneksel Marksizm’de) önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bir anlamda bu kavram, kapitalizme yönelik bütüncül toplumsal eleştirinin odağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla burada Walter Benjamin’in, yabancılaşma-iktidar-faşizm arasında estetik bağlamı bir ilişki kurarak bu eleştiri geleneğini sürdürdüğü görülmektedir. Yabancılaşma eleştirisinin ve kavramının bazı kuramsal sorunlarla ve tartışmalarla yüz yüze olduğu bilinmektedir. Ancak buna rağmen burada Benjamin’in değerlendirmesi dikkat çekicidir. Toplum, yani yabancılaşmışlığıyla insanlar verili halde, zaten faşizmi meydana getiren temeller üzerine kurulmuş bir hayatın -çoktan hayat olmaktan çıkmış bir hayatın-sürdürücüsüdür. Faşizm, bu temelde, bu kitlelerin kendilerini ifade etme yollarını sağlayarak egemen olmaktadır.⁹⁷

Genel değerlendirme babında, yabancılaşma kavramının toplumun koyduğu kuralları anlamsız bulma, bu kurallara karşı yabancılık çekme ve bu kurallardan kendini soyutlama, kuralların etkisiyle kendisini güçsüz hissetme ve nihayetinde bireyin kendi kendisine yabancılaşması hususlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yabancılaşan insanın hiçbir norma ve kurala uymaması normal bir durumdur. Bilinçaltı kişiliğinin

⁹⁵ Arno Gruen, *İçimizdeki Yabancı*, İstanbul 2016, s. 4-42.

⁹⁶ Wilhelm Reich, *age.*, s. 75.

⁹⁷ Walter Benjamin, “*Pasajlar*”, İstanbul 2008.

dışavurumu olarak, hazır kitleye girmek demek, boşalım ve rahatlama yaşayabilmek, yabancılığının itkisini gerçekleştirebilmek demektir. Faşist devlet sistemlerinde, bu tarzdan insanlardan oluşan kalabalıkların, faşizmi yücelttiğini ve ömürlerini uzattığını söylemek mümkün görünmektedir.

Bir diğer açıdan ise yabancılaşma; faşizmi sevmeyen, kitleye dahil olma isteği bulunmayan kişilerde tezahür etmektedir. Faşist devlet sisteminde sert ve otoriter kurallara uymada güçlük çeken ve bu kuralları anlamsız bulan ya da faşist ideolojiye katılmada zorluk çeken bireyler yabancılaşmaktadır. Burada, halk bazında yaşanan çift yönlü bir yabancılaşma mevcuttur. Bireyler, otoriteye karşı olan bu tutumlarını sürdürürlerse, toplumda öteki konumuna düşmekte ve kitlenin saldırgan tutumlarına maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle çoğunlukla yabancılaşma durumuyla karşı karşıya olan bireyler kendisini güçsüz, yalnızlık, amaçsız ve toplumdaki soyutlanmış hissetmesi nedeniyle kitleye katılmaya yönelik bir çekim duyar. Fakat burada, kitleye katılabilmek için ondan farklı olan noktaları da feda etmesi gerekmektedir. Bireyin karakteri, kitleden ne kadar farklılaşıyorsa o oranda da kendisinden vazgeçeceği bölüm artar. Bu artan bölümler oranında kendisine yabancılaşabileceği de söz konusu olup burada Seeman'ın "öz yabancılaşma" kavramı vücut bulacaktır. Bu noktadan hareketle bireyin uyma davranışı ve kendini gerçekleştirme arasında bir çatışma yaşayabileceği düşünülmektedir. Bu çatışma içerisinde çıkabilecek muhtemel kararı ön görme hususunda bireylerin içerisinde yetişmiş olduğu aile yapısının otoriterlik düzeyi ve ebeveyn tutumları bir gösterge olarak incelenmelidir.

Bu bilgiler ışığında, yabancılaşma kavramı faşizm üzerinden okunduğunda; faşizmde, kitlelerin koşulsuz bir şekilde uyacağı kurallar bütünü vardır. Bu kurallar bütününe, kitleler uymak zorundadırlar ve bu kural ve emirlere başkaldırmayı düşünemezler. Her ne kadar kurallar akla ve mantığa uygun olmasa da, kitleler faşizm rejiminin koyduğu bu kurallara uymak zorunda hissederler. Bu kuralları başta anlamsız bulan ve kendisini soyutlayan toplum üyeleri, zamanla dışlanmamak adına kurallara riayet etmeye başlamakta ve toplum üyeleri kendi duygularına ve bilinçlerine yabancılaşmaktadır.

2.6. Politikanın Estetize Edilmesi

Faşist rejimlerde ön plana çıkan olgulardan birisi; faşist rejimin estetize edilerek kitlelere aktarılmasıdır. Bu konuyla ilgili olarak faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerdeki sanat faaliyetlerinin rejimi destekler biçimde halka lanse edilmesi kadar

faşist rejim liderlerinin, Mussolini gibi, kendilerini sanatçı olarak görmesinin rolü büyüktür. Burada örnek olarak, Almanya’da, Nasyonal Sosyalizmin uygulandığı dönemde çekilen Riefenstahl Filmleri ön plana çıkmaktadır. “*Riefenstahl Filmleri, faşizmin estetik üzerinden tanımlanması olarak okunmalıdır. Bu yüzden Riefenstahl’ın çekmiş olduğu filmlerin içerik ve biçim açısından analizi Nazi estetiğini de içeren bir “faşist estetik” kavramsallaştırması için yol gösterici niteliktedir.*”⁹⁸

Faşizm, kitlelerin örgütlenmesi ve olası taleplerinin şekillendirilmesi olarak hareket eder; burada önemli olan nokta kitlelerin bu taleplerinin asıl talepleri olmamasıdır. Walter Benjamin’in deyişiyle, “*Kitlelerin mülkiyet koşullarının değiştirilmesini isteme hakları vardır; faşizm ise bu koşulların konserve edilmesini sözü edilen kitlelerin ifadesi kılmak peşindedir.*”⁹⁹ Bu anlamda, politikanın estetize edilişi, ‘şimdiki zaman’ da politik gerçekliğin görünmezleştirilmesinin yoğunlaşmasıdır. Bunun doruk noktası ise açıktır ki savaş olgusudur.

Benjamin, faşizmi estetik siyaset anlayışıyla ilintilendiren ilk düşünürdür. Mussolini’nin sıkça kullandığı ‘biçimlendirmek’, ‘yontmak’ gibi kelimeler, kitlelerin ideal faşist modeldeki yer ve rollerini tarif eder. Falasca Zamponi’nin ‘Estetiğin Politikası’ isimli kitabından yapılacak alıntıyla durum özetlenmektedir.¹⁰⁰

“Siyaseti bir sanat olarak gören Mussolini, kendisini kaba bir taş kütlesini ehlileştirerek uysal bir sanat eserine dönüştüren bir heykeltıraş olarak düşünmekten hoşlanırdı. İnsanları nesnelere olarak gören bu yaklaşım, totalitarizmle örtüşmekte ve bizzat onun tanımını teşkil etmektedir. Mussolini, ‘sanat, sanat içindir’ görüşünü savunan estetik anlayışın takipçisiydi. Bu anlayışa göre sanat, dünyevi meselelerden, toplumsal konulardan kopuk bir meşgale idi.”

Bu bağlamda İtalyan Faşizmi’nde Mussolini siyaseti bir sanat gibi görmekte ve faşizmi estetize ederek kitlelerin ideal faşist modelde alması gereken yerleri belirtmekteydi. Benzer şekilde, Mussolini’nin kendisini kaba bir taş kütlesini şekillendiren ve sanat eserine dönüştüren heykeltıraş olarak görmesi de faşist rejimin estetize edilerek kitlelere aktarıldığının somut bir göstergesidir.

Politikanın estetize edilmesine yönelik bütün çabalar, tek bir noktada doruğuna varır; bu nokta, savaştır. En büyük boyutlardaki kitle hareketlerini geleneksel mülkiyet

⁹⁸ Mustafa Bölükbaşı, *Faşist Estetik: Leni Riefenstahl Filmleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 7.

⁹⁹ Walter Benjamin, *age.*, s. 77.

¹⁰⁰ Falasca Zamponi, “Estetiğin Politikası: Mussolini ve Faşist İtalya”, 2012’den aktaran İrfan Hıdıroğlu ve Nadir Burçan, “Walter Benjamin ve Belgesel Fotoğraf”, *Atatürk İletişim Dergisi*, 8, Erzurum 2015, s. 16.

ilişkilerini değiştirmeden koruyarak belli bir hedefe yöneltmeyi, yalnızca ve yalnızca savaş sağlamaktadır.

Alman Faşizmi'nde kitlelerin desteğini almak için propagandaya sıklıkla başvurulmuştur. Bu bağlamda Adolf Hitler'in propagandayı bu kadar aktif olarak kullanmasına şaşırmamak gerekir. Zira Hitler savaşı kazanmak için propagandayı etkili bir araç olarak kullanmıştır.

“Hitler'in savaşı kazanabilmek için propagandaya verdiği bunca değer boşa değildir. Çünkü artık savaşlar, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemlerde yapılan bölgesel, ulusal çaptaki savaşlara benzememektedir. Bu iki savaşın geniş çaptaki çatışma sahalarına, geleneksel biçimlerle toplanan asker sayısı yeterli gelmeyince, devreye estetize kalıplara sokulmuş propaganda yöntemlerinin girmesi kaçınılmaz olmuştur.”¹⁰¹

Bu bağlamda Alman Faşizmi'nde, savaşı kazanmak için faşist ideolojiyi estetize eden propaganda yöntemleri kullanılmıştı.

2.7. Faşist Liderin Etki Araçları

Devletin lideri, bütünleştirici ve bir araya toplayıcı olması dolayısıyla ulusal kimliği belli aralıklarla tekrarlayıp, pekiştirmek ve yüceltmek mecburiyetindedir. Bu amaca hizmet etmesi bakımından en çok kullanılan yöntemler ise, propaganda yaratma, törenler, ritüeller, kitle iletişim araçları kullanılarak yapılan söylem, mitingler olarak sayılabilmektedir. 20. yüzyıl faşist devletleri şöyle tarif edilmektedir:

“Totaliter soylu gelenekten hiçbir kırılma göstermeksizin din oluşturma, mitoloji yaratma, simgeler, ritüeller, semboller üretme ve bunları toplumsal itaat alanında törenleştirme görevlerinin de organizatörlüğünü üstlenmiştir. Bu bağlamda ulus; simgeler ve ritüeller aracılığıyla kitleleştirilerek yeni bir simgesel halk anlayışı yüklenmiş ve yeni bir tür bağlılığın odağı haline gelmiştir.”¹⁰²

Liderlik olgusu, toplumlarda pek çok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu liderler, gerek siyasi gerek sosyal mecrada günlük hayatımızda gözlemlediğimiz kişilerdir ve liderlik yaptıkları topluma olan tutumlarına göre olumlu ya da olumsuz vasıflarıyla sınıflandırılabilirler. Bu noktada yapılan araştırmalar sonucu karşımıza toksik liderlik kavramı çıkacaktır. Toksik liderlik; tanım itibarıyla; bir yapı ve örgütlenme içindeki örgüt mensuplarına kötü ve şiddetvari davranan, onları aşağılayan, narsist eğilimi bulunan bir liderdir. Ne olduğuyla ilgili olarak pek çok kişinin tanımını yapma

¹⁰¹ Sibel Uçkaç Altun, “Hitler Almanyası'nda Sanat ve Propaganda”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1/5, Eskişehir 2010, s. 27.

¹⁰² Halis Çetin, *age.*, s. 357.

üzerinde çalıştığı toksik liderliğin -Bozkurt, Çoban ve Çolakoğlu'nun çeşitli yazarlardan aktardıkları tanımları incelediği ve toksik liderlik kavramını ele aldığı makaleleri uyarınca- taşıdığı bazı özellikler ve faşist liderlikle olan ilişkisi şu şekilde ifade edilebilir¹⁰³:

- Kontrol mekanizmaları vardır. Toksik liderlikte karşımıza sıkı kontrol mekanizmalarıyla liderlik ettiği kişileri kontrol altında tutan bir lider çıkacaktır. Bu bağlamda, faşist liderler de sıkı bir kontrol mekanizması yardımıyla yönettikleri toplumu kontrol altında tutmaktadırlar.
- İletişim ve bilgi ağını ele geçirirler. Toksik liderler, liderlik ettiği insanları en kolay ve sıkı bir kontrol mekanizmasıyla yönetmek için gruptaki insanların bilgi ve iletişim ağını ele geçirir ve insanları izole ederler. Zira dikkatli bir inceleme yapıldığında, faşist liderlerin toplumu kontrol altına almak için kitle iletişim araçlarının gücünden yararlandığı görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının gücünü alan faşist lider böylelikle toplumu gerçeklerden izole ederek kendi doğrularını onlara aşlamaktadırlar.
- İnsanların birbirine ve örgüte yabancılaşmasına neden olur. Toksik liderler, yönettikleri gruplarda insanların hem birbirleriyle hem de örgütle iyi ilişkiler kurmasının önüne geçerek hem gruba hem de kendilerine yabancılaşmasına neden olurlar. Bu noktada faşist liderler de kitleleri kontrol altına alarak kendi koydukları kurallar doğrultusunda hareket etmelerini bekler ve kitleler de konulan bu katı ve çoğu zaman acımasız kurallara uymaları sonucunda kendilerine ve topluma karşı yabancılaşırlar.
- Etik olmayan davranışlar sergilerler ve tehditle otoriteye boyun eğilmesini sağlarlar. Toksik liderler, gruptaki insanları haklarından mahrum eder ve örgütteki her safhayı kontrol altında tutarlar. Yasal gücünü gereksiz yere kullanarak gruptaki insanların gözünü korkutur ve hem kendisi hem de gruptaki insanların etik olmayan davranışlar sergilemesine neden olurlar. Faşist liderler de tehdit mekanizmasıyla yönettikleri toplumun kendi otoritelerine boyun eğmesini sağlarlar. Bu tehdit, ağır ve sert kurallarıyla ve bu kuralların tatbik edilip edilmediğini inceleyen sıkı kontrol mekanizmalarıyla işler.

¹⁰³ Süheyla Bozkurt, Ömür Çoban, Mustafa Hilmi Çolakoğlu, "Örgütsel Güven Düzeyi ve Toksik Liderlik Davranışları İlişkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracı Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara 2018, s. 5-6.

Faşist lider halk kitleleri için ulaşılamaz bir rol model mahiyetinde olup bireylerin egolarının gün yüzüne çıkmasına vesile olmaktadır.

“Faşizm, uyumlu ve yeniden bir halk öngörmekteydi; bu sebeple de müzakere ve tartışmaların yerini şarkılar ve meşalelerin, fiziksel güç, şiddet ve vahşete tapınmanın aldığı toplu komünyon ayinleri olan resmi geçitleri, geçit törenlerini ve uniformaları vurgulamıştır. Bu birlik, en mükemmel ifadesini yarı-kutsal lider figüründe bulmuştur. Halkın ruhu, iradesi ve erdemlerini temsil eden ve milletle özdeşleşen bir lidere tapınması, faşist komünyonun temel taşıydı.”¹⁰⁴

Bu noktada, faşist liderlerin uyumlu ve yeniden bir halk oluşturmak için geçit törenleri, uniformalar ve resmi geçitler gibi birtakım etki araçlarını kullandığı görülmektedir. Bu etki araçları, istenilen uyumlu halkın oluşmasını sağlayıp, halkın istediği erdem ve ruhu yansıtmakta ve böylelikle halkta milletle özdeşleşen bir lidere tapınması algısı kolaylıkla oluşturmaktadır.

20. yüzyılda Avrupa (Almanya, İtalya, İspanya ve Portekiz) ile Güney Amerika’da (Arjantin) örnekleri gözlenen faşist rejimle yönetilen ülkelerdeki liderler ve yakın ekibi geniş halk yığınlarını etkilemek için çeşitli araçları yoğun şekilde kullanmışlardır. Kullanılan bu etki araçları yardımıyla faşist liderler istedikleri halk irade ve ruhunu oluşturmuştur.

2.7.1. Propaganda

Propaganda sözcüğü, Latince “yayılacak şeyler” anlamına gelmektedir. Geniş ve genel içeriğiyle ele alındığında propaganda, toplumun ya da belirli bir insan kümesinin tutum ve davranışlarını belirlemek ve istenen doğrultuda yönlendirmek amacıyla seçilmiş fikir ve savları, sistemli bir çaba ve sözlü-yazılı araçlar kullanımıyla yayan etkinlikleri kapsamaktadır. Propaganda, dinî inançların yayılmasından siyasi düşüncelerin kitlelere taşınmasına, psikolojik savaş yöntemlerinden reklamcılık tekniklerine dek geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.

“Joseph Goebbels’in 1945’te, Almanya’nın mağlubiyetle yüz yüze geldiği dönemde devrimciliğin doğasına ilişkin yaptığı tanımlama, Birinci Dünya Savaşı’yla başlayan gaddarlaşma sürecinin tipik bir örneğidir. Naziler, tıpkı diğer faşistler gibi, yeteri kadar uçlara gidemeyen tedbirleri daima tipik burjuva ve devrim karşıtı tutumlar olmakla suçlamışlardır. Goebbels, sadece dünyayı yakıp yıkmakta ya da korkaklarıyla kaçakları vurmakta en ufak tereddüt göstermeyenleri ‘devrimci’ olarak tanımlamaktaydı.”¹⁰⁵

¹⁰⁴ Zeev Stenhell, *age.*, s. 102, (der.) Constantin Iordachi, *age.*, s. 100.

¹⁰⁵ George L. Mosse, *age.*, s.28, (der.) Constantin Iordachi, *age.*, s. 127.

Güçlü bir retoriksel söylemi olması gereken propagandada, gerçek anlamda savunulan şeyle dinleyici kitlenin beklediği şey arasında uyum olması gerekmektedir. Dinleyicinin değerlerinin savunulduğu izleniminin verilmesi gerekmektedir. Retorik terminolojisinde bunun anlamı şudur: Siyasal hatibin gerçek ‘ethos’u* dinleyicinin imgesinin ve umudunun kalıbı içine dökülür. Dolayısıyla, gerçek ‘ethos’ ve yansıtıcı ‘ethos’un çakışması gerekmektedir.¹⁰⁶

Propagandanın işleyiş süreci Ateş’e göre aşağıdaki gibidir ve üç aşamada gerçekleşir¹⁰⁷:

1. Propagandanın işleyişinde temelde ikna edici bir mesaj vardır.
2. Bu mesaj alıcılara ulaştıktan sonra alıcıların gizli psikolojik süreçleri harekete geçer ve alıcılarda tutum ve yargı oluşumu gibi süreçleri başlatır.
3. Bu tutum ve yargıların oluşmasının ardından mesajın ulaştığı bireylerde açık davranış değişimi gerçekleştirilmeyi başarır.

Bu bağlamda, faşist liderler de kitleleri ikna edecek mesajlarını propaganda yoluyla kitlelere iletirler ve önce kitlelerde gizli bir psikolojik süreci harekete geçirdikten sonra onlarda istedikleri tutum ve yargının oluşmasını sağlarlar. Liderler, kitlelerde istedikleri yönde açık davranış değişimi gerçekleştirmeyi başarmaktadırlar. Bu duruma örnek olarak, J. Gobbels’in, Alman mağlubiyetinin akabinde takındığı tutum gösterilebilir.

Genel olarak propaganda metinleri, yüzeysel olduğu ve çok az açıklayıcı bilgiye yer verdiği ve klişeleşmiş ibarelere yer verdiği için eleştirilere kapalıdır. Aynı zamanda propagandada olaylar ve olgular hiçbir zaman net ve kesin olmadığı için propagandacı gerçekleri çarpıtabilmektedir. Bu çarpıtma sürecinde propagandacı, olguyu tamamen reddetmez; çünkü aksi takdirde kendi itibarı sarsılır. Bunun yerine propagandacı olgunun ya da gerçeğin tamamından kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde bir kısmını seçer ve bu kısmı büyütür ve büyüttüğü bu kısımdan yeni çarpıtılmış gerçeklikler ortaya atılır. Bu yöntem; genel olarak siyasal iletişim sürecinde sıklıkla kullanılan bir teknik

* Ethos; retorik biliminde konuşmacıya vurgu yapar. Özel bir yetkinlik olmayıp, kişiye bağlıdır. Hâtibin kendisiyle ilgili olarak verdiği ve kendisini dinlemeye ve izlemeye hazır dinleyicinin örnek aldığı imgesine bağlıdır. Dinleyicinin özdeşleştiği biri gibidir ve bu durum; sonuçta bahsedilen konuya verdiği cevapları geçerli kılar.

¹⁰⁶ Michel Meyer, *Retorik*, Ankara 2009, s. 127.

¹⁰⁷ Şeref Ateş, “Bir Siyasal İletişim Tarzı Olan Propagandanın Tanınması ve Propaganda Metinlerinin Çözümlemesi”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, Ankara 2000, 13, s. 121.

olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸ Faşist ideolojide de, bu ideolojinin liderleri kitlelere ulaşma ve kitlelerde bir algı ve yargı uyandırmak amacıyla propagandaya sıklıkla başvururlardır. Faşist liderler, propagandayı siyasi iletişim sürecine dâhil etmiş ve meydana gelen olay ve olguları faşist rejimin çıkarları üzerinden yorumlayarak halka lanse etmişlerdir. Propagandaya, faşizm gibi totaliter rejimlerde politik karar alma süreçlerine, geniş grup kimliğinin nasıl destekleneceğine ve hangi ritüellerin başlatılacağına yön veren güç; liderde toplanmıştır. Bu gücün, ifade ediliş biçimlerini, büyük ölçüde liderin kişiliği belirlemektedir.¹⁰⁹

Propagandanın, siyasi iletişim sürecinde etkili kullanımına Almanya örneği üzerinden gitmek faydalı olacaktır.

“Alman propagandasının amacı; Almanya’yı kuvvetli bir millet olarak göstermektir. Bu propagandanın esası, Almanya’nın rakiplerinin zayıf taraflarını açığa vurmaktır, Almanya’nın dünyadaki haksızlıkları kaldırmaya memur edildiğini ve bunun için de lazım olan ırksal, teknik ve kültürel vasıflara her millettten fazla sahip bulunduğunu ispat etmek şeklinde tespit edilmiştir.”¹¹⁰

Bu bağlamda, faşist rejimlerde propagandanın kitleleri, gerçekleştirilen fiillerin haklılığına ikna edecek ve faşist rejimin kurulduğu temellerin yüceliğine, Alman Irkı’nın diğer milletlerden üstün olduğuna inandıracak şekilde kullanılmıştır. Aynı zamanda Almanya’nın rakiplerinin zayıflıklarına atıf yapılması kitlelerdeki milliyetçiliği daha da katı bir hale getirmiş ve kitleler üstün ırk olduklarına inandırılmaya çalışılmıştır.

Alman Faşist Lideri Üstün Alman Devleti’nin kurulması için tanrı tarafından seçilip gönderilmiş biri hükmündedir. George Orwell’in, Hitler’in propagandasının ve imajının kitleler üzerindeki etkisini vurgulayan saptamaları oldukça önemlidir. Orwell Hitler’in propagandası için şu sözleri kullanmıştır:

“Farz edin, Hitler’in programını yürürlüğe koymak mümkün oldu. Onun, bundan yüz yıl sonrası için tahayyül ettiği şey, 250 milyon Alman’dan oluşan ve ferah bir ‘yaşam alanı’na sahip tek bir devlet; esasen genç erkeklerin savaş için eğitilmesi ve ölüme gönderilecek yeni erler üretilmesi dışında hiçbir şeyin olmadığı korkunç, beyinsiz bir imparatorluk. Nasıl oldu da bu canavarca vizyonu kabul ettirmeyi başardı? Gerçek şu ki; Hitler’in, kitleler için çok cazip bir yanı vardı. O bir şehit, o bir kurban ve kayaya zincirlenen Prometheus gibi kazanması imkansız koşullarda bile kendini feda ederek savaşan bir kahraman. Öldürdüğü fareyi ejderha göstermeyi iyi

¹⁰⁸ Şeref Ateş, agm., s. 123.

¹⁰⁹ Vamık D. Volkan, *Körü Körüne İnanç*, İstanbul 2017, s. 234.

¹¹⁰ Osman Özsoy, *Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, İstanbul 1998, s. 58.

bilir. Tıpkı Napoleon gibi, onun da kadere karşı savaştığını, kazanamayacağını, ama bir şekilde kazanmayı hak ettiğini hisseder insan. Böyle bir pozun çok büyük cazibesi vardır.”¹¹¹

İşte bu tarzdan bir imaj ve propaganda süreciyle kitleler, kolayca onunla özdeşleşme sürecine girmektedir.

Propaganda aracı, İtalya’da ‘lider’ imgesiyle başarıya ulaşmıştır. “1922-1945 yılları arasında faşizm ideolojisinin hâkim olduğu Faşist İtalya’da da, Benito Mussolini yoğun bir propaganda faaliyeti sonucunda İtalyan kamuoyunda kült lider olarak inşa edilmiştir. Mussolini, “il duce” (lider) unvanı alarak, kendisine Roma İmparatorluğu’nu tekrar diriltme misyonunu yüklemiş ve hedefine ulaşabilmesi için İtalya halkının kendisini desteklemesini istemiştir.”¹¹² Bu bağlamda, propagandayı İtalya’da Mussolini’nin halkın desteğini alabilmesi için başvurduğu unvanlar ve lider misyonuyla kitleleri peşinden sürüklemesinde kendisine yardımcı olan bir araç olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Öyle ki, Roma İmparatorluğu’nu tekrar hayata döndürmek savaş döneminde güçlü ve köklü bir devlet hayaline sahip olan halk için oldukça etkili bir propagandaydı.

Propaganda olarak pek çok araç kullanılmıştır. Doğan’a göre, İtalya’da iktidara geldiği zaman propagandayı, faşist ideolojiyi İtalyan halkına benimsetmek için önemli bir silah olarak kullanan Benito Mussolini döneminde müzik, propaganda aracı olarak kullanılmıştır. O zamanlar İtalya’nın popüler şarkılarından Giovinezayı propaganda aracı olarak kullanan faşistler, Mussolini’nin isteği üzerine şarkı sözlerinin değiştirilmesinin ardından Giovinezayı İtalyan Faşist Partisi’nde, de facto marşı olarak kullanmıştır. Bu şarkının sözlerinin, faşist ideolojiyi yansıttığı ve bu sözlerin, Roma İmparatorluğu’nu tekrar kurma idealini arttırmak için yazıldığı görülmektedir.¹¹³

Propaganda’nın İspanya’da kullanılışı da oldukça fazladır. “İç Savaş bitiminde, Milli Şef Franco, basın yayın yoluyla propagandaya özellikle önem verir. Franco, radyodan halka seslendiği konuşmalarında, sık sık savaşı hatırlatır, böylece savaş anılarını sürekli taze tutar. Dolayısıyla, Franco’nun demeçlerini önemli yapan nasıl söylediği değil, ne söylediği ve söylemleriyle halkın korkularını ne kadar manipüle

¹¹¹ George Orwell, *Faşizm Kehanetleri*, İstanbul 2017, s. 79-80.

¹¹² Mustafa Karaca, "İtalyan Propagandasında Kült Lider Olgusu: "Il Duce" Benito Mussolini", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6/2, Gümüşhane 2018, s. 1204.

¹¹³ Derya Karaburun Doğan, "Faşizm Propagandasında Müziğin Rolü: Mussolini İtalyası Örneği", *Folklor Edebiyat*, 25/ 97, Lefkoşa 2019, s. 230–231.

edebildiğidir. Franko'nun siyasi söylemleri, gücünü savaş anıları kadar yeni kurulan rejimin yapı taşları olan dini ve askeri söylemden de almaktadır.”¹¹⁴ Franko Rejimi, İç Savaşta tarafının galip gelmesi üzerine yönetimi devralmıştır. Bu bağlamda İç Savaş anılarını taze tutmak, İç Savaş sırasında Frankist rejimin karşısında olan grupları sindirmek için etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır. Zira, Frankist rejimde halkın korkularını manipüle etmenin bu rejimi güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

2.7.2. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçlarının faşist rejimlerde nasıl kullanıldığını ve kitleleri nasıl harekete geçirdiğini anlamak için öncelikle kitle iletişiminin ne olduğunun tanımını yapmak gerekmektedir. TDK tanımına göre kitle iletişiminin tanımı şu şekildedir: *“Dağınık insan topluluklarının örgütlenmiş bir kaynaktan iletilen haberlere veya uyarılara aynı anda maruz kalması, birtakım kaynaklardan elde edilen bilgi ve haberlerin değişik araçlarla geniş halk topluluklarına yaygın olarak duyurulması, kitle haberleşmesi”*¹¹⁵

Bu bağlamda, kitle iletişim araçları, genel bir tanımla, “kitlesel boyutta ileti dağıtabilen araçlar” olarak tanımlanmalıdır. Belirli bir kitleye iletilmek istenilen mesaj, bu yolla kolayca aktarılabilir. İletilerin de ayrıca doğru bilgiyi içeriyor olması şartı aranmaz. Faşist önderler ve yandaşları tarafından oluşturulan, kitleyi belli bir yönde etkilemek amacı taşıyan bu iletiler, halka tıpkı şırıngayla enjekte eder gibi verilir.

Faşist önderin, en fazla başvurduğu yöntemlerden birisi kitle iletişim araçlarıdır. Çünkü kitle iletişim araçları kitlelere ulaşmayı en kolay şekilde sağlayan araçlardır. Faşizm ve diğer ideolojilerde kitle iletişim araçları aracılığıyla kitlelere ulaşılmaktadır. Bu kitle iletişim araçlarına gazete, televizyon, radyo kanalları örnek verilebilmektedir. Gerek televizyon gerek posta ya da radyo kanallarıyla gündem propaganda yapıcı tarafından manipüle edilebilmektedir.

Politik çatışmalar için sıkça kullanılan ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olacak şekilde etki alanı geniş olan radyo yayıncılığı savaş sırasında siyasi ideolojilerin yükselmesinde etkili olmuştur.

“Savaş zamanlarında radyo yayıncılığı çok önemli bir hale gelmiş ve Avrupa Devletleri tarafından politik çatışmalar için sıkça kullanılarak İkinci Dünya

¹¹⁴ Özlem Şenyıldız, *İspanyol Frankist Milliyetçilik Kavramının Oluşumu (1936-1959) ve Propaganda Araçları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016, s. 273.

¹¹⁵ www.tdk.gov.tr

Savaşı'nın çıkmasına neden olunmuştur. Propaganda, savaş sırasında komünizm ve faşizmin yükselişinde de önemli bir rol oynamış ve yeni bir bilimsel seviyeye ulaşmıştır.”¹¹⁶

Bu bakımdan, savaşın yıkıcılığı ve umutsuzluğu karşısında yeni ve uluslarını tekrar güçlendirecek bir ideolojiye kavuşmak isteyen liderler siyasi ideolojilere tutunmuşlardır. Almanya örneğinde olduğu gibi İtalya örneğinde de kitleleri harekete geçirmek ve faşist rejimi desteklemelerini sağlamak amacıyla halkın duyguları ve kolektif algılarını etkileyecek propaganda faaliyetleri gerçekleştirildiği ve kitlelerin desteği bu şekilde elde edildiği sonucuna varılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının İtalya'da kullanımı oldukça dikkat çekicidir. Karaca'ya göre, faşistler; propaganda faaliyeti sürecinde radyo, dergi gibi kitle iletişim araçlarını etkili şekilde kullanmış ve Mussolini'yi kült bir lider olarak inşa etmek için faşizmin başarısını doğrudan Mussolini'ye mâl etmişlerdir. Radyo ve derginin dışında kullanılan Mussolini'nin üzerinde dikkati toplayacak, onun İtalyan halkı ve ordusunun lideri, kurtarıcısı olduğunu gösterecek görsel ve yazılı kodlardan yararlanılmıştır.¹¹⁷ Bu bağlamda, kitle iletişim araçları Mussolini'yi ve faşist yönetimi ön plana çıkaracak, kitlelerin faşist ideolojiyi desteklemesini ve övmesini sağlayacak araçlardan yararlanmıştır. Zira Mussolini kitle iletişim araçlarıyla kitleler tarafından kurtarıcı ve ordu lideri olarak görülmüş ve böylelikle o dönem için kült bir lider haline gelmiştir.

2.7.3. Mitingler

Miting belli soysal veya siyasal gayelerle bir olay veya düşünce üzerine dikkati çekmek için geniş cadde ve alanlarda yapılan büyük gösteri ve konuşmalardır. Miting faşist rejimlerde ortaya çıkan önemli etkileme araçlarından olup, önderler sıkça bu yönteme başvurmaktadırlar; metinler çoğunlukla propaganda yapıcı tarafından hazırlanmaktadır.

Mitinglerin oluşturulmasının temelde iki amacı vardır. Bu amaçlardan ilki; düşmanlar ya da karşıt görüşte olan kişileri korkutmak ikincisi ise; partililer arasında birlik oluşturmaktır. Aynı zamanda mitinglerde kullanılan pek çok araç mitinge katılan kişilerde birlik duygusunu arttıracak ve kült haline gelen lideri desteklemelerini sağlayacak, kitlelerde etki uyandıracak şekilde kullanılmıştır. Bu araçlar arasında

¹¹⁶ Garth S. Jowet ve Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, California 1999, s. 203.

¹¹⁷ Mustafa Karaca, agm., s. 1217-1218.

sloganlar, parti marşları, giyilen parti üniformaları gibi araçlar yer almakta ve bu araçlar birlik duygusunu güçlendirmektedir.

“Totaliter yönetimlerin gövde gösterilerine sahne olan mitingler, aynı zamanda partililer arasında birlik oluşturmak ve düşmanlara karşı korku salmak için de kullanılmaktaydı. Mitinglerde kült haline getirilen liderler konuşmalar yapmakta, ideolojik söylemleriyle kitleleri etkilemekteydi. Mitinglerde söylenen parti marşları, partililerin tuttıkları flamalar, giyilen parti üniformaları, yürüyüşler, akşamları yakılan meşaleler, kitleler halinde atılan sloganlar, kitleleri miting içerisinde tek vücut haline getirmek için yapılan propaganda faaliyetleriydi.”¹¹⁸

20. yüzyılda Almanya, mitinglerin arka arkaya yapıldığı bir ülke konumundaydı. Çakı'nın belirttiği üzere, günümüzdeki siyasi mitinglerin ilk örneklerini oluşturan Nürnberg Mitingleri, Nazi Almanyası döneminde gözlemlenmiştir. Nürnberg Mitingleri, Almanya'nın Nürnberg şehrinde yapıyordu ve bu mitingler aynı zamanda Reich Parti Günü anlamına gelen Reichsparteitag olarak biliniyordu ve Nazizm ideolojisini, Nasyonal Sosyalist Alman Partisini ve Adolf Hitleri yüceltmek amacıyla bir araya gelen pek çok kişiden oluşan gruplar, çeşitli etkinlikler düzenliyorlardı. İlk olarak 1923 yılında başlayan bu mitingler Avusturya'nın ilhakına kadar olan süreçte 1938 yılına kadar aralıksız olarak sürdürülmüştür ve İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla fiili olarak son bulmuştur.¹¹⁹ Bu bakımdan, faşist rejimlerde mitingler, faşist rejimi desteklemek, kült haline gelen liderleri yüceltmek amacıyla yapılmaktadır. Zira, miting toplu olarak yani kitlesel olarak yapılabilen bir eylemdir. Bu da faşist rejimin devamlılığını sağlayan ve beslediği bir kaynak olan kitlesel desteği ve kitle gücünü elinde tutmasını sağlamaktadır.

Hitler, birey üzerinde itaati sağlayacak şartları iyi bilmekte ve bir mitinge katılan bireyin durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Yeni bir harekete katılmakta olan, kendini yalnız hisseden ve kolayca yalnız kalmak korkusuna kapılan birey, yaşamında ilk kez, daha büyük bir topluluğun tablosuyla, çoğu insanda güçlendirici ve yüreklendirici etkisi olan bir görünümle karşılaşacaktır, işte yalnız bu nedenle bile kitle mitingi gereklidir. Yaşamında ilk kez küçük atölyesinden ya da içinde kendisini küçük hissettiği büyük kuruluşundan çıkıp da, bir kitle mitinginin ortasına adım atan ve aynı inanca sahip binlerce ve binlerce insanla çevrilen kişinin kendisi de kitle telkini dediğimiz gizemli etkiye yenik düşecektir.”¹²⁰

¹¹⁸ Caner Çakı, “Mitinglerin Propagandadaki Rolü: Nürnberg Mitingleri'ne Ait Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi”, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5/1, İstanbul 2018, s. 61.

¹¹⁹ Agm., s. 61.

¹²⁰ Adolf Hitler, *Kavgam*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2002, s. 65.

Öyle anlaşılıyor ki; Hitler'in, kitlenin durumunu bu kadar iyi analiz edebiliyor olması, yalnızca gözlem yeteneğinden değil aynı zamanda kendi nevrotik his ve düşüncelerini de bu yöntemle ifade ediyor olmasından kaynaklanmaktadır.

2.7.4. Kitleleri Uyutma Araçları

Lider, kitleyi oluştururken ve yönlendirirken bazı yöntemlere başvurur. Büyük organizasyonla planlanmış futbol maçları, medya, şenlikler bunlara örnek verilebilmektedir. Bu organizasyonlar halkın faşist rejimi desteklemesi ve faşist rejimin ideal bir ideoloji olduğuna dair olan inancını güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde bu tarz organizasyonlar, siyasi amaçları meşrulaştırmak ve destekçilerini arttırmak amacıyla yapılmaktadır. Ülkeden ülkeye kullanılan kitle uyutma araçları, farklılık gösterebilirken temel olarak ana gaye; kitleleri faşist rejimin tesiri altına almaktır.

Gerçekleştirilen büyük organizasyonlardan birisi olan futbol, faşist rejimlerde kitleleri uyutma amacıyla gerçekleştirilen bir etkinliktir. Bu konuda en çok ön plana çıkan örnek ülke; İtalya'dır. İtalya'da uygulanan faşist rejimiyle futbol turnuvalarının yakından ilişkisi vardır. Bu konuyu derinlemesine incelemek ve Mussolini'nin futbolu faşist rejimin bir aracı olarak nasıl kullandığını ele almak gerekir. Parlak'ın araştırmaları sonucunda, Mussolini; futbol aracılığıyla kendisine itaat edecek bir gençlik yetiştirmeyi ve güçlü, yenilmez atletler yetiştirerek rejimin bekçilerini oluşturmayı hedeflemiştir. Askeri eğitimlerin yanı sıra futbolu birincil spor olarak ekleme hedefinin de olduğu görülmektedir. Kısacası, Mussolini futbola hem politik hem sportif hem de askeri bir misyon yüklemiş ve kulübünün simgesini kartal yaparak bu gücü sembolize eden bir imge seçmiştir. Mussolini aynı zamanda dünya kupası organizasyonu ile yakından ilgilenmiş ve İtalya'nın 1934 yılında Dünya Kupası organizasyonuna ev sahipliği yapması için çalışmalar yapmış ve çalışmaları başarıya ulaştırmıştır. Zira, Dünya Kupası'nın İtalya'da düzenlenmesi, Mussolini'nin artan gücünü tüm dünyaya gösterebilmesi açısından büyük bir fırsattı ve bu fırsatı kupa açılışından önce yaptığı konuşmada faşist İtalya'nın büyüyen ekonomisinden, yükselen değerlerinden ve askeri gücünden bahsederek değerlendirmiştir.¹²¹ Kısacası, Mussolini'nin futbola karşı duyduğu ilgi ona bir spor dalı olarak değer vermesinden ziyade onu, faşist rejimi güçlendirecek ve tüm dünyaya İtalya'nın gücünü ve büyümesini gösterecek bir aracı

¹²¹ Emre Parlak, *Politika ve Futbol: Modern Tarihte Etkileşim Süreci*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 19-21.

olarak görmesinden kaynaklanmaktaydı. Aynı zamanda futbol, güçlü bir askeri birlik oluşturma ve gençlerin faşist rejime itaat etmesini sağlama amaçlarına da hizmet eden aracı bir kurum olarak görülmüştür.

Alman faşist lideri Hitler, benzerleri gibi, sporu üstün ırk algısını güçlendirmek için kullanmaktadır. “1936 Berlin Olimpiyatları’nın ‘Ari Irk’ üstünlüğünü ispat ve rejim propagandası için fırsat olarak gören Hitler’in, Coubertin’in de gözlerini kamaştıran etkileyici gösterileriyle ve siyahî atletlerin başarılarının Almanlarda yarattığı düş kırıklığıyla hatırlanıyor.”¹²² Adolf Hitler, Alman Irkı’nın üstünlüğünün kanıtlanacağını düşündüğü olimpiyatlarda, siyahi bir koşucunun olimpiyatı kazanmasıyla hayal kırıklığına uğramıştır. Bu olimpiyat, Alman faşist rejiminin dayattığı ve iddia ettiği üstün ırk iddiasıyla çeliştiği için o dönem ve daha sonrasında büyük ses getiren bir olay olarak hafızalarda kalmıştır.

Faşist rejimin, kitleleri uyutma aracı olarak kullandığı; medya iletişimine ağırlık verdiği de görülmektedir. Gönenç’in yaptığı araştırmalar doğrultusunda günümüzde olduğu gibi faşist rejimlerin uygulandığı zamanlarda da kitle iletişim araçları, kitleleri uyutma, manipüle etme ve şekillendirme görevini üstlenmiştir. Siyasi partilerin egemenlik hedefleri doğrultusunda yeni bir dünya yaratılması için zemin hazırlanmış ve kitleler bu hedef ve ideolojilere destek vermesi için adeta uyuşturulmuştur.¹²³ Bu bağlamda, faşist partiler, halkı uyutmak ve istedikleri fikirleri benimsemesi amacıyla medyayı kullanmaktadırlar. Medya aracılığıyla onlar; diziler, reklamlar, filmler, yarışmalar, vb. üzerinden sistematik bir şekilde kafa eğitimine maruz bırakılmışlardır. Günümüzde de olduğu gibi, birey medyanın boyunduruğu altında iken aklını, ona kiraya vermektedir. Bu anda faşizmin istediği birey yaratılıyor demektir.

Faşist rejim liderlerinin, kitleleri uyutmak ve faşist rejimi desteklemeleri için kutlama ve şenlikleri kullanmalarına ise ülkemizde gerçekleşen bir olay üzerinden örnek vermek açıklayıcı olacaktır.

“1927 yılında İtalya, Akdeniz’de ve özellikle Türkiye’nin Adana ve Antalya bölgesinde bir takım sömürgeci politikalar izlemek amacıyla idi. İzmir’deki İtalyan Okulu’nda faşizmin iktidara gelişinin altıncı yılı kutlamaları esnasında, kara gömlekli öğrenciler tören yaptılar ve akşamında da Roma radyosunda Mussolini’nin,

¹²² İbrahim Yıldırım, “Antikiteden Moderniteye Olimpiyat Oyunları: İdealler ve Gerçekler”, *Hece (Batı medeniyeti Özel Sayısı)*, 18, Ankara 2014, s. 569.

¹²³ Özgür Gönenç, "Küresel Dünyanın Yeni Sömürü Silahı", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29/0, İstanbul 2011, s. 80.

‘Faşizm, Doğu Akdeniz’e hâkim olmalıdır!’ ifadesinin geçtiği bir konuşması yayımlandı.”¹²⁴

Bu, her ne kadar İtalya’da gerçekleşmemiş bir kutlama olsa da, İtalyan okulunda faşizmin iktidara gelmesinin kutlanması ve ardından Mussolini’nin, faşizmin Doğu Akdeniz’e hâkim olması gerektiği konuşmasının yayımlanması, faşist iktidarın siyasi ideolojilerini yaymak ve bu ideolojilerini destekleyecek taraftar sayısını arttırmak için kutlama ve şenlikleri bir araç olarak kullandığını göstermektedir.

Franko Rejimi de kutlama ve anma günleri gibi özel günleriyle siyasi ideolojiyi canlı tutmaktadır. “*Franko Rejimi, toplumu; bayramlardan anma günlerine, geçit törenlerinden posterlere ve el ilanlarından çocuk kitaplarına kadar geniş bir yelpazede sararak, ideolojisini canlı tutar. İç savaş sonrasında İspanyol toplumu her yandan frankist söylem ve simgelerle kuşatılmış durumdadır.*”¹²⁵ Bu bağlamda, Franko Rejiminin çocukları da etki altına aldığı sonucuna varılmaktadır. Zira kitleleri uyutmak isteyen faşist rejimler, kitleleri etki altına almak için pek çok kitle iletişim aracı ve yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemlerle, toplumun genelinde siyasi ideoloji canlı tutulmuş ve kitlelerin desteği alınmış bulunmaktadır.

¹²⁴ Hakan Dilman, "Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5/9, İstanbul 2009, s. 156.

¹²⁵ Özlem Şenyıldız, *age.*, s. 280.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

20. YÜZYIL FAŞİZMİ VE FAŞİZMİN UYGULANDIĞI ÜLKE ÖRNEKLERİ İLE AKTARIMI

Faşizm, esas olarak gerileme çağına girmiş burjuvazinin buyurganlığıdır, diktatörlüğüdür. Bu burjuvazinin devleti canavarlaştırdığı, sınır tanımaz bir buyurgan haline getirdiği bir düzendir. Bu böyle olduğu içindir ki, faşizm, burjuvazinin gerilemesi dönemine denk gelen 20. yüzyıl başında ortaya çıkmıştır.¹²⁶

20. yüzyıl, ideolojilerin hızla değiştiği, özellikle de faşizmin ülkelerden ülkelere hızla sirayet ettiği bir dönem olmuştur. Önceleri; yönetim biçimi ne olursa olsun, devletler faşizan uygulamaları bünyesinde barındırabilmekteydi. Lâkin, bahsi geçen yüzyıl, faşizmin salt olarak uygulanabilmesi için gerekli zemini oluşturması ve uygulama örneklerini vermesi bakımından araştırmaya konu edilmiştir. Faşist devlet yönetiminin uygulandığı ülke örneklerinde faşizmin nasıl doğduğu ve faşist devlet sisteminin nasıl beslenerek yükseldiği, faşist yönetimde ön plana çıkan etmenler ve faşist yönetimin nasıl sona erdiğiyle ilgili olarak gruplandırmalar yapılmıştır.

Faşist ideoloji her ne kadar 20. yüzyılda doğmamış olsa da, uygulama sahasına kavuşması bakımından ilgili yüzyılın trendi haline gelmiştir. Bu ideoloji perspektifi altında geliştirilen yasalar ve devlet yönetim anlayışlarının incelenmesinin nedeni, halkların kitleleştirilmelerinin cazibesinin nedeninin ortaya çıkacağına umut edilmesindedir. Bu bölümde, 20. yüzyılda faşizmin ülke yönetiminde ana ilke olarak uygulandığı ülke örnekleri, geçtiğimiz iki bölüm ışığında Almanya, İtalya, Portekiz, İspanya ülkeleri üzerinden aktarılmaktadır. Faşist rejimle yönetilen ülkelerde birbirine benzer kurallar ve kült liderler ortaya çıksa da, ülkeden ülkeye faşist rejimin etkilerinde bazı farklılıklar olmaktadır. Faşizm, doğduğu ve geliştiği ülkeye özgü koşullar sonucunda oluştuğu için, her ülkede kendisine has özellikler kazanmıştır. Bu farklılıklar ve benzerlikleriyle faşist rejimin kitleler üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır.

3.1. Almanya’da Faşizm Örneği: Hitler Rejimi (1933-1945)

20. yüzyıl, faşist devletleri arasında en bilineni şüphesiz Almanya Devleti ve devlet lideri Adolf Hitler’dir. Alman Faşizmi’nde, diğer faşist devlet sistemlerinden

¹²⁶ Cem Eroğul, “Cumhuriyet Tarihinde Faşizm Olgusu”, *Mülkiye Dergisi*, 25/227, Ankara 2001, s. 190.

farklı olan ve ön plana çıkan etmenler, onun geçmişte ve günümüzde faşist yönetim sistemini uygulayan ülkeler arasında en çok bilinen ülke olmasına neden olmuştur.

3.1.1. Almanya'da Faşizmin Doğuşu

Almanya'da, faşist rejimin yükselmesinde Birinci Dünya Savaşının ardından ortaya çıkan ekonomik ve siyasal kaos ortamının etkisi büyüktür. 1918 yılında DAP (Alman İşçi Partisi) kuruldu ve bu Partinin başına Adolf Hitler geçti. Parti adı kurulduğu yıldan iki yıl sonra NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) olarak değiştirildi. Parti 1923 yılında başarısız bir darbe girişiminde bulundu ve Hitler bu nedenle bir yıl kadar hapiste kaldı.¹²⁷

Birinci Dünya Savaşından mağlubiyetle ayrılan Almanya, itilaf devletleri ile bir barış anlaşması imzalamak durumunda kaldı. Ali Serdar Mete'ye göre; NSDAP'ın ülke yönetimini devralmasında Versay Antlaşması'nın, Almanya için çok ağır şartlar taşıdığını ve bu şartların Almanya lehine düzeltilmesi gerektiğini ileri sürerek savaş sonrası Almanya'nın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik kaos ortamından yararlanmasının rolü büyüktür. Zira, partinin Marksist Sosyalizm ve Yahudi Düşmanlığı, ırk üstünlüğü gibi ilkeleri politik birer ilke haline getirmesi Yahudilerin ekonomik rekabetinden rahatsız olan işsizler, meslek grupları ve Alman iş adamlarının partinin bu ilkelerine sempati duymasına neden olmuş ve komünistlere ve Yahudilere olan bu düşmanlık sebebiyle pek çok iş adamı ve sanayici partiye önemli parasal desteklerde bulunarak NSDAP'ın yükselmesine katkıda bulunmuşlardır.¹²⁸

Almanya'da savaş dönemini yaşamış, NSDAP'ın iktidara gelmesiyle çalışma izni iptal edilmiş bir akademisyen olan Theodor W. Adorno'nun¹²⁹ faşizm üzerine çalışmaları oldukça önemlidir. Adorno; Birinci Dünya Savaşından sonra ülkedeki orta sınıfların büyük bir bunalıma girdiklerini söylemektedir. Bunun sonucunda, ortalama insan karakterinin politik ifadesi olarak faşist rejime itaatın geliştiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancılaştıran, kendinden nefretten, güvence kaybından muzdarip aşağı orta sınıf, otoriteryan kişiliği oluşturan sadist ve mazoşist kişilik özellikleri geliştirmiştir.¹³⁰

¹²⁷ Mehmet Serkan Şahin, "Hitler'in İktidara Gelişinin Türk Diplomatik Raporlarına Yansıması", *Tarih Okulu Dergisi*, 35, İzmir 2018, s. 282–283.

¹²⁸ Ali Serdar Mete, "Hitler Almanyası: Propagandanın Gücü",

https://www.academia.edu/4566112/HITLER_ALMANYASI_PROPAGANDANIN_GUCU.

¹²⁹ Theodor W. Adorno, *Otoritaryen Kişilik Üzerine- Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*, İstanbul 2016.

¹³⁰ Andrew Vincent, *age.*, s. 229.

3.1.2. Alman Faşizmi'nde Ön Plana Çıkan Etmenler

Almanya Faşizmi'nde ön planda olan şey ırk devleti kurma ve kan unsuruna dayalı geliştirilen politikalar olarak görülmektedir. Üstün ırk teorisinin geliştirildiği Alman Faşizmi'nde, Hitler'in ağırlığı daha fazla olup tek adamlık yönü ön plana çıkmaktadır. Alman Faşizmi'nde, İtalya'daki faşist rejimin öngördüğü kültürel milliyetçilikten çok daha katı ve sınırlayıcı bir milliyetçilik ön plana çıkmıştır.¹³¹ Bu bağlamda Almanya ve İtalya'da faşist rejimlerin doğmasında her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi ön planda olsa da, faşist rejimin gayeleri ve milliyetçilik anlayışlarında birtakım farklılıklar olduğu söylenebilmektedir.

Ülke ekonomisinde kapitalist sistemi icra etmek, faşizm için en doğru sistem gibi görünmekteydi. Tek parti iktidarının söz konusu olduğu Nazizm'de, Wilhelm Reich'e göre, ulusal toplumculuk, 'işbaşına geçmesinden önce ve geçtiği dönemde' bir orta sınıf hareketi oluşunu ortaya koymak zorunda kaldığı süreçte, kapitale karşı ve devrimcidir.¹³² Bu bağlamda, Nasyonal Sosyalizm'in devrimci, yenilikçi ve kapitalist sisteme karşı bir rejim olduğu sonucuna varılmaktadır.

Faşist ülkelerin anlayışlarının da birbirlerinden farklı olduğunu unutmamak gerekir. Kültürel, sosyal, tarihsel, ekonomik yani kısaca bir devleti oluşturan etmenler her coğrafyada değiştiğinden dolayı, Almanya ve diğer faşist rejim örnekleri birbirlerinden farklıdır. Örneğin, İtalya ve Almanya'da faşist ideolojinin önemli ögesi olan milliyetçilik anlayışları da farklılık göstermektedir. "İtalyan örneğinde faşizm, ırk milliyetçiliğine uzaktır. Çünkü İtalyan örneğinde, Almanya örneğinde olduğu gibi ırk üstünlüğüne dayalı bir devlet kurma çabası gözlenmez."¹³³

Almanya'nın ırk üstünlüğüne dayalı bir devlet kurma çabası pek çok nahoş olaya sebep olmuştur. Bu olayların başında, Nasyonal Sosyalist devletin Yahudilere karşı uyguladıkları faaliyetler gelmektedir. Pozhidayeva'nın da belirttiği üzere, genel olarak Yahudi Düşmanlığı, tüm Avrupa kıtasında derin köklere sahipti. Bu öfkenin nedeni olarak pek çok sebep gösterilse de, Dünya Ekonomik Buhranının ardından bu sefaletin sorumlusu olarak Yahudiler gösterildi. Halkın karşısına ötekileştirmeye ve nefrete maruz bırakılabilecek bir hedef de konulmuş bulunmaktaydı. Kitle artık tüm dikkatini

¹³¹ Abdul Samet Çelikçi ve Can Kakışım, "İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, Muş 2013, s. 96.

¹³² Wilhelm Reich, *age.*, s. 78.

¹³³ Emre Con, *age.*, s. 15.

ona verebilirdi. Nazilerin, Yahudi karşıtı propagandalarına pek çok Alman gözü kapalı inandı ve Hitler'in iktidara gelmesinin ardından Yahudi Karşıtlığı; Nazilerin iç politikasının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Yahudilerin aleyhine olan ve onları dışlayan pek çok kanun ve kararnameyle Yahudilerin sosyal yaşamları ciddi şekilde kısıtlandı ve Yahudiler pek çok sosyal yaşam alanından men edildi. Daha sonra üstün Alman ırkı düşüncesi ve ari olmayan etnik azınlıklara karşı baskı politikasıyla Yahudiler ve Çingene kökenli vatandaşlar da dâhil olmak üzere milyonlarca kişi katledildi.¹³⁴ Bu bağlamda, Nasyonal Sosyalizm'in antisemitist bir ideoloji olduğunu söylemek mümkündür. Antisemitizm ise; "Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici önlemler alınmasını isteyen görüş"¹³⁵ olarak ele alınmaktadır.

Alman Faşizmi uygulama sürecinde, yukarıda aktarılan insani normlara pek uymayan cinsten eylemler karşısında, halkın kitleleştirilmesi ve bu kitlenin desteğinin alınması hususunda ekonomik ve statüsel etkenlerin rolü büyük olmuştur.

"Kimileri için Nazi partisi üyeliği, daha iyi işler ve bazen de şık üniformalar demektir. Pek çok eski Nazi, partiye sadece kariyerlerini ilerletmek için katıldıklarını ileri sürmüşlerdi ve belki de birçoğu doğru söylüyordu. Zira, bir tiranlığın kadrolarını oluşturmak için inananlara ihtiyacınız yoktur; oportünistler de layıkıyla işe yararlar. Nazi Almanyası'nın ürkütücü yanı, soğukkanlı kitle katillerinin normal insanlara nasıl dönüşebileceğidir."¹³⁶

Bu bağlamda, Nazi partisine destek veren pek çok insanın partinin ideolojilerini uygun bulmasalar bile daha iyi bir iş ve daha iyi bir statüye ulaşmak için partiye destek verdikleri sonucuna varılmaktadır. Michael Roskin de, Nazi partisinin fırsatları değerlendirmek için Nazi partisine destek veren insanlarla tiranlığın kadrolarını oluşturduğuna değinmektedir.

Kitle içinde meydana gelen psiko-patolojik süreçlerin bir tezahürü Hitler'in şahsı üzerinde gerçekleşmekteydi. Hitler'in yetkeci kişilik yapısı, kitlenin yönetenlerden ne beklediği ve yönetenin kitleyi nasıl gördüğü ikilemini açıklar niteliktedir. Kısaca yetkeci kişi, inançlara körlük derecesinde bağlı, yetkeye tam itaat eden, 'öteki'ne aşırı nefret, vb. duygular besleyen kişi anlamına gelmektedir. Yetkeci kişiliğin özü, sadist ve mazoşist itkilerin aynı anda varlık göstermesi şeklinde tanımlanmıştır. Sadizm, bir

¹³⁴ Nina Pozhidayeva, *Alman Siyasal Sisteminde Weimar Cumhuriyeti Sonrası Nasyonal Sosyalist Partisinin İktidarı ve Nazizm*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011, s. 139-144.

¹³⁵ tdk.gov.tr

¹³⁶ Michael G. Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*, Ankara 2013, s. 209.

başka insan üzerinde az ya da çok yıkıcılıkla karışık sınırsız yetke uygulamayı amaçlamak olarak anlaşılır; mazoşizm, kişinin kendisini yenilmez büyüklükte bir güç içinde eritmeyi ve onun gücünün ve utkusunun bir parçası olmayı amaçlar. Sadist eğilimler de, mazoşist eğilimler de soyutlanmış bireyin tek başına ayakta durabilme yetersizliğiyle bu yalnızlığı yenecek bir ortak yaşamsal ilişki gereksinmesinin sonucudurlar.¹³⁷

Alman Faşizmi'nde, ön plana çıkan etmenlerden birisi de Alman gençleri üzerinde gerçekleştirilen politikadır. Naziler, küçük yaştan itibaren, Alman çocuklarını Nazi ilkelerine bağlı kişiler olarak en iyi şekilde yetiştirmeye büyük önem vermekteydi. Alman gençlerinin eğitimine verilen önem aynı şekilde gençlerin spor alışkanlığını kazanmaları için gerçekleştirilen spor etkinlikleriyle de kendisini belli etmekteydi. Tüm bu eğitim ve spor alışkanlığını kazanma süreci aslında Alman gençlerin 'ari ırk'a layık birer birey olabilmeleri ve her daim sağlıklı bir beden ve zihin yapısına sahip olmalarının istenmesiydi.¹³⁸ Elbette ki, çocuk ve genç yaştaki bireylere yapılan kafatası eğitiminin amacı, baskıcı ve insanlık karşıtı ideolojilerine psikolojik açıdan rahatsız bireyler yetiştirmek üzere sistemin devam etmesidir. Yine amaç, kitle içine doğmuş veya büyümekte olanların, kitle dairesinde kalması ve burada hayatına devam etmesidir.

Alman Faşizmi'ni diğer faşist rejimle yönetilen ülkelerden ayıran temel olarak iki kavram karşımıza çıkmaktadır. "Nasyonal Sosyalizmin temelini oluşturan yapıcı unsurlar "*Volksgemeinschaft*" ve "*Führer*" görüşleridir. *Volksgemeinschaft*, ırk birliğine dayanan Alman halkının oluşturduğu bütünü ifade eder. Irk birliğine dayanan Alman halkının oluşturduğu bu bütün ise, bir Führer tarafından yönetilecek ve yönlendirilecektir. *Volksgemeinschaft*, sistemin ağırlık merkezini oluşturmaktadır."¹³⁹ Burada, Alman Faşizmi'nde üstün ırk kavramı ön plana çıkmaktadır. Irk birliğinin oluşturulmaya çalışıldığı Alman Faşizmi'nde, oluşturulan bu ırk birliğini yönetecek olan führer ön plana çıkmaktadır.

Alman Faşizmi'nde kitlelerin desteğini almak için pek çok araç kullanılmıştır. Buradan hareketle, Faşizmin üç F'si; Almanya'da Futbol-Festival-Fuhuş olarak öne çıkmıştır. "Üstün Alman Irkı" yaratma propagandalarıyla fuhuş kampları organize edilmekteydi ve festivaller sistemin istediği doğrultuda yapılmaktaydı.

¹³⁷ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, İstanbul 1996, s. 178.

¹³⁸ Cüneyt Aşma, *Adolf Hitler*, İstanbul 2017, s. 127.

¹³⁹ Emre Con, *age.*, s. 98.

Ülke liderlerinin, meşruiyet sağlamadaki en etkin kullandığı yöntemlerden birisi olan propaganda, Almanya’da da pek çok kez kullanılmıştır. Öyle ki, halkı kitleleştirmenin önünü açan bu yöntemlerden sorumlu devlet görevlisi bile vardı. Ayrıca Adolf Hitler’in yaptığı propagandanın en ileri biçimlerinden biri olarak kaleme aldığı kitap olan ‘Mein Kampf’¹⁴⁰ çok etkili olmuştur. Devlet propaganda çalışmalarını, yürüten ve Nazi Almanyası’nın ikinci adamı olarak bilinen Dr. Goebbels, tarafından kullanılan propagandanın temel bazı özellikleri, Leonard W. Doob’un yaptığı araştırmalar ışığında şu şekilde sıralanabilmektedir:¹⁴¹

- Propagandacı, kamuoyu ve olaylar hakkında bilgi sahibi olmalı ve bu bilgiyi elde etmek için casuslar ve telefon konuşmalarından elde edilen veriler gibi istihbarat bilgilerini toplayarak propaganda için mevcut bir malzeme oluşturmalıdır.
- Propagandanın, tek merkezden planlanarak uygulanması gerekir. Böylelikle, ilk olarak yetke bütün propaganda direktiflerini verecek, ikinci olarak bu direktifler önemli memurlara açıklanarak onların morali iyi tutulacak, son olarak propaganda niteliği taşıyan kuruluşlara nezaret edilecektir.
- Bir eylem için propaganda yapılacaksa bunun planlanmış olması gerekmekte ve propaganda sonuçlarının önceden hesaba katılmış olması gerekmektedir.
- İyi bir lider tarafından yapılacak propaganda işi çok daha kolaylaştıracağından prestij sahibi liderler seçilmelidir.
- Nazi ideolojisi propagandayı savaşın bir kolu olarak değerlendirdiği için düşmanın eylemlerini ve politikasını etkilemek propagandanın amaçlarından birisidir. Propaganda aracılığıyla düşmanın kendisi hakkında bilgi vermesi için çalışılır.
- Propagandanın karşı görüşteki kişileri hemen etkileyemeyeceği göz önünde bulundurulmalı ve bazı değişik anlatımlar ya da eylemler aracılığıyla kuvvetli karşı eğilimleri etkilemesi sağlanmalıdır.

Alman Faşizmi’nde, propagandanın temel işlevleriyle ilgili paylaşılan bilgiler ışığında, kitleleri etki altına almak için onların kullandığı iletişim araçlarının yakından takip edildiği ve buradan alınan verilerin tek merkezden yönetildiği, bu bilgilerin

¹⁴⁰ Adolf Hitler, *age*.

¹⁴¹ Leonard W. Doob, “Goebbels’in Propaganda İlkeleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/3, Ankara 1968, s. 341–366.

sonuçları hesaplanarak, propaganda yapabilecek prestij sahibi liderler tarafından düşmanların eylem ve politikasını etkileyecek şekilde kullanıldığı sonucuna varılmaktadır.

3.1.3. Alman Faşizmi'nin Yükselmesi

Alman Faşizmi, NSDAP'ın iktidara gelmesinin ardından bünyesinde gerçekleştirdiği teşkilatlanma, parti ilkelerinin kitlelerde kolektif olarak kabul görmesiyle birlikte yükselişe başlamıştır. Almanya'da, faşizmin yükselmesinde teşkilatlanma sisteminin rolü büyüktür. Alman Faşizmi'nde teşkilatlanma sistemi genel olarak on basamaktan oluşur ve ilk basamaktan son basamağa kadar sıralama mevcuttur. Bu teşkilatlandırmaya göre, en üstte NSDAP, ikinci basamakta Führer, üçüncü basamakta führer vekili, dördüncü basamakta reich yöneticileri, beşinci basamakta eyalet yöneticileri, altıncı basamakta bölge yöneticileri, yedinci basamakta yerel grup yöneticileri, sekizinci basamakta birim yöneticileri, dokuzuncu bölümde blok yöneticileri ve onuncu ve son basamakta parti üyeleri yer almaktadır.¹⁴² Bu tarzdan bir yapılanmayla sert bir diktatöryal yapı kurulmuş bulunmaktaydı.

Alman siyasi konjonktürüne Alman Kadın Kuruluşu, Memurlar Birliği gibi örgütler dahil edilmiştir. Bu sayede, Alman Kadın Kuruluşu, Alman kadınlarının faşist yönetime destek vermelerine aracı olurken işçi ve memurlar için oluşturulan kuruluşlar, bu meslek gruplarının desteğinin alınmasını sağlamıştır. Ayrıca, ordu da yönetimin etkin olarak kullanıldığı bir araç niteliğindedir. Nazi organizasyonu, ordu ve partinin çalışmalarıyla birlikte adeta "Alman Savaş Manikasına" dönüşmüştür.¹⁴³ Bu bilgiler ışığında, NSDAP'ın, kitleleri iyi bir şekilde organize ettiğini ve kitlelerde yer alan kişileri cinsiyet, meslek grupları gibi faktörleri göz önünde bulundurup gruplandırarak NSDAP'a daha çok destek vermelerini sağladığını söylemek mümkündür.

1924 yılından itibaren aktif olarak Nasyonal Sosyalist Parti'nin başında siyasal mücadelesine devam eden Hitler, genel seçimlere katılır ve kazanır. 1929 yılında ise, dünya çapında patlak veren ekonomik buhran, Naziler'in yükselişi için fırsat sunmuştur. Ekonomik darboğaza girmiş halka, hem ekonomik vaatler verip hem de "Alman Irkının Üstünlüğü" afyonundan tattırıp, onları sarhoş etmek ve odağını başka yere çekmek gibi propaganda temelli yöntemler tam da bu dönemde yerini bulmuştur.

¹⁴² Ali Serdar Mete, agm., s. 13.

¹⁴³ Ali Serdar Mete, agm., s. 14.

Almanya’da, faşizmin yükselmesinde kitlelerin faşizme verdiği desteği her geçen gün arttırmasının rolü büyüktür. Ancak, kitlelerin desteği kendiliğinden oluşmamış ve bu konuda, NSDAP ve Hitler’in aralıksız çalışmalarının faydası büyük olmuştur. Bu konuda Mete’nin de belirttiği üzere, Hitler, partisini ve adını ön plana çıkararak, NSDAP’ın aralıksız faaliyetleriyle birlikte gün geçtikçe güçlenmiş ve faşizmin, Almanya’da yükselmesine aracılık etmiştir. NSDAP’ı, Almanya’da en güçlü örgüt haline getirene kadar çalışmalarına devam eden Hitler ve parti çok kısa bir sürede yüzlerce üyeye ulaşmış ve üye sayısını on iki yılda 1,4 milyondan 5,5 milyona çıkarmıştır.¹⁴⁴

3.1.4. Alman Faşizmi’nde Kitle Ruhunun Oluşumu

Alman halkı içindeki birey, ırkın büyüklüğü üzerine yapılan söylemler neticesinde, kendini hiçbir zaman yalnız hissetmemiştir. Dokunulma korkusunun verdiği rahatsız edici duygulardan, faşist lider Hitler’in oluşturmaya gayret ettiği kitle içinde kurtulmuşlardır.

Alman Faşizmi’nin tutunduğu ana menteşe ırk kuramıdır. Cermen Irkı’nın büyüklüğü ve dünya çapında egemen olacağı fikri, kitle içindeki herkes tarafından kanıksanmıştır. Tek başına bulduklarındaki isimleri ne olursa olsun, onlar artık Büyük Almanya isminden güç almakta ve bu isimle anılır hissetmektedirler. Irkın büyüklüğüyle yapılan özdeşim noktasında kitleler, enerjilerini yüksek seviyelerde tutmakta ve deşarja ulaşmaktadırlar.

Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılan Almanya için ülkenin iktisadi, sosyo-ekonomik durumu kötüydü ve kötüleşmeye devam etmekteydi. Özellikle, özel dış borçlar orta sınıfların omzuna ağır bir yük bindirmekteydi. Bu gibi durumların ağırlığı altında ezilen orta sınıflar, faşizmin yönlendirmesiyle özelde Hitler ile özdeşleşip, kitleleşme eğilimi gösterdiler.

Özellikle faşizmin doğuşu esnasında Hitler, ereklerine varabilmek için, kitlelerin ulusçu duygularına seslenmektedir. Hareketini kitle temeline oturtmaya, bunun için uygun bir propaganda geliştirmeye ve onu sonuç alacak biçimde kullanmaya niyet etmiştir. Dolayısıyla, ulusçu buyuruculuğu sert bir şekilde kullanmıştır. Hitler’in giriştiği propagandanın yığınları ardına takıp götürmesine izin veren, insanların buyurgan, özgürlüğe düşman ve sıkıntılı ruhsal yapılarıdır. Bundan ötürü de, Hitler’in

¹⁴⁴ Henri Michel, *Faşizmler*, İstanbul 1993, s. 49-50.

toplumbilimsel önemi kitlelerin ona verdiği görevde saklıdır.¹⁴⁵ İnsanlar, kaos yaşadıkları dönemde bir araya gelerek kendilerini güvende hissetmişler, sert ve baskıcı bir liderle özdeşleşerek egolarını tatmin etmişler ve birden fazla verinin her an ondan ona sirayet etmesiyle oluşan amaç etrafında kitle enerjisinin yüksek tutulmasına ve devamlılığının sağlanmasına hizmet etmişlerdir.

3.1.5. Alman Faşizmi'nin Sona Ermesi

Almanya'da, faşist yönetimin sona erme sürecini; Hitler'in Sovyet Rusya'yla "saldırmazlık paktı" imzalamasından bir hafta sonra Sovyetler Birliği'ni işgal etmek üzere "Barbarossa" taarruzu emrini vermesi kararı başlatmıştır. Adolf Hitler'in bu kararı vermesinin ardından, Barbarossa taarruzundan istenilen başarı elde edilememiştir. Bu başarısızlık nedeniyle, Müttefik Devletler tarafından Alman hükümetinin varlığına son verilmiş ve Şubat 1945'te müttefik liderlerinin Almanya'yı dört geçici işgal bölgesine ayırmasıyla sonlanmıştır.¹⁴⁶

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşındaki başarısızlığı sadece faşist yönetimin ideal bir yönetim olmadığını topluma kanıtlamamış, aynı zamanda üst düzey NSDAP yöneticileri de "Büyük Almanya İdeali"nin yenilgisiyle topluma kabul ettirmek için çabaladıkları ilkelerin işe yaramadığını fark etmiş ve hayal kırıklığına uğrayarak başta Adolf Hitler olmak üzere intihar ederek hayatlarına son vermişlerdir.¹⁴⁷

3.2. İtalya'da Faşizm Örneği: Mussolini Rejimi (1922-1943)

İtalya, faşizmin doğduğu ve gelişimini sürdürdüğü ilk ülke olup faşizm, bu topraklarda, yirmi iki yıl kadar yönetim şekli olarak uygulanmıştır. Benito Mussolini'nin 1922 yılında iktidara gelmesiyle beraber faşizmin, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar devlet rejimi olarak uygulandığı tek ülke olarak İtalya, dikkati çekmektedir. Nasıl Almanya örneğinde faşizm Adolf Hitler'le doğrudan ilişki içerisindeyse aynı şekilde İtalya'da uygulanan faşizm, Mussolini'yle doğrudan doğruya ilişkilidir. Mussolini faşizme ideolojik çerçeveyi kazandırmıştır.

3.2.1. İtalya'da Faşizmin Doğuşu

Birinci Dünya Savaşı'na büyük bir umutla giren ve savaş süresinde cephe değiştirip İtilaf Devletleri yanında savaşan İtalya, her ne kadar savaşın kazanan

¹⁴⁵ Wilhelm Reich, *age.*, s. 74-75.

¹⁴⁶ Michael G. Roskin, *age.*, s. 210-211.

¹⁴⁷ Ali Serdar Mete, *agm.*, s. 16.

tarafında yer alsada kendisine vadedilen toprak ve ganimetlere ulaşamamıştır. “*Faşizme zemin hazırlayan süreçteki ekonomik nedenler, öncelikle doğrudan Birinci Dünya Savaşı ve onun sonuçlarıyla ilgilidir: İlk olarak İtalya, savaşın ganimetlerinden yeterince yararlanamadığı için savaştan ‘yenik galip’ olarak çıkmıştır.*”¹⁴⁸ Bu bağlamda, İtalya’nın yenik galip olarak ele alınmasında, İtalya’nın savaşın kazanan tarafında yer almasına rağmen beklediği toprak ve sömürgelerden istediği ölçüde yararlanamaması sonucunda ekonomik açıdan hayal kırıklığına uğraması rol oynamaktadır. Bu durum, 1919 yılı başlarından itibaren ülkede kaotik bir halin yaşanmasını doğurmuştur. Ülkedeki sanayileşme durma noktasına gelmiş, halk kitleleri; maddi ve manevi olarak huzursuzluk ve yoksunluğa düşmüşlerdir. 1919-1922 yılları arası İtalya, bu haliyle yüzleşmek ve mücadele etmek durumunda kalmıştır.

İtalya’da, faşizmin iktidara gelme sürecinde, önceden İSPnin bir üyesi olan Mussolini’nin bu parti yayın organı olan ‘Avanti’ gazetesindeki yazıları ile İtalya’nın Birinci Dünya Savaşına girmesini savunmasıyla partiden ihraç edilmesi etkili olmuştur.¹⁴⁹ Bu bağlamda, Mussolini’nin başta bir İSP üyesi iken daha sonra işçi hareketlerine karşı cephe alması ve önceden üyesi olduğu partinin düşüncelerine tezat bir siyasi ideoloji olan milliyetçi çizgiyle partisinin temel ideolojisini oluşturduğu sonucuna varılmaktadır.

Mussolini, iktidara gelmeden önce faşist parti genel seçimlerde başarı gösterememişti. 1922de gerçekleştirilen ve faşist iktidarın yönetimi ele geçirmesine aracılık eden Roma Yürüyüşü, Benito Mussolini önderliğinde Napoli’den başkent Roma’ya düzenlendi. Bu yürüyüşün öncesinde Mussolini’nin iktidara geldiği dönemde faşist partinin yeterince oy kazanamaması çok önemli değildi zira, faşist partinin asıl amacı halkın oyunu kazanmaktan ziyade disiplinli bir örgütle iktidarı zorla ele geçirmektir.¹⁵⁰ İlk dünya savaşından sonra İtalya’da yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik olumsuzluklar, zaten Mussolini’yi iktidara getirecek hazırlıkları yaptı. Dört defa hükümet değişmiş ancak istikrar sağlanamamıştı. Ülkenin anarşik durumunun çölünde faşizm, kitlelere vaha olarak görünmüştü.

¹⁴⁸ Roger Bourderon, *Faşizm, İdeoloji ve Uygulamalar*, Ankara 1989, s. 8.

¹⁴⁹ Demirhan Fahri Erdem ve Çiğdem Erdem, “İtalya’da Faşizmin Yükselişi ve Antonio Gramsci’nin Faşizm Karşıtı Strateji ve Taktikleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/1, Ankara 2016, s. 111.

¹⁵⁰ Emre Con, *age.*, s. 70.

3.2.2. İtalyan Faşizmi'nde Ön Plana Çıkan Etmenler

İtalya'nın buhranlı toplumsal yapısının bir tezahürü olarak, ülkede sağ partilerin aldığı oylar hayli çoğalmıştır. Mussolini, sağ partileri PNF (Ulusal Faşist Parti) ekseninde tutmayı başarmış ve iktidara geliş sürecinde moraliteyi yüksek tutmayı bilmiştir. İktidara gelişinden kısa bir süre sonra uyguladığı devletçi iktisat politikaları sayesinde ekonomi nefes almış, bununla ilgili olarak da halkın desteği artmıştır. Ayrıca da, Roma İmparatorluğu'nun güçlü dönemlerindeki halini kitlelere hatırlatmakta ve bir hayal bulutu olarak onlara bunu hediye etmekteydi. Yaşanan toplumsal ezikliğin ve bastırılan hislerin nihayet dışarı atılabildiği ve deşarjın yaşanabildiği vakit gelmişti.

“Mussolini uyguladığı bazı devletçi ekonomi politikalarıyla tarımın ve sanayinin canlanmasını, İtalya'da işsizliğin azalmasını sağlamıştır. Bu ekonomik iyileşme durumu da şüphesiz ki, bir yandan halk kitleleri arasında faşizme karşı sempatiyi arttırırken bir yandan da Mussolini'nin popülaritesinin daha da artmasına neden olmuştur.”¹⁵¹ Bu popülariteyi, faşizmin çağın en doğru ideolojisi ve en ideal yönetim biçimi olduğu propagandasını yapmak için kullanan ve bu amaç doğrultusunda gerek eğitim gerekse de iletişim olanaklarından sonuna kadar yararlanan Mussolini, kendisi üzerinde odaklanan bir lider kültürü yaratmayı başarmıştır.¹⁵² Kitle içinde, öykülenen kişi, ailede patron baba ve emredici devletin babası olmuştur. Ülkesinde “Duçe” özel sıfatıyla anılan bir lider olmayı başarmıştır.

İtalyan Faşizmi'nde, Almanya'daki faşist yönetimin aksine ırk üstünlüğüne dayalı bir faşist politikadan ziyade kültürel değerler bakımından öngörülen bir milliyetçilik anlayışı ön plana çıkmaktadır. İtalyanlar, eski Roma İmparatorluğu dönemiyle deşarj olmaktadır. Bu nedenle lider tarafından, ırk değil, milliyetçilik duyguları tetiklenmiştir. Öyle ki, Roma İmparatorluğu'nu canlandırma hayaline dek varan emperyalist heveslere sahip olup, kurgulanan dış düşmanlar imgesi yoluyla içte birlik ruhu yaratılmaya çalışılmaktadır. Anti-entellektüel ve şiddet içeren bir söyleme sahip olan İtalyan Faşizmi, akıldan ziyade, inanç ve duygulara hitap etmekte ve eyleme dayanmaktadır. Ayrıca, mitleri, sembolleri, ritüelleri, marş ve sloganları yoğun bir şekilde kullanmakta, böylece iç tutarlılığı zayıf bir ideoloji de olsa kitleleri mobilize ederek kendisine çekebilmektedir.¹⁵³

İtalyan Faşizmi'nde de propaganda araçları etkin şekilde kullanılmıştır. Con'un da belirttiği üzere burada, ön plana çıkan propaganda yöntemlerinden birisi de radyodur.

¹⁵¹ Giampetro Carocci, *Faşizmin Tarihi*, İstanbul 1965, s. 36.

¹⁵² Abdül Samet Çelikçi ve Can Kakışım, “İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, Muş 2013, s. 90.

¹⁵³ Abdül Samet Çelikçi ve Can Kakışım, agm., s. 95.

Kullanılan diğer propaganda araçları arasında ise Roma Yürüyüşü'nde ölen kişilerin madalyalarının sergilendiği sergiler ve yine afişler yer almaktadır. Hem Almanya'da hem de İtalya'da başlatılan her eve bir radyo kampanyasıyla kitlelerin desteğini sağlayacak kanal açılmıştır. Zira bu iki yetkeci devlet de radyoyu merkezi olarak kontrol edebileceği bir iletişim aracı olarak gördükleri için bu kampanyayı başlatmıştır. Bu kampanyanın ardından tüm ev ve ortak yerleşim alanlarında hükümet anonslarının dinlenilmesi için gerekli altyapı oluşturulmuş ve aynı amaçla da şehir meydanlarına hoparlörler yerleştirilerek tüm halkın anonsları dinlemesi sağlanmıştır.¹⁵⁴

İtalyan Faşizmi'nde de devlet, gençleri çok önemli birer kaynak olarak görmüş ve Almanya'da olduğu gibi bir teşkilatlanma sistemine bünyesinde yer vermiştir. 'Kara Gömlekliler' adındaki bu teşkilat; politik mücadelelere girişmiş, özellikle, komünist gruplarla ve grevci işçilerle çatışmıştır.

3.2.3. İtalyan Faşizmi'nin Yükselmesi

Mussolini, önceleri ISP üyesi iken, daha sonra partiden ihraç edilmiştir. Bu ihracın ardından Mussolini, işçi hareketine karşı bir tutum sergileyerek işçi hareketlerine karşı cephe almış ve milliyetçi bir çizgide mücadele etmek gerektiğini savunarak iki yıl içerisinde üye sayısını; 17.000'den, 310.000'e yükseltmiştir.¹⁵⁵ Bu bağlamda, faşist hareketin İtalya'da, iki yıl gibi kısa bir sürede oldukça büyük bir ilgi uyandırdığını söylemek mümkündür. Toplumdaki pek çok kişi; faşist yönetim şeklini desteklemeye başlamış ve faşist yönetimin İtalya'da yükselişine aracılık etmiştir. Mussolini, Faşist Partiyle asıl başarısını 1924 yılında elde etmiştir. 1921 yılında da seçimlerde meclise girmiştir ancak 1921 yılında faşist parti, meclise 1921 seçimlerinde otuz yedi milletvekiliyle katılırken, 1924 seçimlerinde üç yüz yetmiş beş milletvekiliyle katılarak asıl büyük başarısını elde etmiştir.¹⁵⁶

Faşist Parti, iktidara geldikten sonra diğer siyasi partilerin işlevsizleşmesini ve ortadan kalkmasını kendisine amaç edinmiştir. Bunun için faşist rejimi destekleyen faşist parti dışında diğer tüm partilere yönelik baskıcı politikalar uygulanmaya başlanmış ve bir süre sonra faşist parti, meclisteki tek parti olarak görev yapmaya başlamıştır.¹⁵⁷ Bu bağlamda, bu partinin, meclisteki tek parti olmak istemesinin nedeni

¹⁵⁴ Emre Con, *age.*, s. 78.

¹⁵⁵ Giampero Carocci, *age.*, s. 6.

¹⁵⁶ Abdul Samet Çelikçi ve Can Kakışım, agm., s. 90.

¹⁵⁷ Emre Con, *age.*, s. 72.

olarak faşist yönetimlerde ön plana çıkan tek partililik anlayışı olduğu bilinmektedir. Zira faşizm diğer siyasi ideolojileriyle çatışma halinde olacağı için bu durum partinin meclis ve ülke üzerinde istediği etkiyi yaratmasına engel yaratabilirdi. Bu nedenle, faşist partiye muhalefet etme ihtimali olan bir parti Mussolini ve diğer parti üyeleri tarafından istenmemiştir.

3.2.4. İtalyan Faşizmi'nde Kitle Ruhunun Oluşumu

Birinci Dünya Savaşından bitik ayrılan İtalya'da işler yolunda gitmemektedir. İç düzende meydana gelen karışıklıklar, siyasi partilerin etkisizliği, ekonomik darboğaz ve çeşitli memnuniyetsizlikler halkı oldukça zorlamaktadır. Bunların bertaraf edilmesi ve halkın içinde bulunduğu zor koşulların da manipüle edilmesi için "Ulus" kavramı geliştirilmiştir. İnsanlar, bu veri etrafında birleşmiş ve kitleleştirilmişlerdir.

Güçlü olanın haklılığına inanan Mussolini'nin hareketleri ve konuşmaları genel olarak provoke edici tarzdaydı. Ayrıca siyaset sahnesinde fikirlerini kabul ettirebilmenin saldırgan bir tavırla mümkün olacağına inanmaktaydı.¹⁵⁸ Mussolini'nin bu hâli etkili olmuş, kitleler, güçlü bir devlet lideriyle kendilerini özdeşleştirmiş ve ulus kavramı; kitle içinde enerjiyi korumaya yardımcı olmuştur.

İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı yıllarında kendi birliğini koruma ve idame ettirme çabası, savaşın sonunda nihayete ulaşmış ve umulan ganimetlere ulaşılmasa da bu konu başarıyla tamamlanmıştır. Adeta parçalanan gövde bütünlüğü tekrar bir araya getirilmiş ve tek bir organizma gibi hissedip, hareket edilmektedir.¹⁵⁹ Düşmanın, ülkede uzun süre bulunması ve yaşanan eziklik duygusundan insanlar; kitle içine girmekle kurtulabilmişlerdir. Düşman, çok kalabalık ve çirkindir; ondan nefret edilmektedir. Düşman yerlilerin iyi ve şerefli vatan toprağından geçinmek için çekirge sürüsü gibi gelmiştir. Ama artık karşısında tek bir gövdeye sahip bir kitle, bir ulus, Roma İmparatorluğu'nun varisleri bulunmaktadır.

İtalya'da, devlet lideri Mussolini, 1934 yılında yapılan Dünya Kupası'nın kendi ideolojisini yaymak için bulunmaz bir fırsat olduğunu söylemiştir. Mussolini dönemi İtalya'yı anlatan 'Faşizm' adlı kitapta, festivallerin ve fuhuşun nasıl kullanıldığını, faşist kurmayların meydanlarda propaganda yaparken hep cinselliği öne çıkararak yaptığı

¹⁵⁸ Osman Öndeş, 2. *Dünya Savaşı*, İstanbul 1976, s. 65.

¹⁵⁹ Elias Canetti, *age.*, s. 180.

konuşmalar sonucunda kitlelerin hayvansı çılgınlıklarla kendilerinden geçirdiklerini yazmaktadır. Mussolini İtalya’ında üç F; Futbol-Festival-Fuhuş olarak öne çıkmıştır.

3.2.5. İtalyan Faşizmi’nin Sona Ermesi

İtalya’daki faşist rejim, bir dünya savaşıyla başlamış ve yine bir dünya savaşı ile son bulmuştur. İtalya’nın Habeşistan’ı işgal etmesi ve ardından başlayan İkinci Dünya Savaşına Almanya’nın ardından İtalya da katılmış; ancak yenilgiye uğramıştır. Yenilgiler sonucunda Mussolini, görevinden uzaklaştırılmış ve Mussolini’yi kurtarmak için operasyonlara kalkışan Almanya’nın çabalarına rağmen Mussolini ölmüş ve İtalya’da faşist rejim yıkılmıştır.¹⁶⁰

İtalya’da faşizmin çöküşü şu şekilde anlatılmıştır: Mussolini, İkinci Dünya Savaşında yaşanan başarısızlığın ardından kral tarafından azledilerek gözaltına alınmış ve daha sonra Almanlar tarafından kaçırılmış ve Kuzey İtalya’da çalışmalarına başlamıştır. Ancak çalışmalarına başladıktan sonra, 1945 yılında komünistlerin düzenledikleri bir suikast sonucu ölmüştür. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, Cumhuriyet yönetimi kuruluş ve kabul edilen yeni Anayasa ile her ne şekilde olursa olsun Faşist Parti kurulması yasaklanmış ve faşist parti mensuplarının beş yıl süreyle seçme ve seçilme hakları ortadan kaldırılmıştır.¹⁶¹

Bu bağlamda, İtalya’da faşist rejimin desteklenmesini sağlayan Birinci Dünya Savaşı’nın ardından İkinci Dünya Savaşının faşist rejimin sonunu getirdiği sonucuna varılmaktadır. Bu noktada, İtalya’da kitlelerin faşist rejimi sorgulama ve bu rejimin çözülmeye başlama süreci başlamış ve böylelikle ülkede faşist rejim son bulmuştur.

3.3. Portekiz’de Faşizm Örneği: Salazar Rejimi (1933-1974)

Faşist rejimlerin belki de en uzun hüküm süreni; Portekiz’de yaşanmıştır. Portekiz’deki faşist rejim, kırk bir yıllık uygulama tarihine sahiptir. Ülkede, cumhuriyet rejimini askeri darbeye yıkarak 1926 yılında iktidara gelen yönetim, yerini 1933 yılında faşizan devlet anlayışına bırakmıştır. 1933 yılında çıkarılan anayasayla başbakan António de Oliviera Salazar tam yetkili kılınmış olup, faşizm süreci başlamıştır.

¹⁶⁰ Demirhan Fahri Erdem ve Çiğdem Erdem, agm., s. 114.

¹⁶¹ Benito Mussolini, *age.*, s. 248.

3.3.1. Portekiz’de Faşizmin Doğuşu

Başbakan António de Oliviera Salazar seçimle iş başına gelen ve muhafazakar, Hıristiyan eğilimli olan bir lider olup, Avrupa’da en uzun süre diktatörlüğünü kurumsallaştırma yönünde çalışan lider olmuştur. İş başına gelmesinin ardından parlamentoyu dağıtmış ve ordu gücüne dayanarak bütün muhalefeti yasaklamıştır.¹⁶²

1926’da gerçekleşen darbenin ardından, 1928’de Salazar, Maliye Bakanı oldu. Faşist lider Salazar, daha sonra seçimle başbakan oldu. Burada ön plana çıkan hususlardan birisi; Salazar’ın, darbeyle gelen hükümetin Maliye Bakanı olmasına rağmen daha sonra seçimle başbakan olmasıdır. Darbe neticesinde direkt olarak, Salazar ve faşist rejim Portekiz’de uygulanmaya başlamamıştır.

3.3.2. Portekiz Faşizmi’nde Ön Plana Çıkan Etmenler

Genel olarak faşist rejimlerin, bu rejimlerin uygulanmasına aracılık eden kişilere bağlı olarak çeşitli formlar kazandığını söylemek mümkündür. Bu nedenle faşist rejimlerin uygulandığı her ülkede faşist rejimin kendisine özgü karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Bu bakımdan Salazar dönemindeki faşizm, her ne kadar devlet rejimi olarak uygulanmasa da, çıkarılan anayasa, Salazar’ın adına Estado Novo (Yeni Devlet) dediği; bireysel özgürlüğün milli menfaatler, milli birlik kavramlarına feda edildiği bir yönetim anlayışı, Salazar’ın tam yetkili olması ve muhafazakâr-disipliner bir iktidar faaliyeti yürütmesi, Portekiz’i; faşist ülke olarak incelemeye konu etmiştir.

3.3.3 Portekiz Faşizmi’nin Yükselmesi

Salazar Rejimi, literatüre genel olarak yumuşak ya da light faşizm olarak geçmiştir. Bunun nedeni, Salazar dönemindeki faşist yönetimin, baskıcı ve tutucu olmasına rağmen İtalya ya da Almanya örneklerinde olduğu gibi daha sert, şiddete başvuran, totaliteryan, ırk veya aşırı milliyetçilik kaygısı bulunan bir tutum izlememesi ve daha az kanlı bir sürecin izlenmiş olmasıdır.

Sonuçta, Salazar Portekiz’i İkinci Dünya Savaşı’na girmekten korumuş ve bu savaşa tarafsız kalmıştır.¹⁶³ Bu bağlamda, Portekiz ve İspanya’da faşist yönetimin daha uzun süre uygulanan bir rejim olması belki de bu devlet yönetiminin etkisi altındayken ülkelerin, savaş yaraları almamasındandır. Zira, Almanya ve İtalya’da İkinci Dünya

¹⁶² Serdal Bahçe, “Faşist Cordon Sanitaire ve Avrupa Karanlığı”, *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Tartışma Metinleri*, Ankara 2010, 109, s. 10.

¹⁶³ Rahmi Apak, *Portekiz ve Salazar*, İzmit 1949.

Savaşı'nın hemen ardından faşist rejimler yıkılmıştır. İspanya ve Portekiz örneklerinde ise, bu süreç İtalya ve Almanya örneklerinde olduğu kadar hızlı bir şekilde gerçekleşmemiş ve faşist yönetim, çağdaşlarına nazaran uzun süre ayakta kalmıştır.

3.3.4. Portekiz Faşizmi'nde Kitle Ruhunun Oluşumu

Salazar, kitleleri uyutma aracı olarak türdeşleri gibi; faşizmin üç F'sini en iyi şekilde kullandı. "Fado-Fatıma-Futbol" diye açıkladığı bu üç F; Salazar'a ülkesini oldukça uzun süre yönetmeye fazlasıyla hizmet etmiştir. Kitleler, bizdeki arabeski andıran kaderci-dinsel içeriğe sahip bir kültür ve müzik türü olan Fado ile adeta uyuşturulmuştur. Diğer ülke örneklerinden farklı olarak Fatıma, bir dinsel simge olup, Aydınlanma Çağı'nın mirası olan komünizme karşı ideolojisel bir şekilde dinin kullanılmasının göstergesidir. Futbol ise; insanların coşkusunu, dikkat ve heyecanını yakalamak ve onları bir aksiyon karşısında 'tarafdar' yapmak, faşist lider için bulunmaz bir kitle eğitimidir. Ayrıca, düşünsel hiçbir üretimin bulunmaması da futbolu, kitleleri uyutma aracı olmak bakımından eşsiz kılmaktadır.

3.3.5. Portekiz Faşizmi'nin Sona Ermesi

Portekiz'de Salazar'ın faşist yönetimini 1974 yılında yapılan Karanfil Devrimi sona erdirmiştir. Faşist yönetimin sona ermesinin ardından demokratik düzene geçilmesi için pek çok anayasal ve diğer hukuki düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶⁴ Karanfil Devrimi'nin ismi; devrimi gerçekleştiren askerlerin silahlarının namlularına yerleştirdiği karanfillerden gelmektedir. Bu devrim, bu niteliği itibarıyla kan dökülmeden gerçekleştirilmiş bir harekât olarak karşımıza çıkmaktadır. Karanfil Devrimi'nin gerçekleştirildiği 25 Nisan günü halen Portekiz'de "Özgürlük Günü" olarak kutlanmaktadır.

Sonuç olarak, faşist yönetim; İtalya ve Almanya örneklerinde olduğu gibi savaş ve faşist rejim liderlerinin ölümü üzerine çözülmeye başlamamış aksine Portekiz'de gerçekleştirilen bir devrim aracılığıyla devre dışı bırakılmıştır.

3.4. İspanya'da Faşizm Örneği: Franko Rejimi (1939-1975)

Birinci Dünya Savaşına girmemesi ve tarafsız kalmasına rağmen İspanya, savaştan hayli yara aldı. Çağdaşlarının savaş sonrası yaşadığı sıkıntılardan uzak

¹⁶⁴ Selman Karakul, "Hukuk Yoluyla Demokrasi mi, Demokrasi Yoluyla Hukuk mu? Hukuk ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Değerlendirmeler", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2/1, İstanbul 2015, s. 811.

kalamamıştı. 1930 yılında, General Primio De Rivera'nın, ülkedeki ayaklanmaları bastırarak iktidara sahip olması, 1936 yılında yapılan seçimlerde kendinden emin olan milliyetçi kanadın 'Francis Franko bu kanada dâhildir' seçimi sol cenahtan cumhuriyetçilere kaptırması üzerine ülkede İç Savaş baş gösterdi. Halk kitleleri, bir yandan işsizlik ve maddi kaynak yoksunluğu çekerken bir yandan da İç Savaşla boğuşmaktaydı. Milliyetçi hükümetten Franko, kitlelere; yaşadıkları sıkıntılardan kurtulabilecekleri bir kapı aralamıştı. İspanya'da otuz yedi yıl boyunca gerçekleştirilen faşist yönetim aynı zamanda faşist yönetimin lideri Franko'dan yola çıkılarak Frankizm olarak da ele alınmaktadır.

3.4.1. İspanya'da Faşizmin Doğuşu

İspanyol Faşizmi, Franko Rejimi ya da Frankizm, temel nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, İspanyol İç Savaş süreciyle yakından ilişkili olan faşist bir yönetim olarak karşımıza çıkmaktadır. "17 Temmuz 1936 yılında İspanyol Fas'ında, General Franko önderliğinde hükümet darbesi yapıldı ve darbe çağrısını izleyen üç gün içerisinde İspanya'daki elli garnizonun tümü yukarıda tanımlandığı biçimiyle uygulamaya geçirilmek istenen bir faşizmin yanında yer aldı. Milliyetçi cephe, zaten İç Savaş süresince konumlanmış vaziyette idi. Bu bağlamda, İspanya'da faşizmin doğması Franko'nun müdahalesinin ardından gerçekleşmiş ve darbe sürecini takiben İç Savaş süreci başlamıştır.

3.4.2. İspanyol Faşizmi'nde Ön Plana Çıkan Etmenler

Frankizm'de, ön plana çıkan olgulardan birisi; faşist rejimin bir ideoloji olmaktan ziyade bir eylem ya da hareket olarak kitlelere aktarılmasıdır.

"19 Nisan 1937'de resmi olarak Frankizm sahneye çıkmıştır. İspanya, tek parti yönetimine dayalı, Katolik ve totaliter bir devlettir. Franko, yeni kurulan rejim için hep 'Movimiento' (Hareket) ibaresi kullanılmaktadır. Arendt'e göre, faşist milliyetçiliklerin kendilerini, bir siyasi parti değil de bir "hareket" olarak nitelendirmeleri, kitlelerin gözünde meşruiyet kazanma çabasından başka bir şey değildir."¹⁶⁵

Franko Rejimi'nde de yine devletin bütünlüğüne önem verilmiştir. "*Bu rejim, ayrılıkçı tüm grup ve oluşumların karşısındadır ve üniter bir yapıyı savunur. Bu sebeple, İspanya'nın Cataluña ve País Vasco gibi bölgelerine verilen ayrıcalıklar kaldırılır,*

¹⁶⁵ Özlem Şenyıldız, *age.*, s. 190.

*İspanyolca dışındaki diğer dillerin kullanımı yasaklanır.*¹⁶⁶ Bu bağlamda, İspanya'da Franko Rejiminin uygulandığı zamanlarda üniter yapıyı korumak ve güçlendirmek adına İspanya'nın bazı bölgelerine tanınan ayrıcalıklara son verildiği ve İspanya'da tek dil kullanımına izin verildiği ve diğer dillerin kullanımının yasaklandığını söylemek mümkündür.

Franko dönemi, İspanya sağ kanadını temsil etmekteydi. Sağ kanatta bulunan birden fazla parti adeta Franko'nun kanatları altında idi. Siyasi yöntem itibarıyla; otoriteryanizm, milliyetçilik, gelenekçilik ve Katolikliğin temel ilkelerini bir arada bulundurmakla beraber bu ilkeler; iktidarının devam etmesini sağlayan yapıtaşları olarak görülmelidir. Öyle ki; Franko böyle bir yönetime başvurmasaydı, kitlelerin desteğini bu denli alamayacaktı ve görmek ve öykünmek istedikleri güçlü lidere açıkları dinmeyecekti.

3.4.3. İspanyol Faşizmi'nin Yükselmesi

İspanya'daki İç Savaş ve Franko Rejimi'ne olan etkisini sadece ulusal bakımdan ele almamak gerekir. Şenyıldız'a göre, İspanya'daki İç Savaş uluslararası güçlerin müdahale ettiği bir savaştır. Örneğin, Mussolini 70.000 kişilik bir birliği Franko ordusu için savaşmaya gönderirken, Almanya; İspanyol hava kuvvetlerinin eksikliğini uçaklarıyla telafi ettirmiştir.¹⁶⁷ Bu bakımdan, İspanya İç Savaşı süresince Franko ordusunun hâlihazırda faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerden yardım almıştır. Franko ordusunun İç Savaşta başarılı olmasında faşist rejimin uygulandığı diğer ülkeler etkili olmuştur.

Franko'nun karizmasını arttıran ve kitlelerin desteğini almasını sağlayan bir diğer olay da; İkinci Dünya Savaşı konusunda aldığı karardır. Zira Franko, Hitler ile bir görüşme gerçekleştirmiş ancak İspanya'nın İkinci Dünya Savaşı'na taraf bir devlet olmasını istememiştir. Franko'nun bu tutumu başka bir dünya savaşına girmek isteyemeyen İspanyol halkı üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştır.¹⁶⁸ Bu bağlamda, Franko'nun verdiği savaşa katılmama kararının, İç Savaşın ve Birinci Dünya Savaşının etkisiyle daha fazla kan dökülmesini istemeyen İspanya'da kitlelerin desteğini almakta işe yaradığını söylemek mümkündür.

¹⁶⁶ *Age.*, s. 193.

¹⁶⁷ Özlem Şenyıldız, *age.*, s. 120.

¹⁶⁸ *Age.*, s. 205-206.

3.4.4. İspanyol Faşizmi'nde Kitle Ruhunun Oluşumu

Çağdaş faşist rejimlerde üretilen liderlik kültürünün bir örneği ve emredici devlet anlayışının bir tezahürü olarak Franko; 'özel bir liderlik sıfatı takınmıştır. Almanya'da 'Führer' ve İtalya'da 'Duçe' isimleriyle iktidarda olan faşist rejimlere benzer bir şekilde Franko'nun şahsi varlığı ve iktidarı da İspanya'da 'El Caudillo' olarak anılmakta ve Almanya'daki 'Führerprinzip'e benzer bir yönetim anlayışını niteler biçimde 'Caudillismo' adı altında yönetimini sürdürmektedir.¹⁶⁹ Aile içindeki baba ve patronun temsil edildiği bir liderlik anlayışı mevcuttur. Ailenin babası ve erkek çocukların birebir özdeşleşmesi ve kitle içindeki güç akışına kaynaklık etmesi bakımından bu tarzdan güçlü bir liderlik anlayışı önemlidir.

1939'da iktidara gelen faşist diktatör Franko yönetimindeki İspanya'da da, Faşizmin 3 F'sine uygun hareket edildi. Franko, "*Bana yüz bin kişilik uyku tulumu yapın.*" diye emir verince, Real Madrid için 14 Aralık 1947'de Barnebou Stadyumu inşa edildi. Devrimci muhalefete karşı Salazar'dan fiili destek gören Franko, Salazar'ın, Mussolini'nin, Hitler'in ve nicelerin deneylerinden de yararlanarak devrimcilere ve halka karşı kullandı. Sonradan, onca sorunlara karşın halkı nasıl kontrol altında tuttuğunu soranlara; "*Onları yüz binlik beşiklerde uyutuyorum*" demişti.¹⁷⁰

İspanyol faşist lideri Duçe, aynı zamanda kitleleri harekete geçirmesi bakımından boğa güreşçisi bir matadora benzetilebilir. Matadorun bir hayran kitlesi vardır. Sanatının soylu kurallarına göre öldürmesi gereken hayvan, mitin eski kötü canavarıdır. Matador, hiçbir korku belirtisi göstermemelidir. En ufak hareketi binlerce kişi tarafından izlenir ve değerlendirilir. O anda matadorla kitle arasında müthiş bir özdeşim mevcuttur. Her insan aynı anda hem boğayı katleden matadordur hem de onu alkışlayan kitlenin bir parçasıdır. Matadorun karşısında kendisidir, arenanın uzak köşesinde kendisini yine görür; bu defa kitle olarak. İzleyiciler bir çember oluşturur; kendi üstüne kapanmış bir mahlûk gibidirler. İnsan nereye bakarsa baksın bir insanın gözleriyle karşılaşır; tek bir ses işitilir; bunlar o insana aittir.¹⁷¹ Kitle içine girmeden evvel birbirlerinden her anlamda farklı olan bireylerin, kitlenin meydana gelmesinden sonra aralarında yaşanan eşitlik ve ortalama ve tek bir akıl oluşumu, matador betimlemesinde görülmektedir.

¹⁶⁹ Sinan Yıldırım, "İç savaş Öncesi ve Sonrasında İspanya'da Devlet ve Sınıflar", *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, İstanbul 2018, s. 11.

¹⁷⁰ Insel Der Kulturen, www.inseldelkulturen.com

¹⁷¹ Elias Canetti, *age.*, s. 178-179.

3.4.5. İspanyol Faşizmi'nin Sona Ermesi

İspanya'da faşist rejim, Franko'nun 20 Kasım 1975'de ölümüyle sona erdi. Franko'nun ölümünün ardından, Veliht Prens Don Juan Carlos kral ilan edildi ve İspanya'da demokrasiye geçiş dönemine adım atıldı.¹⁷² Bu bağlamda, İspanya'da demokratik sürece geçişin ancak faşist rejimin lideri Franko'nun ölümüyle mümkün olabildiği görülmekte ve kitleler tarafından rol model olarak alınacak bir liderin yokluğunda faşizmin de hayata tutunamadığı ve yıkılmaya çok müsait hale geldiği gözlemlenmektedir.

¹⁷² Kenan Arıbaş ve Hasan Kara, "Siyasi Coğrafya Açısından İspanya", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15/24, Erzurum 2010, s. 71.

SONUÇ

20. yüzyılın, iki savaş arası döneminde ve takip eden yıllarında bir hayli devletler, rejimler yıkılmış, uygarlıklar sürelerini doldurmuşlar ve kokuşmuşlardır. Bunların yıkılarak yeni değerlere sahip yeni toplumlar kurulması, insanlığın kuruluşu için zorunlu hale gelmiştir.

Kurulan yeni uygarlıklarda, temel göstergeler doğayla özdeş olmuştur. Doğada nasıl üstün ve güçlü olanlar hayata tutunabiliyorsa, güçlü olan ideoloji ve anlayışlar artık eski ve köhnemiş uygulama ve anlayışları egale etmiştir. O halde, üstün insanlar ve üstün milletler, üstün ırklar, (onlar kendilerini bu şekilde nitelendirmektedir) öteki insanları, öteki milletleri ve ırkları ortadan kaldırma mücadelesi vermişlerdir.

Halkın kitleleştirilmesi bakımından ilk karşılaştırmaya, İtalya'daki faşist rejiminin incelenmesiyle başlamak yerinde olacaktır. İtalya'da faşizmin yükselişi, Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yaraları sarmak ve ekonomisini güçlendirmek, kuvvetli bir devlet olma hayaline kavuşmak isteyen halkın sorularına cevap olarak gelişmiş bir yönetim biçimi olarak görülmesi ilk kertede etkilidir.

İtalya'da Mussolini, kitlelere, devletlerin sıkıntılı anlarında yapılan sıradan vaatler içeren konuşmalar yapmamış, aksine şiddet ve heyecan içeren bir hâlet-i ruhiye içinde, mitingler ve propagandalarla, yaşanan zor durumun sebebi olarak düşmanlar göstermiş, kurtuluşun iktisadi ve siyasi politikalar yanında Roma İmparatorluğundaki bir güçle çözülebileceğini ve bunlara milletçe muktedir olduklarını etkili biçimde işlemiştir. Açlık ve yoksulluk çeken özellikle orta sınıf insanı açlığını ve çektiği sıkıntıları unutmuş, rüya olan Roma İmparatorluğu'nun gerçekleşmesi için aklını ve ruhunu, kendisiyle birebir özdeşleştirdiği lidere; kurtarıcı ve babaya teslim etmiştir. Mussolini, halkı için bir devlet yöneticisi olmaktan çok daha fazlasıydı. Adeta onlar adına yaşıyor, milyonların ruhunu tek bedende taşıyordu. Ayrıca liderin başıboş bırakmadığı kitleler, eğitimsel bir perspektifle mitingler, propagandasal konuşmalar, kitle iletişim araçları, futbol, şenlikler, dinsel veya dünyevi törenleriyle sürekli bir deşarj halinde tutuluyorlardı. Bu hâl kitlelere, gerçek durumlarından sıyrılma adeta bir trans haline geçiş izni verdiği için onlar da bunu daima ister oldular. Dolayısıyla, faşizmi ve Mussolini'yi kabul edip içselleştirerek desteklediler.

İtalya'nın geçirdiği serüvenin bir benzeri, Birinci Dünya Savaşı sonrası ağır yaralar almış olan Almanya için de geçerlidir. Lâkin, Almanya'da güçlü hayal edilen;

İtalya'daki devletin aksine Alman Irkı idi. Almanlar, herkesten ve her şeyden daha üstündü. Öte yandan İspanya'daki faşist rejimde, İç Savaştan yorulan kitlelerin faşist rejime destek verme süreçleri hızlanmıştır. Portekiz'de ise askeri darbe sonucu Salazar'ın, Maliye Bakanı olması ve Portekiz'de görülen mali sıkıntılar etkili olmuştur. Bu bakımdan, kitlelerin destek vermesinde İtalya ve Almanya örneklerinde savaş sonrası meydana gelen olayların; Portekiz'de mali ve iktisadi nedenlerin ağır basmasının, İspanya'da ise İç Savaş ve Sovyet Rusya'yla yaşadığı durumların etkili olduğu düşüncesine varılmaktadır.

İkinci olarak, faşist rejimlerin nasıl doğduğu incelemeye değerdir. Ülkeden ülkeye faşist rejimlerin iktidara gelme yöntemleri farklılık göstermektedir. İtalya'da Mussolini ve faşist parti, seçimle iktidara gelmiştir. Yine aynı şekilde, Almanya'da da Nasyonal Sosyalist Parti ve Adolf Hitler, seçimle başa gelmiştir. Öte yandan, İspanya'da Franko, cumhuriyetçilerle gerçekleşen İç Savaş sonrası iktidara gelmiştir. Portekiz'de ise, ilk olarak askeri darbe sonrası Maliye Bakanı olan Salazar daha sonra başbakan olarak atanmış ve faşist rejim, iktidarı elde etmiştir. Bu nedenle, faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerin bazılarında faşist rejimin demokrasi yoluyla iktidara geldiği, bazılarında ise İç Savaş gibi farklı faktörlerin etkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, faşist rejimlerde kitleler kendi iradeleriyle bu yönetimi seçebileceği gibi, faşist rejimi destekleyen kitleyle desteklemeyen kitle arasında çıkan İç Savaş sonrası bu rejimin daha geniş bir kitle tarafından desteklenmiş olması muhtemeldir.

Üçüncü olarak, faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde kitleleri peşinden sürüklenme bakımından milliyetçilik kavramını karşılaştırmak yerinde olacaktır. Almanya'da üstün ırk ve İtalya'daki kültürel bir milliyetçilikten daha katı ve biyolojik bir milliyetçilik anlayışı öngörüldüğü için Almanya'da kitlelerin desteklediği milliyetçilik anlayışı, Alman Irkı'nın üstünlüğünü göstermek olmuştur. Öte yandan İtalya'da, kitlelerin desteklediği milliyetçilik anlayışı biyolojik olarak ırksal bir milliyetçilik anlayışından öte kültürel milliyetçilik anlayışına dayanmaktaydı. Bu konuyla ilgili olarak Ateş, faşist rejimin uygulandığı ülkelerdeki milliyetçilik ve ırkçılık anlayışlarını karşılaştırmıştır. Ateş'e göre, Almanya dışında İtalya ve İspanya gibi diğer faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde ırk merkezliliği ve güçlü bir ırk anlayışı yoktur. İtalya'daki milliyetçilik anlayışı, ırk anlayışından ziyade vatanseverlik ve yabancı düşmanlığı olarak kendisini gösterirken; Almanya'da, Alman olmak özel bir ırk stokuna

ait olmak anlamına gelmektedir. Bu bakımdan, faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerdeki milliyetçilik anlayışı birbirinden farklılık göstermektedir.¹⁷³ Nasyonal Sosyalizm ırkçı ve antisemitizm ilkelerinin ön planda olduğu bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, diğer faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde antisemitizme başvurulmamıştır. Üstün Cermen ırkının karşısına da düşman olarak Yahudi'ler konulmuştur. Kendilerinin de üstün olduğuna inanan Yahudiler, Hitler ve halkı tarafından çekilmeyecek derecede itici ve zararlı idiler. Ayrıca, onların halkın ekonomik sıkıntı çekmesinin de sebebi olduğuna inanılmaktaydı. Hitler'in aşağıdaki sözü bu durumu özetler niteliktedir: "Hangi Alman'ın suratına baksam iki yanağında da Yahudi'nin tokat izini görüyorum. Bunun adı kader olamaz."¹⁷⁴

Faşist ülke örnekleri bağlamında, bu ülke rejimlerinin özelliklerini karşılaştırmak da ayrıca bir öneme sahiptir. İtalya ve Almanya'da totaliter faşist bir rejim anlayışı hüküm sürmektedir. Fakat, İspanya'da, durum biraz daha farklıdır: "Buradan çıkarılabilecek sonuç; Frankizm'in faşizmden çok etkilenmekle birlikte, tamamen faşist bir yapı olmadığıdır. Frankizm, faşizmin yenilgiye uğradığı 1945 yılına kadar faşist özellikler de barındıran totaliter bir rejimdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, otoriter bir yapıya bürünür."¹⁷⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İspanya'daki bu değişimin nedeni aslında Müttefik Devletlerle daha yakından ilişki kurmak ve Müttefik Devletlere, Almanya gibi bir ülke olmadıklarını ispat etme çabasıdır.¹⁷⁶ Zira Almanya'nın savaşta ağır bir yenilgi almasının ardından dünyadaki güç dengesi faşist rejimin uygulandığı ülkelerin yenilgisi nedeniyle Müttefik Devletlere geçmiştir. İspanya, bu faaliyeti aslında Müttefik Devletlerin gözünde Almanya gibi bir devlet statüsünde olmamak için gerçekleştirmiştir.

Kitlelerin faşist ideolojiyi bu denli desteklemesinde, kitleler üzerinde etkili var olan bazı psikolojik etkenler belki de en fazla düzeyde etkilidir. Ateş'in de belirttiği üzere, Almanya, İtalya, Portekiz ve İspanya örneklerini ele alacak olursak, güvenlik tehdidi ya da korkular faşist rejimlere verilen desteği arttırmıştır. Kitleler, oluşan kaos ortamından, manevi olarak kaçış yöntemi gibi gördüğü faşist ideolojiyi

¹⁷³ Cemal Ateş, *Faşizm ve Medya: Haber Metinlerinde Faşizan Söylem*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2011, s. 24.

¹⁷⁴ Adolf Hitler, *Komünistler ve Beynelmilel Yahudi*, İstanbul 1993, giriş sayfası.

¹⁷⁵ Özlem Şenyıldız, *age.*, s. 188.

¹⁷⁶ *Age.*, s. 198.

desteklemişlerdir.¹⁷⁷ Bu bakımdan, halkın kitleleşmesinde İtalya ve Almanya örnekleri özelinde, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik ve siyasi alanda daha kötü bir duruma düşme korkusu ve daha güçlü bir devlet olma arzusunun, halkın kitleler halinde faşist rejimi desteklemesinde rolü olduğu görülmektedir. Yine, faşist rejimin uygulandığı ülkelerde şiddet ve saldırganlık olayları da kitlelerin bu eylemlere aslında ne kadar yatkın ve istekli olabileceklerini göstermiştir. Öte yandan, İspanya örneğinde, Franko Faşist Rejimi, kanlı bir İç Savaşın ardından uygulanmaya başlandığı için tekrar bir İç Savaş yaşama ihtimaline karşı bile kitlelerin, Frankizm'e verdiği destek dikkat çekicidir. Bu bakımdan, İspanya örneği üzerinden kitlelerin, liderleri tarafından, gerek ülke içinde gerek diğer devletlerin konjonktürel durumu temalı propagandalarla faşizme bağlı kalmaları uzun yıllar devam ettirilmiştir.

İtalya ve Almanya örneklerini, kitlelerin mobilizasyonu bağlamında, faşist rejimin uygulanmasından önceki düzeni sürdürme bakımından karşılaştıracak olursak, her ülkenin kendine has bir geçmişi ve kültürü bulunduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Pozhidayeva'nın da çalışmasında belirttiği üzere, İtalya genel olarak faşist rejimin uygulanmaya başlamasının ardından bazı yeni kurumlar geliştirdiyse de, Nazizm kadar mevcut düzene müdahale etmemiştir. Nazizm ise, geleneksel toplumsal katmanlarla olan ilişkisini ortadan kaldıran bir tutum izlemiştir.¹⁷⁸ Bu bağlamda, İtalya'da kitleler biraz değişmiş de olsa mevcut düzende faşist ideolojiyi desteklerken; Almanya'da Nazizm'in geleneksel toplumsal katmanlarla ilişkisini ortadan kaldırması kitlelerin daha devrimsel bir düzende hareket etmesine neden olmuştur.

Faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde, askeri faaliyetler de birbirinden görünürde farklı olsa da, temelde benzer özellikler göstermektedirler. Hepsi zaman zaman ordu destekli hareketler olmuşlardır. *“İtalyan Faşizmi, Nazizm'le karşılaştırıldığında çok daha düşük bir iç, dış ve askeri etkiye sahiptir. Mussolini'nin iktidarı, iç güçler tarafından devrilmiştir ve İtalyan faşistleri, Nazilere nazaran uluslararası platformda yargılanmamışlardır.”*¹⁷⁹ İspanya'da ise, durum daha farklıdır. Franko, kendisi de bir asker olduğu için ülke yönetiminde askeriyenin etkisi oldukça güçlüdür. Hatta Franko, yönetim propagandasını askeriyenin eline bırakmıştır.¹⁸⁰ Bu bağlamda İtalya, Nazizm'e kıyasla çok daha düşük bir askeri etkiye sahipken; Nazizm

¹⁷⁷ Cemal Ateş, *age*, s. 33.

¹⁷⁸ Nina Pozhidayeva, *age.*, s. 49.

¹⁷⁹ *Age.*, s. 50.

¹⁸⁰ Özlem Şenyıldız, *age.*, s. 193.

çok daha güçlü bir askeri etkiye sahiptir. Öte yandan Franko ise, askeriye bir güç unsuru olarak faşist rejimi sürdürürken kullanmaktadır.

Faşist rejimlerin nasıl sona erdiğini ve kitlelerin faşist rejimin sona ermesini nasıl karşıladığını incelemek önemlidir. Öncelikle, İtalya ve Almanya’da, İkinci Dünya Savaşı’nı takiben faşist rejimin halka aktarıldığı kadar ideal ve güçlü bir devlet sistemi olmadığı yönündeki inançlar güçlenmiştir. Benito Mussolini ve Adolf Hitler ve diğer Nasyonal Sosyalist Parti’nin üst düzey yetkililerinin ölümünün ardından bu iki devlette faşizm sona ermiştir. Yine İspanya’da da Franko’nun ölümünün ardından faşist rejim sona ermiş ve demokratikleşme sürecine adım atılmıştır. Öte taraftan, Portekiz’de, faşist rejimin sona ermesi Karanfil Devrimi olarak bilinen “revolução dos cravos” ile birlikte gerçekleşmiştir. Portekiz’de faşist rejimin bitmesi, Salazar’ın ölümüyle gerçekleşmemiştir. Bu bakımdan da yine ülkeler arasında faşist rejimlerin sona ermesi bakımından benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Ancak nihai ve ortak olan nokta faşist rejimlerin uygulanabilirliğinin sona ermesinin ardından diğer ülkelerde daha demokratik rejimlere eğilim gösterilmesidir.

Ülkeler arasındaki farklılıkların kitleleri peşinden sürüklemesi bakımından faşist rejimin uygulandığı ülkelerde rejimin, devleti nasıl konumlandığı çok önemlidir. Bu bakımdan “Devlet, Mussolini’nin faşist devletini andırmaktadır; ancak benzerlikler olmakla birlikte, ikisi arasında farklılıklar da mevcuttur. İtalyan Faşizmi, devleti kutsallaştırır. “*Her şey devlet içinde, devlete karşı ve devletin dışında hiçbir şey*” ilkesiyle belirlenen faşist devlet, topyeküncü ve yetkeci bir devlettir ama klasik ulusal devlet tipini aksettirir. Devlet, başlı başına amaç ve son hedeftir. Oysa Nasyonal Sosyalist devlet, başlı başına bir hedef ve amaç değil, yalnızca basit bir araçtır. Devlet, yalnızca bir kalıptır, ihtiva edendir; önemli olan muhtevadır. Muhteva ise, ırk birliğine dayanan insanların oluşturdukları bütündür. İhtiva eden, ancak ihtiva ettiği şeyi himaye ve muhafazaya muktedir ise, var olma hakkına sahip olur. Devletin gayesi, fizik ve moral bakımdan aynı cinsten olan bir insan topluluğunun gelişmesine çalışmak ve bunu desteklemek; devletin görevi, ırkı geliştirmek ve muhafaza etmektir.”¹⁸¹ Yıldırımaz’ın belirttiği gibi, İç Savaş sürecinden sonra da İspanya’da iktidarı ele geçiren Franko, devleti “*reaksiyoner korporatist bir diktatörlük*” şeklinde yönetmiş ve Frankizm’i, temel olarak uyumsal bir faşizm olarak ele almıştır. Dolayısıyla, İspanya’da da devletin

¹⁸¹ Emre Con, *age.*, s.102.

kutsallaştırıldığı ve bir araç olarak kullanılmadığı sonucuna varılmaktadır.¹⁸² Bu bakımdan, faşist rejimin uygulandığı ülkeleri ele aldığımızda devletin yorumlanış biçimindeki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kitlelerin desteği devletin amaç olarak görüldüğü ülkelerde devletin bekası ve devletin kutsallığı olarak sağlanırken; devletin araç olarak kullanıldığı Almanya’da, kitlelerin desteği üstün ırkı muhafaza etmeyi sağlayan bir araç olarak görülmüş ve kitlelerin desteği, bu Arien ırk politikasıyla alınmıştır.

Kitlelerin desteğini alma bakımından ülkelerle ilgili karşılaştırılacak bir diğer husus da; aile kavramıdır. Aile toplum içindeki en küçük bütün olarak kitlelerin desteğinin alınmasında ve kitleleri faşist yönetimiyle baskı altında tutmada önemli bir role sahiptir. İtalya, Almanya ve İspanya örneklerinde aile kavramı, faşizmin baskıcılığının sağlanmasında vazgeçilmez bir unsur teşkil etmektedir. İtalya ve Almanya’da aile yapısıyla ilgili olarak Con, çalışmasında şöyle bir karşılaştırmaya yer vermiştir:

“Aile, aynı zamanda, nüfusun çoğalmasının tek yolu olarak görülmüştür. İki ülke modeli arasında, aileyle ilgili olarak göze çarpan farklılık; İtalya’da aile yapısı üzerinde dinin, Almanya’da ise ırk kavramının etkili olduğudur. İtalya’da, Katolik anlayışın boşanmaya karşı olması, Almanya’da ise ırklar arasında gerçekleşen çapraz evliliklerin kabul görmemesi anılan farklılıklara ilişkin örnekler olarak sunulabilir.”¹⁸³

İtalya ve Almanya örnekleri incelendiğinde, İtalya’da aile yapısı bakımından dinin etkisi büyüktür. Öte yandan, Alman Faşizmi’nde ırk üstünlüğü prensibi söz konusu olduğu için farklı ırklar arasında evlilikler kabul görmemiş ve saf/ari Alman Irkı’nın oluşması için aile yapısına doğrudan müdahale edilmiştir. İspanya’da da durum çok farklı değildir. İspanyol Faşizmi’nde de, İtalyan ve Alman Faşizmi’nde olduğu gibi aile çok büyük bir öneme sahiptir ve faşist rejimin istediği standarda oturtulmuştur. Bu bakımdan, İspanya’da dizilerle topluma istenilen aile bilinci aşılanmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak dizilerin, İspanyol aile yapısına nasıl etki ettiğine örnek vermek gerekirse: “*katolik, kapitalist, aile değerlerine her şeyden önce önem veren hayatlar yeni İspanyol devletinin örnek alacağı rol modellerini yaratmıştır.*”¹⁸⁴

¹⁸² Sinan Yıldırım, agm., s. 17.

¹⁸³ Emre Con, *age.*, s. 130.

¹⁸⁴ Sandie Holguin, “Book Review: True Catholic Womanhood: Gender and Ideology in Franco’s Spain by Aurora G. Morcillo”, p. 696 The Journal of Modern History, Cilt 73, No 3; aktaran Sinan Yıldırım, agm., s. 14.

Faşist rejimlerin aile konusuna müdahalesi olduğu kadar, ‘kadın’ üzerine de müdahalesi büyüktür. Genel olarak faşist rejimler, kadını aileye bağlı birer birey olarak görmüş ve kadınların görevlerini aileleriyle sınırlamıştır. Kadınların desteğini almak içinse annelik yüceltilmiştir. Ancak, temel olarak anneliğin yüceltilmesi faşist rejimlerin en büyük amaçlarından birisi olan nüfus artışına hizmet etmekteydi. Yine kadınların desteğini almak ve aile içerisindeki konumlarını güçlendirmek için politikalar geliştirilmiştir. Örneğin, Ekinci’nin çalışmasında belirttiği üzere; Almanya’da, 1922 yılından itibaren Anneler Günü araçsallaştırılmış ve “Ehrenkreuz der deutschen Mutter” olarak adlandırılan “Alman Annesinin Onur Haçı” ödül törenlerinde kadınları, doğurdukları çocuk sayısına göre ödüllendirmiştir. Örneğin, dört-beş çocuk doğuran annelere bronz madalya verilirken sekiz ya da daha fazla çocuk doğuran annelere altın haç takılmaktaydı.¹⁸⁵

Tüm bu veriler ışığında, ülkelerde uygulanan faşist rejimlerin birbirinden farklı koşullarda, birbirlerinden farklı liderler öncülüğünde gerçekleşmesi kitlelerin desteğini alma ve kitleleri kontrol altında tutma hususunda farklı politikalar izlediği sonucuna varılmaktadır. Nitekim ülkelerin sosyo-kültürel yapısı ve o dönemin şartları farklı olduğu için kitlelerin istekleri ve kitleleri kontrol altında tutmak için kullanılan mekanizmalar birbirlerinden kısmen de olsa farklıdır. Ancak örnekler incelendiği zaman ülkelerin bazen aynı ya da benzer politikalarla kitlelerin desteklerini arkalarına aldıkları ve kitleleri kontrol ettikleri de paylaşılan bilgilerden anlaşılabilir. Bu bakımdan uygulanan faşist rejimlerin birbirleriyle ortak ya da benzer politikalar kullandığı ve bazen kitlelerin desteğini almak için kitlelere tesir edebilecekleri ülkesel koşulların farklı olması etkisiyle daha farklı politikalar izledikleri görülmektedir.

Faşist rejimin sunduğu ekonomik çözümler, yine kitlelerin desteğini almasında ülkelere yardımcı olmuştur. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere, İtalya’da Mussolini tarım ve sanayinin canlanmasını ve İtalya’da işsizliğin azalmasını sağlamıştır. Bu da Birinci Dünya Savaşından sonra ekonomisi iyice batık durumda olan İtalya’nın ekonominin düzelmesini isteyen kitlelerin desteğini almasında yardımcı olmuştur. Yine aynı şekilde Almanya’nın, Birinci Dünya Savaşının ardından ekonomisi buhrana uğrayınca toplum, ekonominin düzelmesini ve tekrar güçlü bir devlet olmayı amaçlamaktaydı. NSDAP da, insanların bu arzularına hitap etmişti. Ülkeyi daha güçlü hale getirecek ekonomik politikaları izlediğini topluma lanse etmekteydi. Nazi partisi,

¹⁸⁵ Oğuzhan Ekinci, agm., s. 2921-2922.

üyeliliğinin daha iyi iş ve daha iyi statüde çalışmaya davet olduğunu düşünen kitleler; Nazi Parti'sine destek vermişlerdir. İspanya'da ise İç Savaşın ardından korporatist devlet anlayışıyla ekonomi ayakta tutulmaya çalışılmıştır. İç Savaş ya da Birinci Dünya Savaşı gibi ülkelerin ekonomisinde çok derin yaralar açan olaylardan sonra ülkenin ekonomisinin düzeleceği yönünde umut ışığı yakan altı boş söylemlerin geliştirilmesi kitlelerin faşist rejime destek vermelerinde etkili olmuştur.

Çalışma boyunca, faşist ülke örnekleri, faşist rejimin uygulandığı ülkelerde rejimin kitlelere nasıl etki ettiği ve kitlelerin desteğini nasıl aldığıyla ilgili hususlar üzerinde durulmuştur. Esasında faşizm, 20. yüzyılda pek çok ülkede kendisini göstermiş bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. 20. yüzyıldaki savaşlar ve sınıf farklılıklarının beraberinde getirdiği toplumsal durumlar faşizmin, kitlelerin desteğini arkasına almasında büyük rol oynamıştır. Genel olarak faşist rejimin baskıcı ve merkezi bir sistem olduğunu söylemek mümkündür. Faşist diktatörler önce İtalya'da daha sonra Almanya, Portekiz ve İspanya gibi daha pek çok ülkede kendilerini göstermiş; 20. yüzyıla savaş ve soykırım süreciyle birlikte damgasını vurmuşlardır.

Faşizmin uygulandığı ülkeler incelendiğinde, genel olarak orta sınıf kesiminden kitlelerin desteğini aldığı söylemek mümkündür. Bu konuyla ilgili olarak, Wilhelm Reich, orta sınıfın desteğiyle faşizmin ilgisine değinmiştir. Ona göre, orta sınıflar harekete geçmiş, faşizm kılığı altında toplumsal bir güç olarak siyaset sahnesine çıkmışlardır. Faşist hareketin kitle girişimi haline gelebilmesi ve siyasi gücü eline geçirerek iktidara gelebilmesi ancak orta sınıfların yarattığı faşist rejimleri destekleyici kitle hareketleriyle açıklanabilecektir.¹⁸⁶ Bu bağlamda, faşist iktidarın, toplumsal tabakanın en geniş katmanı olan orta sınıflara yönelmesi elbette ki rastlantı olmamaktadır. Öncelikli olarak, faşist rejimin uygulandığı ülkelerde bu ideolojiye hizmet eden özellikle orta sınıf insanın iktisadi ve aile durumunun rolü büyüktür.

Faşist rejimin uygulandığı ülkelerde genel olarak rejimin başındaki lider, rejimin merkezini oluşturduğu için faşist rejim genel olarak başka herhangi farklı bir siyasi görüşe yer verilmeyen baskıcı, tek partili ve merkeziyetçi bir yapıya sahiptir.

Faşist rejim ülke örneklerinde de belirtildiği üzere, bu ülkelerde uygulanan faşist rejimlerin uygulanan politikalar ve ilkeleri bakımından birbirlerine benzer ve birbirlerinden farklı olduğu noktalar vardır. Faşist rejimler uygulandıkları süre

¹⁸⁶ Wilhelm Reich, *age.*, s. 79.

içerisinde birbirleriyle etkileşimde bulunmuşlardır. Özellikle, İç Savaş sürecinde İspanya'ya destek veren İtalya ve Almanya devlet liderleriyle İspanyol Faşizmi'nin uygulayıcısı Franko, sürekli iletişim içerisinde bulunmuşlardır. Kendi halklarını kitleleştirme açısından birbirlerinden yöntem almışlardır. Kendilerine has bir şekilde uygulamaya sokmuşlardır.

Faşist rejimde, kitlelerin desteğinin alınması için pek çok faktör kullanılmış ve pek çok politika izlenmiştir. Toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin yapısı, cinsiyetler üzerinden yürütülen politikalar, gençler ve çeşitli meslek grupları olmak üzere toplumda güçlü bir organizasyon ve basamaklandırma sisteminin kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu yapıları kontrol altında tutmak, denetlemek ve istenilen tepkilerin alınabilmesi için de başta kitle iletişim araçları, afişler, mitingler, propaganda ve kitle uyutma araçları faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde sıklıkla kullanılmıştır.

Faşizmin, 20. yüzyıla bu kadar derinden etki etmesi, bir rejim çeşidi olarak uygulandığı ülkelerde yol açtığı durumlar pek çok açıdan birtakım çalışmalarda ele alınmasına yol açmıştır. Bu çalışmada, faşizmin tarihi olarak incelenmesinden ziyade, faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde kitlelere nasıl etki edildiği ve kitlelerin desteğinin nasıl alındığıyla ilgili hususlara yer verilmiştir.

Faşist rejimlerin uygulandığı bazı ülkeler çalışmada ele alınmış ve bu ülkeler toplum, ekonomi, ordu ve uyguladıkları faşist politikalarla ilgili olarak karşılaştırılmış ve bu rejimlerin ortak ve farklı olduğu noktalar vurgulanmıştır. Faşist rejimle ilgili kitle desteğinin analizi, faşizm gibi bir ideolojiye neden bu kadar çok kişinin destek verdiğinin toplumsal, psikolojik ve çevresel etkiler bakımından incelenmesi açısından önemlidir. Zira faşizm ideolojisi, faşist liderler ve iktidarda olan partinin çalışmalarıyla övülmüş ve adaletin ve ideal devlet anlayışının birer simgesi olarak halkın gözünde kutsallaştırılmıştır. Bu çalışmada, faşist diktatörlerin topluma nasıl etki ettiği, toplumda yaratılan algı ve topluma dayatılan baskı yöntemleriyle insanlar üzerinde meydana gelen psikolojik ve psiko-analitik süreçler araştırılarak kitle ruhunun nasıl oluştuğu üzerinde durulmuştur. Nihayetinde, faşizmin ortaya çıktığı dönemin karakteristik özellikleri; savaş dönemi ve onu takip eden dış etkenler; insanların psikolojik tepkileri ve kitle iletişim araçları gibi pek çok araç vasıtasıyla halkın kitleleşmesinde büyük rol oynamıştır.

Sonuç olarak; 20. yüzyıl, faşizmin rejim olarak uygulandığı ya da faşizan ilkelerin devlet yönetiminde hayli etkili olduğu bir yüzyıl olmuştur. İnsanın doğası gereği iyilik ve güzelliği tercih edeceği gerçeği ise, bu ideolojinin uzun süren hayatı nedeniyle şüpheli hale gelmiştir. Gerçekten de, insan iyilik ve güzelliği her zaman istemiyor mudur? 20. yüzyıl, dünya siyasi tarihine unutulamayacak bir vahşetler silsilesiyle geçmiştir demek yerinde olacaktır. Cevaplamaya çalışılan soru ise, insanların nasıl olup da böyle insanlık dışı, baskı ve şiddetten oluşan bir ideolojiye itaat ettiği. Gerek kitle içindeki bireyin yaşadığı psiko-patolojik-politik süreçler ve toplumsal, sosyal ve ekonomik çevreleri gerekse faşizan yönetimlerin, bireyin bilinçaltına hitap ettiği eylem ve söylemler sonucu oluşan kitle ruhu, sorulan sorulara cevap verir niteliktedir.

Faşist liderin, sürekli etkisi altında bulunan kitlelerin, sürekli bir uyuşukluk hâlinde olması, kitlelerin o zamana dek baskıladığı pek çok şeyin ortaya çıkabilme özgürlüğü, yani kendinden kaçış ve yaşanan deşarj, ortak düşmana karşı birlik duygusunun sıcaklığı ve verdiği güven, liderle yapılan özdeşim noktasında patlayan bir özgüven, kendilerine ve duygularına yabancılaşmakla ortaya çıkan herkesin kabul ettiğini kabul etme ritüeliyle, öz sorumluluklarından ve istenmeyen bireysel görevlerinden kaçabilme özgürlüğü hallerine kavuştuğundan kitleler, faşist rejimin peşinden gitmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Adorno, Theodor W. (2016). *Otoritaryen Kişilik Üzerine- Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*, (çev. Doğan Şahiner), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Althusser, Louis (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul, s. 47, (aktaran), Halis Çetin (2001) “Devlet, İdeoloji ve Eğitim”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25/2, s. 201-211.
- Altınbaş, Kürşat ve Gülöksüz, Sinan ve Özçetinkaya, Serap ve Oral, E. Timuçin (2010). “Empatinin Biyolojik Yönleri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Yıl: 2, Sayı: 1, s. 15-25.
- Altun, Sibel Uçkaç (2010). “Hitler Almanyası’nda Sanat ve Propaganda”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, s. 27.
- Anzieu, Didier (1975). *Le Groupe et L’inconscient*, (aktaran) Eugene Enriquez *Sürüden Devlete*, (çev. Nilgün Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Apak, Rahmi (1949). *Portekiz ve Salazar*, Selüloz Basımevi, İzmit.
- Arıbaş, Kenan ve Kara, Hasan (2010). “Siyasi Coğrafya Açısından İspanya”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 24, s. 71.
- Aşma, Cüneyt (2018). *Adolf Hitler*, Erasmus Yayınları, İstanbul.
- Ateş, Cemal (2011). *Faşizm ve Medya: Haber Metinlerinde Faşizan Söylem*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Ateş, Şeref (2000). “Bir Siyasal İletişim Tarzı Olan Propagandanın Tanınması ve Propaganda Metinlerinin Çözümlemesi”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3448-published.pdf>.
- Bahçe, Serdal (2010). “Faşist Cordon Sanitaire ve Avrupa Karanlığı”, *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Tartışma Metinleri*, Sayı: 109, s. 10-24.
- Baştürk, Burcu (2013). *İtalya ve Almanya Örnekleri Bağlamında Faşizmde Kadın İmgesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Baudrillard, Jean (2006). *Sessiz Yığınların Gölgesinde*, (çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Baumrind, Diana (1971). "Current Patterns of Parental Authority", *Developmental Psychology*, Vol. 4, No. 1, s. 1-103, (aktaran) F. Zeynep Saylık ve Meral Gezici "Otoriter veya Demokratik Ebeveyn Tutumunun ve Ebeveyne Bağlanma Biçiminin Suçluluk ve Utanç Duygularına Etkisinin Yarı-Deneysel Yöntemle İncelenmesi", *Psikoloji Çalışmaları*, Cilt: 38, Sayı: 2.
- Benjamin, Walter (2008). *Pasajlar*, (çev. Ahmet Cemal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl (2000). "Faşizmin Halleri", *Birikim Dergisi*, Sayı: 133, Mayıs, s. 48-94.
- Bourderon, Roger (1989). *Faşizm, İdeoloji ve Uygulamalar*, (çev. Kenan Somer), Onur Yayınları, Ankara.
- Bozkurt, Süheyla ve Çoban, Ömür ve Çolakoğlu, Mustafa Hilmi (2018). "Örgütsel Güven Düzeyi ve Toksik Liderlik Davranışları İlişkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracı Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, s. 5-6.
- Bölükbaşı, Mustafa (2012). *Faşist Estetik: Leni Riefenstahl Filmleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Canetti, Elias (1998). *Kitle ve İktidar*, (çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, Ağır Kitaplar Dizisi: 1, İstanbul.
- Carocci, Giampero (1965). *Faşizmin Tarihi*, (çev. Muhittin Yılmaz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cinemre, Cihan (2017). *Faşizm, Devlet ve Sınıflar*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Con, Emre (2008). *Alman ve İtalyan Modelleri Bağlamında Faşist Devlet Sistemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çaha, Ömer ve Şahin, Bican (derleyenler) (2013). *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Çakı, Caner (2018). "Mitinglerin Propagandadaki Rolü: Nürnberg Mitingleri'ne Ait Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 61-79.

- Çelikçi, Abdül Samet ve Kakışım, Can (2013). “İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1/2, s. 90-95.
- Çetin, Halis (2001). “Devlet, İdeoloji ve Eğitim”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25/2, s. 202.
- Çetin, Halis (2010). *Totaliter Soylu Gelenek*, Kadim Yayınları, Ankara.
- Değirmenci, Yılmaz (2007). Kitle Hareketlerinin Anatomisi, <http://blog.milliyet.com.tr/kitle-hareketlerinin-anatomisi/Blog/?BlogNo=35836> (15.04.2017).
- Dilman, Hakan (2009). “Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, s. 156.
- Doğan, Derya Karaburun (2019). “Faşizm Propagandasında Müziğin Rolü: Mussolini İtalyası Örneği”, *Folklor Edebiyat*, <https://dergipark.org.tr/download/issue-full-file/43271>.
- Doob, Leonard W. (1968). “Goebbels’in Propaganda İlkeleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3, s. 341-366.
- Ekinci, Oğuzhan (2018). “Nasyonal - Sosyalizm Döneminde Kadınlar”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, s. 2921-2922.
- Enriquez, Eugene (2004). *Sürüden Devlete*, (çev. Nilgün Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Erbaş, Hayriye (1994). “İrkçi Saldırganlık: Egemen Açıklama Biçimleri İrkçılığı Olumlar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Sayı: 15, 207.
- Erdem, Demirhan Fahri ve Erdem, Çiğdem (2016). “İtalya’da Faşizmin Yükselişi ve Antonio Gramsci’nin Faşizm Karşıtı Strateji ve Taktikleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 111.
- Erikson, Erik (1993). *Young Man Luther*, W.W. Norton Company, England.
- Eroğul, Cem (2001). “Cumhuriyet Tarihinde Faşizm Olgusu”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 227, s. 190.
- Freud, Sigmund (2012). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, (çev Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tura), Metis Yayınları, İstanbul.

- Freud, Sigmund (2017). *Kitle Psikolojisi*, (çev. Kâmuran Şipal), Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Fromm, Erich (1995). *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*, (çev. Şükrü Alpagut), 2. Basım, Payel Yayınları, İstanbul.
- Fromm, Erich (1996). *Özgürlükten Kaçış*, (çev. Şemsa Yeğın), 3. Basım, Payel Yayınları, İstanbul.
- Fromm, Erich (1998). *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, (çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Gaite, Martin (1994). Usos Amorosos de la Posguerra Española, Ebru Yener Gökşenli (aktaran) “İç Savaş ve Savaş Sonrası İspanyası’nın İlk Döneminde Toplumsal Değişim”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3/26, s. 155.
- Gentile, Emilio (1979-1992) *Fascismo*, Enciclopedia itailana di scienze, lettere ed arti, V appendice, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, Stanley G. Payne (aktaran), *Faşizm*, Constantin Iordachi (2015) (derleyen), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gönenç, Özgür (2011). “Küresel Dünyanın Yeni Sömürü Silahı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, 80.
- Göze, Ayferi (2005). *Liberal, Marxist, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Griffin, Roger (1998). *Faşizm Genel Giriş*, (aktaran) Constantin Iordachi (2015) (derleyen), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gruen, Arno (2016). *İçimizdeki Yabancı*, (çev. İlknur İgan), Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- Hazman, Sakıp (2017). “Bahçıvan, Makas ve Hayal Gücü”, *Demokratik Modernite Dergisi*, Sayı 19, Ocak-Şubat-Mart, s. 58.
- Heywood, Andrew (2016). *Siyasi İdeolojiler*, (çev. Levent Köker), BB101 Yayınları, 10. Basım, Ankara.
- Hitler, Adolf (1993). *Komünistler ve Beynelmilel Yahudi*, (çev. Latif Uğurtekin), Kamer Yayınları, İstanbul.

- Hitler, Adolf (2002). *Kavgam*, (çev. Refik Özdek), Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Hoffer, Eric (1980). *Kesin İnançlılar*, (çev. Erkil Günür), Tur Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Holguin, Sandie (December, 2001). “Book Review: True Catholic Womanhood: Gender and Ideology in Franko’s Spain by Aurora G. Morcillo”, p. 696 *The Journal of Modern History*, Cilt: 73, No: 3, (aktaran), Sinan Yıldırım, (2018). “İç savaş Öncesi ve Sonrasında İspanya’da Devlet ve Sınıflar”, *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 14.
- İnanç, Hüsamettin ve Erdoğan, Selami (2004). Toplumsal Bir İdeoloji Olarak Faşizm: Sosyo-politik Bir Analiz”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 35, 61.
- Jowet, Garth S. ve O’Donnell, Victoria (1999). *Propaganda and Persuasion*, Sage Publications, California.
- Karaca, Mustafa (2018). “İtalyan Propagandasında Kült Lider Olgusu: “IL Duce” Benito Mussolini”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 1204.
- Karakul, Selman (2015). “Hukuk Yoluyla Demokrasi mi, Demokrasi Yoluyla Hukuk mu? Hukuk ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Değerlendirmeler”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 811.
- Kozak, Hayrullah (2009). “Klaus Mann ve Ariane Mnouchkine’in “Mefisto” Oyunundaki ‘Hendrik Höfgen’ Karakterinin Faşist Rejim Karşısındaki Yöneliminin İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Le Bon, Gustave (2005). *Kitleler Psikolojisi*, (ed. Yunus Ender), Hayat Yayınları:6, Psikoloji Dizisi:2, İstanbul.
- Macciocchi, Maria A. (1977). *Faşizmin Analizi*, (aktaran) Şirin Tekeli, (1984). “Faşizm ve Kadınlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 38/3, Sayı: 4, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/8316>.
- Macit, Hanifi (2013). “Faşizmin Resmi Düşünürü: Giovanni Gentile”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 50, 58.

- Mandel, Ernest (2015). *Introduction*, ve Leon Trotsky, (1979). *The Struggle Against Fascism in Germany*, Constantin Iordachi (2015) (derleyen), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mann, Michael (2006). *Fascists*, Cambridge University Press, USA.
- Marx, Karl (2000). *Kapital*, (çev. Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, 1. Cilt, 6. Baskı, Ankara.
- McDougall, William (1920). *The Group Mind*, Sigmund Freud (aktaran), *Kitle Psikolojisi*, (çev. Kâmuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul.
- Mete, Ali Serdar. “Hitler Almanyası: Propagandanın Gücü” https://www.academia.edu/4566112/HITLER_ALMANYASI_PROPAGANDA_NIN_GUCU.
- Meyer, Michel (2009). *Retorik*, (çev. İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Michel, Henri (1993). *Faşizmler*, (çev. Füsun Üstel), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mosse, George L. (1999). *Genel Bir Faşizm Teorisine Doğru*, Howard Fertig Publisher, New York; (aktaran) Constantin Iordachi (2015) (derleyen), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mussolini, Benito (2016). *Faşizm*, (çevirenler: Hasan Tuncay, Serhat Toker ve Mine Tekin), Toker Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Orhan, Gülçin (2014). *Narsisizm Etiyolojisi ve Dindarlıkla İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Orwell, George (2017). *Faşizm Kehanetleri*, (çev. Aylin Onacak), Sel Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.
- O’Sullivan, Noel (1983). *Fascism*, Andrew Vincent (2006) (aktaran), *Modern Politik İdeolojiler*, (çev. Arzu Tüfekçi), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Öndeş, Osman (1976). *2. Dünya Savaşı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Örs, H. Birsen (2010). “19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 482, (aktaran) Burcu Baştürk (2013). *İtalya ve Almanya Örnekleri Bağlamında Faşizmde Kadın İmgesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Özakkaş, Tahir (2019). *Ödipal Evre: Cinsel Kimlik Evresi*, Cinsel Sağlık Enstitüsü Derneği, <https://www.cised.org.tr/sayfa197.html>.
- Özarslan, Melike Zeynep (2014). *Kitleleri Harekete Geçirme Aracı Olarak Sosyal Algı Yönetimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkantar, Mustafa Özer (2016). “Reklamcılık Sektöründe Irkçılık ve Irkçılık Kavramının Göstergibilimsel Yansımaları Bağlamında Benetton Reklamları”, *Zirve Üniversitesi Sanat ve İletişim Hakemli Dergisi*, Cilt: 1/2, s. 35-36.
- Özsoy, Osman (1998). *Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Parlak, Emre (2013). *Politika ve Futbol: Modern Tarihte Etkileşim Süreci*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Payne, Stanley G. (1980). *Faşizm*, Constantin Iordachi (derleyen) (2015). *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Poulantzas, Nicos (2016). *Faşizm ve Diktatörlük*, (çev. Ahmet İnsel), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Pozhidayeva, Nina (2011). *Alman Siyasal Sisteminde Weimar Cumhuriyeti Sonrası Nasyonal Sosyalist Partisinin İktidarı ve Nazizm*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Reich, Wilhelm (1979). *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Roskin, Michael G. (2013). *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), Adres Yayınları, Ankara.
- Santrock, John W. (2016). *Life-Span Development*, Mc Graw Hill, New York.
- Seeman, Melvin (1959). “On The Meaning of Alienation”, *American Sociological Review*, Cilt 6, Sayı 24, (aktaran) Mahmut Tezcan (1985). “Gençlik ve Yabancılaşma”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 122.

- Stenhell, Zeev (2000). *Faşizm*, Constantin Iordachi (2015) (derleyen), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Mehmet Serkan (2018). “Hitler’in İktidara Gelişinin Türk Diplomatik Raporlarına Yansıması”, *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt: 35, 282–283.
- Şenyıldız, Özlem (2016). *İspanyol Frankist Milliyetçilik Kavramının Oluşumu (1936-1959) ve Propaganda Araçları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tezcan, Mahmut (1985). “Gençlik ve Yabancılaşma”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, 121.
- Tuten, Frederic (2014). *Uzun Yürüyüşte Mao'nun Maceraları*, (çev. Gökhan Aksay) Jaguar Kitap, İstanbul.
- Vincent, Andrew (2006). *Modern Politik İdeolojiler*, (çev. Arzu Tüfekçi), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Volkan, Vamık D. (2017). *Körü Körüne İnanç*, Asi Kitap, İstanbul.
- Yıldıran, İbrahim (2014). “Antikiteden Moderniteye Olimpiyat Oyunları: İdealler ve Gerçekler”, *Hece (Batı medeniyeti Özel Sayısı)*, Cilt: 18, s. 569.
- Yıldırım, Sinan (2018). “İç savaş Öncesi ve Sonrasında İspanya’da Devlet ve Sınıflar”, *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 11.
- Zamponi, S. Falasca (2012). “Estetiğin Politikası: Mussolini ve Faşist İtalya”, (aktaran) İrfan Hıdıroğlu ve Nadir Burçan, (2015) “Walter Benjamin ve Belgesel Fotoğraf”, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 8, s. 16.

DİĞER

Tdk.gov.tr

www.inseldelkulturen.com

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Gamze ÖZGÜR CEYLAN
Doğum Yeri : Konak/İZMİR
Doğum Tarihi : 1990
E-posta : gamzeozgur1@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Güzelbahçe Cengiz Topel Çok Programlı
Lise Yabancı Dil Ağırlıklı Süper Lise

Lisans Pamukkale Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Doktora: -

Yabancı Dil ve Düzeyi: -

İŞ DENEYİMİ

2013 Ekim-2018 Haziran
Türkiye İş Bankası A.Ş. - Çeşme/İZMİR Şubesi
Memur

2012 Ekim-2013 Haziran
Pamukkale Üniversitesi, İİBF Dekanlığı
Öğrenci Danışmanı

2010 Kasım-2012 Nisan
Pamukkale Üniversitesi, Kongre ve Kültür Merkezi
Kısmi Zamanlı Destek Öğrenci (Kantin Görevlisi)

ARAŞTIRMA ALANLARI

Siyaset Sosyolojisi, Siyaset Psikolojisi, Kitle Psikolojisi, Sosyo-politik süreçler.

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR :-